

נאלדפאדען פוד

אשכנזי

1137

אשכנזי

אידישער טעאטער מוזיי, ניו יארק

GOLDFADEN-BUKH

*Permanent preservation of this book was made possible
by Lawrence H. Singer
In memory of Lillian Singer - You remain in my heart forever.*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

גארדפאדעזן-בוך

ארויסגעגעבן פון דעם אידישן טעאטער מוזיי
ניו יארק יאנואר, 1926

גאלדפאדען און די געגענווארט

פון אידישן טעאטער-מוזיי

די דאזיקע זאמלונג פון ביאגראפישע און ביבליאגראפישע מאטעריאלן וועגן דעם לעבן און שאפן פון אברהם גאלדפאדען, דעם פאטער פון דעם אידישן טעאטער, פרעטענדירט לחלוטין ניט אויף פולישטענדיקייט. אברהם גאלדפאדענס טעטיקייט איז געווען צעווארפן אויף שבעה ימים: אין רומעניען, גאליציען, אין פארשידענע געגענדן פון רוסלאנד און שפעטער אין אמעריקע.

ניט אין אלע ערטער פון זיין טעטיקייט זיינען געבליבן ניכר'דיקע שפורן אין דער פרעסע, אָדער אין וועלכער ס'איז געדרוקטער פאָרם, בפרט, אז די אידישע פרעסע איז געווען כמעט אַ צופעליקע דערשיינונג אין די ערשטע צייטן פון אברהם גאלדפאדענס טעטיקייט. די מאָגערע ידיעות, וועלכע זיינען יאָ דאָ, זיינען צעזיט און צושפרייט אין פאָרגעסענע אויסגאָבן אין פאָרשידענע לענדער און עס דאַרף נעמען יאָרן ביז מען קען זיך דערקלייבן צו דעם.

פאַר די פּופּציק יאָר זינט אברהם גאלדפאדען האָט זיך באַוווּזן מיט זיין טעאטער, איז כמעט קיין פּרוב ניט געמאַכט געוואָרן צו זאַמלען און צו סיסטעמאַטיזירן אלע מאטעריאַלן, וועלכע קענען געבן אַ גענוי אָון קלאָר בילד וועגן אברהם גאלדפאדענס טעטיקייט. די דאזיקע זאמלונג איז, אַזוי צו זאָגן, די ערשטע, די דאזיקע זאמלונג איז דער אָנהויב פון אַ פאַר-שינגס-אַרבעט, און דער אידישער טעאטער-מוזיי איז אויסן מיט דער דאָ-זיקער אויסגאַבע צו אַרויסרופן פאַרשינגס-אַייפער ביי די יונגע אידישע געלערנטע אין אלע לענדער אויף דעם דאזיקן פאַרוואַרלאָזטן געביט. דער אידישער טעאטער מוזיי וועט מיט דער טיפּסטער דאַנקבאַרקייט אויפ-נעמען נייע ידיעות, סיי ביאגראפישע, סיי ביבליאגראפישע און סיי אַנ-דערע, וואָס האָבן אַ שיכות מיט אברהם גאלדפאדענס טעטיקייט. דער אידישער טעאטער-מוזיי ווענדעט זיך מיט דער ווארימסטער בקשה צו די אלע, וואָס האָבן נאָך ידיעות, אָדער קענען זיי באקומען פון אלטע אויס-גאַבן אין די ערטער, וואו אברהם גאלדפאדען איז אויפגעטראָטן מיט זיין טעאטער. עס פעלן אונז נאָך ידיעות וועגן זיין ערשטער טעטיקייט אין רומעניען און די דאזיקע ידיעות קען מען געוויס אויסזוכן אין דער דאָ-כאַלסריקער רומענישער פרעסע. עס פעלן אונז אויך גענויע ידיעות וועגן

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ך

זיין טעטיקייט אין גאליציען, און אין דער דאמאסלדיקער פרעסע פון גא-ליציען זיינען געוויס פאראן שפורן. קיין אויסשעפנדיקע ידיעות האָבן מיר אפילו ניט פון רוסלאַנד, און אזוי אַרום איז נאָך דאָ אַ ברייטע פּאַר-שונגס-פעלד, און מיר זיינען זיכער, אַז די יונגע אידישע וויסנשאַפטליכע פּאַרשונג, וואָס האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין די לעצטע יאָרן מיט יוגנטליכן ברען, וועט אונז ניט לאָזן בלייבן ביי דער התחלה.

די דאָזיקע זאַמלונג ווערט אַרויסגעגעבן פון דעם אידישן טעאטער-מוזיי אין אַמעריקע.

דער אידישער טעאטער-מוזיי איז נאָך אַ זייער יונגע אינסטיטוציע, זי איז אַלט קוים אַ יאָר, אָבער, ווי עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, איז די פּאַרשונגס-אַרבעט אויף דעם טעאטער-געביט אזוי צייטיק געוואָרן, אַז אין דעם מיטן פון דער קורצער צייט האָט דער אידישער טעאטער-מוזיי באַ-וויזן צו זאַמלען זייער פיל מאטעריאַל פאַר געשיכטע פון דעם אידישן טע-אטער.

אַ קליינע גרופע פון אידישע שוישפילער און אידישע שריפטשטעלער האָט מיט אַ יאָר צוריק אַרגאַניזירט אַ געזעלשאַפט, וואָס שטעלט זיך די אויפגאַבע צו שאַפן אַ אידישן טעאטער-מוזיי. די געזעלשאַפט באַשטייט פון אַ באַגרענצטער צאָל מיטגלידער, אָבער די קליינע צאָל מיטגלידער האָט אַרויסגעוויזן אזוי פיל ענטוואַזום און אזוי פיל אַפּפּערעוויליקייט, אַז זי טרעט שוין אַרויס מיט אַ גאָלדפאַדען-אויסשטעלונג, מיט אַ יוביליי-פּאַר-שטעלונג, אין וועלכער עס באטייליגן זיך אַלע אידישע שוישפילער פון ניו יאָרק, און מיט דער דאָזיקער באַשיידענער זאַמלונג פון מאטעריאַלן וועגן אברהם גאָלדפאַדען.

אנב מוז דאָ דערמאָנט ווערן וועגן דעם וואַרימן אַנטייל, וואָס די אידישע אַקטיאָרן-יוניאָן נעמט אין דער אַרבעט פון דעם אידישן טעאטער-מוזיי.

די זאָך איז אזוי צייטיק געוואָרן, אַז אין פאַרשידענע לענדער האָבן זיך אַרגאַניזירט אַזעלכע געזעלשאַפטן. מיר האָבן ידיעות, אַז אין רוס-לאַנד גייט אָן אַ זייער לעבעדיקע טעטיקייט צו שאַפן אַ אידישן טעאטער-מוזיי. מיר האָבן ידיעות, אַז אין פיל לענדער וועט געפּייערט ווערן דער פּופציק-יעריקער יוביליי פון גאָלדפאַדען-טעאטער.

מיט דער גרעסטער צופרידנהייט קאָנסטאַנטירט דער אידישער טע-אטער-מוזיי פון אַמעריקע, אַז ער איז דער ערשטער, אָבער ער איז ניט איינזאַם אין דער אַרבעט, אַז אין אַלע עקן פון דער וועלט, וואו עס איז דאָ אַ שאַפנדיקער אידישער ישוב, איז די פּאַרשונגס-אַרבעט אויף דעם געביט פון אידישן טעאטער-געשיכטע אויפגעלעבט געוואָרן.

אידישער טעאטער-מוזיי פון אַמעריקע.

גאָלד פאדער-בוך

מיין באגריפונג צו דעם גרינדונגס קאמיטע

זייער געערטע חברים:—

שוין איבער א יאָר זייט איר האָט געלייגט דעם ערשטן גרונדשטיין פאַר א אירדישן טעאטער מוזיי. שוין איבער א יאָר זייט איר האט אנגעהויבן בויען דעם נייעם בנין, אום צו פאראייביקן דעם גרויסן בנין, וואָס איז געבויט גע-וואָרן פון אברהם גאָלדפאָדערן — דאָס אירדישע טעאטער. — עס איז אייער צוועק באקאנט צו-מאכן די וועלט מיט דער אנטשטייאונג און אנטוויקלונג פון איר דישן טעאטער און וויסנשאַפטידיג דערקלערן דאָס אַלץ וואָס האָט זיך אנטוויקלט ארום דעם בנין אין מיטך פון פופציק יאָר.

איך גראטוליר אייך צו אייער אונטערנעמונג און ווינט אייך גליק! זאָל אייער ערשטע מי געקרוינט ווערן מיט דערפאלג און פאַרבלייבן דער שענסטער מאָנומענט פאַר אייערע ווייטערע שווערע באַמייאונגען.

עס איז ניט גרינג צו ברײנגען דאָקומענטן, מאַטעריאַלן און אַנדערע זאַכן, וועלכע זײנען געשאַפן געוואָרן מיט פופציק יאָר צוריק, וועלכע זײנען שוין פאַרגעסן געוואָרן פון יעדן, אפילו פון אייגענע... אָבער מענטשן מיט אמת'ער ליבע פאַר אַלעם, וואָס איז גרויס און דעהאַבן, און וועלכע שעצן דאָס, וואָס איז שוין און ווערטפול, שטעלן זיך נישט אָפּ פאַר קיין שוועריקייט... איך ווינט אייך גליק, איך צווייפל נישט, אַז אייער אונטערנעמונג

וועט פאראייביקן פילע ווערטן און טראַדיציעס פון אירדישן טעאטער...

מיט יטאַליען באגרים איך אייער מי פאַר דער אויסגאבע פון דעם דאזיקן בוך לכבוד דעם פאַרשטאַרבנעם גרינדער פון דער אירדישער בינע, אברהם גאָלדפאָדערן.

זאַלן אייערע גרויסע ציָלן, צו וועלכע איר האָט זיך איבערגעגעבן מיט לייב-און-זעל, אייך דערפירן ביז אהין, וואו עס זאָל זיך אָפּשפיגלען ניט נאָר די שאַפונגען פון אברהם גאָלדפאָדערן, נאָר אויך אייער מי פאַר'ן אירדישן טעאטער מוזיי.

דאן וועט יעדער לעזער פון דעם בוך געפינען דעם וועג צו אייער מוזיי, און יעדער, וואָס האָט זיין נאָמינען דערמאָנט אין דעם בוך, וועט זיך פילן באַלווינט.

ניו יאָרק, דעם 10טן יאנואַר, 1926.

מ. טופליצקי.

סקרעטאר פון אירדישן טעאטער-מוזיי.

גאָלד פאדען-בוך

דר. א. מוקדוני

אברהם גאלדפאדען

קיין געשיכטע פון טעאטער אין גאר דער וועלט האָט ניט קיין אברהם גאלדפאדען.

דאָרט איז אַלץ געגאנגען מיט דער שטרענגסטער הדרגה/דיקייט; פון דור צו דור איז איבערגעגעבן געוואָרן שטיקלאַך און ברעקלאַך טעאטער-דערפאַרונג, פון דור צו דור איז אָנגעזאַמלט געוואָרן דערפאַרונג, פון דור צו דור איז זי ביסלאַכוויוו געוואקסן ביז זי איז געקומען צו אַ טעאטער אין דעם מאָדערנעם זינען.

אברהם גאלדפאדען האָט הינטער זיך ניט קיין אידישע טעאטער-געשיכטע. ער האָט הינטער זיך קיין סימן ירושה פון טעאטער-דערפאַרונג. ווי ווענס פון ים־שנים שפּרינגט אַרויס ער אַ פאַרטיקער טעאט-ראַל, אַ טעאטראַל מיט די קלאַרסטע באַגריפן פון טעאטער אין דעם סאַמע מאָדערנסטן זינען, און ניט בלוז מיט סתם באַגריפן פון אַ טעאטער, נאָר מיט די באַגריפן פון אַ אידישן טעאטער וועגן וועלכן קיינער האָט ניט געהערט און קיינער האָט ניט געזען.

עס באַווויזט זיך דער טעאטראַל אין אַ אידישער וועלט, וואָס איז אַזוי ווייט און אַזוי פּרעמד פון טעאטער בכלל. אין אידישן לעבן זיינען זינען די סאַמע עלעמענטאַרע עלעמענטן פאַר טעאטער, ניטאָ קיין פּובלי-קום, ניטאָ קיין אַקטיאָרן, ניטאָ קיין רעפּערטואַר, ניטאָ אַפילו דער שוואַכ-סטער ווילן צו טעאטער־שפּיל און צו טעאטער־שאַפּונג.

אברהם גאלדפאדען איז אַ רעמעניש :

אין אידישן לעבן, און אפילו אין דער נאָענטסטער סביבה, אין וועל-כער אברהם גאלדפאדען איז אויסגעוואקסן, איז ניטאָ קיין זכר פון וואָסער ס'איז אַטמאָספּערע, אין וועלכער עס קען אויסוואקסן אַ טעאטער־מענש.

מיש אין אַ טעאטראַלן מדבר האָט זיך צובליט על פי נס אַ קערני-דיקער און אַ פּיל־זייטיקער טעאטראַל.

איין מענש, וואָס איז אַ גאַנצער טעאטער, איז אברהם גאלדפאדען. ער איז אַן אַקטיאָר, אַ מוזיקער, אַ רעזשיסאָר, אַ דראַמאַטורג און אַ די-רעקטאָר.

עס איז אונז פון הימל אַראָפּגעפאלן אַ פאַרטיקער טעאטער.

עס איז אַ נס.

מיר האָבן אויף הונדערטער יאָרן פאַרשפּעטיגט מיטן טעאטער און מיט אַמאָל האָבן מיר אים באַקומען אַ פאַרטיקן, עפעס אַזוי ווי אין דער שטיל האָבן מיר דורכגעמאַכט אַ גאַנצע טעאטער־געשיכטע, ניט בפּועל, נאָר עפּים במחשבה.

האַסטיקייט איז דער כאַראַקטער־שטריך פון אונזער געשיכטע פאַר די לעצטע הונדערט יאָר. אונזער געשיכטע מאַכט האַסטיקע טריט, זי היפט

ג א ל ר פ א ד ע ו - ב ו ד

איבער פיל אנטוויקלונגס-פעריאדן, זי ווייס ניט פון הרדגה'דיקייט ; פון בית-המדרש שפרינגט אריבער שלמה מיימון צו וועלט-פילאָסאָפיע, פון מעשה-ביבל שפרינגען מיר אריבער צו מענרעלי מוכר ספרים, פון ארון-קודש-שניצערײ שפרינגען מיר אריבער האַסטיק צו אַנטאָקאַלסקין, פון נאַאיווער מזרחים-מאַלעריי צו — מאַרק שאַנאַל.

משונה'דיקער היסטאָרישער אימפעט.

אַבער שלמה מיימון האָט געהאַט אין בית-המדרש דעם רמב"ם'ס מורה-נבוכים, דעם כוזרי און אנדערע אידיש-פילאָזאָפיישע ספרים ; אַנטאָקאַל-סקי האָט געהאַט הינטער זיך דורות פון וואונדערליכע פּאָלקס-שניצער ; מאַרק שאַנאַל און אנדערע אידישע מאַלער האָבן געהאַט הינטער זיך גאָט-געבענטשטע פּאָלקס-מאַלער.

וועמען האָט געהאַט פאַר זיך אברהם גאַלדפאַרען ?

די פורים-שפילער ?

די פּאָלקאַָריסטן אונזערע זיינען שטאַרק מגזם דעם טעאטאַרלישן ווערט פון די פורים-שפילער. און לאַמיר אפילו אַנגעניען זייער אָפּשאַצונג ווי זי גייט און שטייט, בלייבט נאָך אַליץ אַ לעגענדאַרער מהלך פון פורים-שפיל ביז "שולמית", "בר-כוכבא" און אנדערע.

"שולמית" איז צייטיקע, זאָפטיקע און פאַנאַנדערגעוואַקסענע טעאַ-טעריקולטור.

ביז וואַנען אַנדערע טעאַטערס האָבן זיך דערקליבן צו אַזאַ פאַר-ענדיקטער טעאַטעריקולטור, וואָס עס ליגט אין "שולמית" האָבן זיי גע-מוזט דורכמאַכן אַ לאַנגע טעאַטערי-אַנטשטייאַונג.

פון פורים-שפיל ביז "שולמית" איז גאָר ניט דער ערך אַ גרעסערער אַנטוויקלונגס-מהלך, ווי פון מורה-נבוכים צו קאַנטן, אָדער ווי פון אַרום-קודש-שניצלעריי צו מאַדערנער סקולפּטור.

גאַלדפאַרען, וועט מען זאָגן, האָט געהאַט פאַר זיך אַ פאַרטיקן טעאַטער ביי אַנדערע פעלקער און ער האָט אים געקענט קאפירן, ער האָט פאַר זיך שוין געהאַט די קלאַרע און בולט'ע פאַרמען פון אַ טעאַטער אין דער פרעמד און ער איז געקומען אויף אַלעס פאַרטיקן.

מיר ווייסן אָבער, אַז אברהם גאַלדפאַרען האָט געהאַט אַ זייער קליינע מגעזומשאַ מיטן פרעמדן טעאַטער, על-כּל-פּנים איז ער מיט אים געווען ניט אַזוי שטאַרק באַהאַונט אין דעם אָנהויב פון זיין טעטיקייט און אין זיין יוגנט ; זיין יוגנט איז פאַרלאָפּן ווייט פון די ריכטיקע טעאַ-טערי-צענטערס.

דער עיקר'ישט אָבער : עס איז להלומין ניט ניכר די פרעמד-דע ווירקונג, איר פילט ניט קיין פרעמדע שפּורן און שאַפן, ער איז הוּד-און-דרוך אַזוי אידיש, אַזוי פּאָלקסטימליך, און אין דערזעלביקער צייט מאַדערן-טעאַטראַליש.

זיין טעאַטער איז ביטום אופן ניט קיין איבערזעצונג פון דעם פרעמד-

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ד

דען טעאטער, ער איז א טיף אַריינעלער אידישער טעאטער אין אלע זיינע אויסערלאכע פּאַרמען און אין זיין תּוּך.

פּאַרם און תּוּך איז געווען און איז נאָך היינט די שווערסטע פּראָב-לעם אין טעאטער, עס איז עד היום דער טיפּער טראַגיום פון דעם טעאטער: די טעאטראַלע פּאַרם פּאַלט ניט צוזאַמען אין איר אַנטוויקלונג מיט דער אַנטוויקלונג פון דעם טעאטראַלן תּוּך — מיט דער דראַמע, קאָמעדיע און אלע אַנדערע ליטעראַרישע דערשיינונגען.

סוף-כל-סוף איז די דראַמע פּאַרבונדן אין איר אַנטוויקלונג מיט דער ליטעראַטור און ניט מיט דער אַנטוויקלונג פון די טעאטראַלע פּאַרמען. מען שלאַגט זיך שוין לאַנגע יאָרן אַרום דאָס דאָזיקע פּראָבלעם; מען שטרעבט, אז דער תּוּך זאָל אין זיין אַנטוויקלונג זיין איינג פּאַרבונדן מיט דער טעאטראַלער פּאַרם.

מען רעדט פון אַ סצענישן שריפטשעלער, וואָס דאַרף ערשט אויפֿ-קומען, אַ שריפטשטעלער, וואָס פּאַרמאַגט די טעאטראַלע פּאַרם און ניט די ליטעראַרישע.

דאָס דאָזיקע פּראָבלעם האָט אברהם גאַלדפּאַדען באַנומען פיל קלע-רער פּאַר אלע אַנדערע דראַמאַטורגן. איר זעט ממש ווי דער דאָזיקער פּאַלקס-נאון האָט געשטעלט אַ מחיצה צווישן די צוויי מינים שריפטשטעלער; ער האָט זיך אַליין געטיילט אין צווייען, ער האָט געשריבן אי פּאַרן בוך און אי פּאַר דער סצענע. איז ער פּאַרן בוך גאָר אַן אַנדערער, לחלוטין ניט דער אברהם גאַלדפּאַדען, וואָס האָט געשריבן פּאַר דער סצענע.

און נאָכמער, ער האָט באַהערשט אלע פּאַרמען פון דער טעאטראַ-לער דיכטונג, פון דראַמע ביזן וואָדעוויל, און אַ קלאַרקייט, אַ בולט'קייט ליגט אין די פּאַרשיידענע פּאַרמען פון זיין סצענישער דיכטונג, ניטאָ קיין צעשוואַומענהייט, קיין אריינברעכן זיך פון איין פּאַרם אין דער אַנדערער.

אלע מאָל שטייען מיר פּאַר די אויגן צוויי ווערק: אברהם מאַפּו'ס „אהבת-ציון“ און אברהם גאַלדפּאַדענ'ס „שולמית“, אַדער „בר-כוכבא“, און איך זע פּאַר מיר בולט דעם ליטעראַרישן שריפטשטעלער און דעם סצענישן שריפטשטעלער, איך זע פּאַר זיך די ליטעראַרישע מליצה און די סצענישע קאָנקרעטישקייט, איך זע פּאַר זיך די התגלות פון דעם וואָרט און די התגלות פון סצענישער האַנדלונג.

און אברהם גאַלדפּאַדען, דאַרף מען וויסן, האָט געלעבט אין אַ סביבה, וואו די מליצה, דאָס וואָרט איז געווען דער עיקר. ווי אזוי האָט זיך דער דאָזיקער מענטש באַפרייט פון זיין ליטעראַרישער עפּאכע אין וועלכער ער האָט געלעבט, ווי אזוי האָט ער זיך אָפּגעזונדערט פון דער מיטכילישער סביבה מיט איר פּאַרגעטערונג צום קלינגנדיקן וואָרט ?

אברהם גאַלדפּאַדען איז כלו רעטעניש !

ג א ל ד פ א ד ע י ב ו ד

אליהו טענההאלין.

דרך ארין פאר אברהם גאלדפאדען

ווערט יטוין הייסט עם פופציק יאָר זינט דאָס אידישע טעאטער איז געבוירן געוואָרן, פופציק יאָר זינט דער פאָטער פון אונזער טעאטער, אברהם גאלדפאדען, האָט פאר'ן הענטל אָנגענומען אַ שוואַך עופ'לע און דאָס אויף דער וועלט ארויסגעפירט : „גיי, קינד, לעב, וואַסס און ווער אַ לייט מיט לייטן גלייך...“

איז דאָס אזוי ? איז דאָס אידישע טעאטער היינט, צו זיין פופציקסטן געבורטסטאָג, „אַ לייט מיט לייטן גלייך“ ? רייך — גאַנצע בערג, טינט — גאַנצע ים'ן, זיינען יטוין פארנוצט געוואָרן צו באַזינגען און באַזידלען אונזער טעאטער אין די פופציק יאָר פון זיין לעבן ; מען האָט שוין ביי אונז מער געשריבן וו ע ג נ טעאטער ווי פ א ר ' ו טעאטער און אפשר איז דאָס טאַקע די סיבה, וואָס צום פופציקסטן יאָר אידיש טעאטער זאָל מען נאָך גאָר דאַרפן פרעגן, צי איז דאָס „אַ לייט מיט לייטן גלייך“...

און אז די דאָזיקע פראַגע איז אַ באַרעכטיקטע, איז אָן ספק ; עם איז גענוג אַ קוק צו טאָן אויף די „מייסטערווערקע“, די גייסטיקע שפייז מיט וועלכער אונזער טעאטער קאָרמעט זיך איצט ; די „מאמעלעך“ מיט די „יתומים'לעך“ מיט די „ליעבעלעך“, וואָס האָבן אַ טעם ווי שיעטשקע אפילו נישט ווי פאלאָוע אָן אַ קערנדל, נאָר אליין אזוי לפיישה'דיק, קליין, אַטגעלעכט-און-אַטגעשטאַרבן, איז — וואָסזשע וועט זיין ?

קינער קאָן אזוי נייטט פירן אַט די דאָזיקע טרויעריקע פראַגע ווי מיר, די אידישע שוישפילער. מליצה'דיק גערערט : מיר שטאַרבן פון גייסטיקן הונגער... וואָרים סודיכליסוף איז דאָך נישט דאָס טעאטער באַשאַפט דעם אַקטיאָר, נאָר דער אַקטיאָר באַשאַפט דאָס טעאטער און דער שאַפנדער אַקטיאָר מוז האָבן מאַטעריאַל — שטיין, קליין, צי וואַסס, אָבער נישט קיין וואַסער — פון וואַסער קאָן מען קיין פיגורן נישט שאַפן...

אברהם גאלדפאדען האָט געגעבן אזאַ מאַטעריאַל, וואָס האָט געהאַט דעם כוח צו שאַפן טעאטער, א י ד י ש טעאטער. אידן וואָס האָבן דאָס שפיל „קוני לעמעל“ אָדער דאָס שפיל „שמענדיק“ קיינמאָל נישט געזען, ווייסן פונדעסטוועגן צו כאַנצן אין לעבן : „גיי, ביזט אַ שמענדיק ריק“, אָדער : „אוי איז דאָס אַ קוני לעמעל“, און טאַקע אין דער ריכטיגער קער צייט, דער איד וועט נישט מאַכן קיין טעות מיט אַט די צוויי גאָלד-פאָדענס העלדן. ער ווייסט, אז ווען ער זאָגט „גיי, ביזט אַ שמענדיק“, איז דאָס נישט קיין קאָמפלימענט פאר יענעמ'ס חכמה, נאָך טאַקע פשוט פאר יענעמ'ס נאַרישקייט, אָבער דאָס וואָרט „שמענדיק“ דריקט אויס

ג א ל פ א ד ע נ - ב ו ד

א סך מער ווי דאס וואָרט „נאר“, ווייל עס איז א פארטיק געשטאלט, א קאָנקרעט בילד, מען זעט עס און — דאָס לעבט !

גאָלדפאָדענס מאַראַל וואָס ער האָט דורכ'ן טעאטער געלערענט, איז נישט קיין „פרעדיק“, אויך נישט באַנק־קוועטישעריש, נאָר ספּעקטאַקלנדיק, בילדלאַך, ווי פּרישע פּירות אויפ'ן בוים איז דאָסע באַדעקט און אין פּרי־ מאַרגנזון באַלויכטן :

„איך האָב מיר אַליין מיין ארון קורש
מיין שווער האַרץ, איז דאָרט דער עמוד
עס זעהט איהם קיינער ניט אַרויס
די ליבע איז דאָרטען מיין נר תמיד...“

עס ברענט — און לעשט קיינמאָל ניט אויס!“ („שולמית“)
עס איז טעאטער, אָבער א י ד י ש טעאטער ! זאָל דאָ קיינער
מיך נישט חושד זיין אין התלהבות, אַז איך וויל נאָר גאָלדפאָדען אַלס
איריש טעאטער; ניין, נישט דאָס איז מיין השגה און נישט דאָס איז
דער מאַטיוו פון די שורות, וואָס איך שרייב דאָ. מיין דרד־ארץ פאַר
אברהם גאָלדפאָדען מאַכט נישט קלענער מיין ליבע צו יעקב גאָרדיו, אַלס
טעאטער־שאַפּער אָדער צו אַלע די אירישע שריפטשטעלער, וואָס האָבן
געגעבן אונזער טעאטער קערנדיקעס, ווערטפולעס. מיין כונה דאָ איז
קלאָר : דרד־ארץ פאַר אברהם גאָלדפאָדען.

אונזער טעאטער שפּילט אָפט גאָלדפאָדענס טעאטער־שטיק, אָבער
נישט אָפט מיט דעם נויטיקן דרד־ארץ. חברים שוישפּילער, נעמט עס נישט
פאַר אומגוט, נאָר איך מיין, אַז אויב גאָלדפאָדענס „שולמית“ האָט נע־
קענט דערלעבן באַלד פּופּיזיק יאָר מיט א י י ן „צינגעטאַנג“ איז נישט
רעכט צו נעמען איצט און דער אַלטער שולמית אונטערוואַרפן ד ר י י
צינגעטאַנגס...

דאָס איז פּראָפּאנאציע און נישט דרד־ארץ. עס מוז דאָך זיין
פאַרשטענדליך ; איז גאָלדפאָדען „נישט גוט“ — צו וואָס שפּילן ? שפּילט
מען אים ווידער אַלס קוריאָז, איז דאָך אוראָי אַן אומרעכט צו נעמען דאָס
קוריאָזע שטריימל און צוצושטעפּן דערצו אַ ליאקירענעם דאַשעק... פּונקט
ווי יענער איר, וואָס האָט באַגייסטערט דעם מאַלער צו מאַלן אַ בילד פון
זיין שיינער באַרד, האָט זיך אויסגעפּוצט און — „אַפּגעשייווט“ כדי אויס־
צווען שענער... דער מאַלער האָט געוואָלט די באַרד און דער איר האָט
אים געבראַכט אַ גלאַטע מאַרדע...

אין אַ פּראָוויניצי־טעאטער האָט מען געגעבן אַ פּאַרשטעלונג פון גאָלד־
פאָדענס „די צוויי קוני לעמעלס“, קומט צו דער סצענע ווען דער אמת'ער
קוני לעמעל באַגעגנט זיך מיט'ן פּאַלישן קוני לעמעל און ביידע נעמען זיך
אמפּערן; דער זאַנט : איך בין קוני לעמעל און דער צווייטער זאַנט :
ניין, איך בין קוני לעמעל, אַזוי עטלאַכע מאָל. פּלוצים טוט איינער פון די

ג א ל ד פ א ד ע נ - ב ו ד

צוויי „קוני לעמעלס“ א זאָג : „שא, ווייכטו וואָס, גיב אַ קוק אין פראַגראַפּ וועסטו זען, ווער ס'איז דער ריכטיקער“...

איז דאָס רעכט, איז דאָס דרײַ-אַרץ פאַר אברהם גאַלדפּאַדען ? צוגעדעבן, אז אזא „דוּשאַק“ ברענגט אַ לאַך אין דעם מאַמענט, אָבער וואָס פאַר אַ סאַרט לאַך איז דאָס ? ציניש, חוּק! אמת, איך בין מסכים, אז דאָס „ווערטעה פּובליקום“ איז נישט שטאַרק איבערקלײבעריש, ווען עס קומט אַ לאַך צו טאָן, זאָל עס דעם „ווערטעהן פּובליקום“ צו קיין גנאי ניט זיין, עס וואָלט שוין צייט געווען אַביסעלע ווייניקער שמענדריק צו זיין... אָבער איצט רעד איך צום טעאטער און נישט צום פּובליקום אין טעאטער ; יא, איצט, ווען די ווערק פון גאַלדפּאַדען האָבן דערלעבט צו לעבן מיט'ן אידישן טעאטער פּופציק יאָר, איצט, ווען מיר אַרבייטן אין האַפּנונג, אז ביי אונז וועט מען, מיט דער צייט, אָפּגעבן כבוד אונזערע קלאַסיקער ווי די גוים טוען דאָס מיט זייערע מאַליערס און שעקספירס, איצט ווען דאָס אידישע טעאטער גייט אַרײַן אין צווייטן העלפט יאָרהונדערט, לאַמיר זיך דערמאָנען אין אונזער חוב צום פּאָטער פון אידישן טעאטער.

איך זאָג די פאַר ווערטער דאָ אָן פּניות, איך האָב די האַפּנונג וועגן אונזער טעאטער אין מיין בלוט און ווען ס'טעאטער איז אויף עפעס קראַנק, טוט מיר וויי און דערפאַר פיהל איך גערעכט צו זאָגן איצט צום אידישן טעאטער : דרײַ-אַרץ פאַר אברהם גאַלדפּאַדען!

יעקב מעסטעל

גאַלדפּאַדען אַלס טראַדיציע אויף דער בינע

שטרענגער ווי מנהגים ביי פעלקער ווערט אָפט אָפּגעהיט די טראַדיציע אויף דער בינע. נאָר אַ דאַנק דער פּיעטעט צו די עלטערע פאַד-קאַלעגן, צו דער טעאטער-טראַדיציע, איז מעגליך געוואָרן די „פּערמאַנענטע“ אזוי צו זאָגן טיפּיקעאירונג פון אַן אַרלעקין, קאַלאַמבינע, פּאַנטאַלאַנוס א. א. וו.

אויך דער אופן שפּילן פון גאַנצע ענסאַמבלען און באַזונדערע טעאטער-פאַרשטעלונגען זיינען איבערגעגאַנגען אויפן וועג פון טראַדיציע צו די שפּער טערע דורות. אזוי די מיסטעריעס, קירכנ-שפּילן, ביי אונז די יוסף-און-אחשוורוש-שפּילן א. א. וו. אַ לאַנגע צייט (און אין אַ געוויסער מאָס אויך ביזן היינטיקן טאָג) איז שווער געווען זיך צו דענקען, אז אַסטראָווסקי און גאַגאַל, הראַביא פּרעדראָ און באַלוזקי, קאַצעבוא און אַנצענגרובער זאָלן אַנדערש געד שפּילט ווערן ווי עס האָבן זיי געשפּילט אונזערע פּאָטערס און זיידעס. און נישט דער מינדערער קינסטלערישער ווערט אָדער די נאַלעסיקייט פון די אויפפיר-רונגען האָבן דאָס גורם געווען. דאָ האָט גובר געווען דער „מסינינוסח“ — די טראַדיציע האָט דאָ פאַרגוואַלטיקט דעם אינדיווידועלן צוגאַנג צו דער זאַך.

אויף דער אידישער בינע איז כמעט דער איינציג „טראַדיציאָנעלער“ פאַרבלײבן אברהם גאַלדפּאַדען. אויך גאַרדין האָט איבערגעלאָזן „טראַדיציע“.

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ך

הירשעלע דובראָוונער און רפאל פרידלענדער ווערן נאָך אלץ געשפילט מיט די זעלביקע בערר און גאָרדינישער פילאָזאָפישקייט — און וויי וועט זיין יענעם יונג גען אַקטיאָר, וועלכער וועט וועלן בייטן אַ מיזאַנסצענע ביים „אידישן קעניג ליר“ אָדער ביי דער „שבוּעה“. אָבער דאָך טרעפט מען שוין אָן גאַנצע יונגע גאָר-דיןענסאַמבלען מיט אַ מאָדערנער אויסטייטשונג און אַן אינדיווידעלער ראָלענ-אויפאַסונג.

נאָך דער גאָלדפאַדען־רעפערטואַר וויל זיך נאָך נישט אונטערגעבן. פאַרשטייט זיך, אַז דאָ קאָנען נישט קומען אין אַנבאַטראַכט די עטליכע געצייל-טע מאָדערנע גאָלדפאַדען־אויפפירונגען, ביי וועלכע עס איז כּפּרוּש געווען אַ כּונה צו ס ט י ל י ז י ר ן (די „כּשופּ־מאַכערין“ אין ניו יאָרקער קונסט־טע־אַטער), אָדער ווי דער טעקסט איז ט ע נ ד ע נ צ י ע ז איבערגעאַנדערשט געוואָרן (די „כּשופּ־מאַכערין“ אין מאַסקווער קאַמער־טעאַטער). שוין לחלוטין גאָרנישט צייגן דאָ די עקסטראַוואַגאַנצן פון אַזש דריי צינגיטאַנגן אין דער פּיעסע „טולמיית“, אַ דאַפּלט פאַר קוני לעמלען, אדער גאָר „טולמיית אויה דער לינקער זייט“ (אין לעמבערג, וואו אַלע מענער־ראַלען זיינען געשפּילט געוואָרן פון פּרויען און די פּרויען־ראַלען פון מענער). אָבער דאָרט, וואו מען האָט גע־שפּילט גאָלדפאַדענען „ווי עס שטייט געשריבן“, דאָרט וואו מען האָט געגעבן אַ גאָלדפאַדען פאַרשטעלונג פשוט דערפאַר, ווייל דער עולם האָט ליב צו זען אַ גאָלדפאַדען־פּיעסע — דאָרט איז גאָלדפאַדען פאַרבליבן ווי אַ תּורה מסיני, ווי דער נוסח פון אַ תּפילה, דאָרט איז די טויזנטסטע גאָלדפאַדען־פאַרשטעלונג אין בוענאָס־איירעס און יאָהאַניסבורג אין עצם תּמיד ענליך געווען צו זיין ערשטער פאַרשטעלונג אין יאַסי אָדער אדעס, — ווייל גאָלדפאַדען איז ביזן היינטיקן טאָג פאַרבליבן אַ שטיק אידישע טעאַטער־טראַדיציע. (און אפילו די אזוי פּאָפּולערע פאַרשטעלונגען פון אַ „פּרויען־שולמיית“ — וואו אַלע ראַלען ווערן געשפּילט פון פּרויען — זיינען שוין פאַר זיך אַליין געוואָרן אַ שטיק טראַ־דיציע).

מיר זיינען ביי אַ פּראָבע פון גאָלדפאַדען'ס „די בידע קוני לעמעל“ — די סצענע ביי פּנהס'לען אין שטוב. דער „יונגער“ רעזשיסאָר שטעלט דאָס טישל „לינקס פון שוישפּילער“. אן אַקטיריסע האָט אַ טענה, אַז דאָס טישל דאָרף שטיין רעכטס.

רעזשיסאָר : דאַמאַלס וועלן מיר מאַכן די סצענע מיטן טישל לינקס.
אַקטיריסע : עס איז מיר נישט צו דער האַנט ; אַלעמאַל געשפּילט מיטן טישל רעכטס.

„וואו שטייט דאָס טישל ביי פּנהס'לען ?
— פּרעגט מען באַלד ביי אַן עלטערן שוישפּילער, וועלכער גערענקט נאָך גאָלד-פאַדענען אַלס דירעקטאָר.

און דאָרט, וואו דאָס טישל איז געשטאַנען ביי גאָלדפאַדענען, דאָרט וועט עס אויך איצט שטיין.

אַ צווייטע פּראָבע — אַ סצענע ביי „משיח'ס צייטן“, וואו מען רעדט־אָן

ג א ל ד פ א ד ע נ - ב ו ד

יאנטעל שנאָרער, ער זאָל פאַלש ערות זאָגן. כדי יאָנטעל זאָל בעסער פאַרגעדענ-
קען די פאַלשע ווערטער, הייסט ער זיך עס אָנשרייבן אויף אַ צעטל, נעמט דעם
צעטל אין מויל אַרײַן און פאַרשלינגט אים.

„וינגער“ רעזשיסאָר : די סצענע איז באַנאַל, מיר וועלן עס ניט מאַכן.
— איך בין דער אָרײַנעלער, — צעבייזערט זיך דער אַלטער
אַקטיאָר, וועלכער האָט געשפּילט יאָנטעל שנאָרער נאָך אין גאָלדפּאַדען'ס
צײַטן.

און די סצענע בלייבט : ער וועט ביי דער פאַרשטעלונג דעם צעטל
פאַרשלינגען.

וויזשע אַנדערש ? ער איז געווען דער „ערשטער“, געשפּילט אזוי
מיט גאָלדפענען — בלייבט ער אויך דער גערעכטער און קיינער
וועט ניט וואַגן איבעראַנדערשן.

און באַמט : קאָן מען זיך דענקען, אז ביי אַ שולמית-פאַרשטעלונג זאָל
אַבשלוס ניט פּונדן דאָס קריג פאַר'ן ברונעם, און ביי דער אָפּשיידס-סצענע זאָל
אַביגיל זיך ניט אומקערן דריי מאָל מיט דעם קרעשטישענדאַוויסגעשטריי
„אַבשלוס!“ ? און וואָס וואָלט דאָס זײַן פאַר אַ צינגעטאַנג, וועלכער זאָל ביי דער
דערקענונגס-סצענע ניט אַרויפּשפּרינגען אויף מנוח'ן מיט אַ גלאַז וואַסער אין
האַנט, אָדער זוי וואָלט נתן הכהן געקאַנט אויסרעכענען זײַן יחוס און ניט אַרײַנד
רעכענען עטליכע נעמען פון חשוב'ע געסט אין פּובליקום ? און וועט ישמאל
אין „עקרת יצחק“ דורכלאָזן די געלעגנהייט איינצושמירן זײַן פנים אין סמעד
טענע, בשעת ער באַדינט די דריי וואַנדערער ?

און יעצט די ענסאַמבליס-סצענעס: דער ערשטער כאַרענסאַמבל אין
„שולמית“ מוז גיין מיט שטעקנס, מאַן הינטער מאַן, און בויגן די קעפּ הינטער
מנוח'ס בענישנדיקע הענט. ביי דער שבועה-סצענע אין „ברוכבא“ מוזן די
פאַרשווערער ווי אויף אַ קאַמאַנדע זיך אַ דרייטאַן מיטן פנים צום אַרון קודש
און נאָך דריי מאָל „מיר שווערן“ ווידער זיך אַ קעריווע טאַן מיטן פנים צו דער
אַוואַנס-סצענע. פאַפּוס מיט די סאָלדאַטן מוזן, ווידער איינער הינטערן צווייטן,
לײַט'ן טאַקט פון דער מוזיק, פאַלן פון די פיס. ווער וועט דאָס ענדערן ? און
וועלכער באַלעט-מייסטער וועט וואַגן צו אַראַנזשירן דעם שמעקטאַבאַקטאַנץ
אין „לא תחמוד“ אַנדערש, ווי גאָלדפּאַדען האָט געהויסן אים טאַנצן ?

צענער, הונדערטער סצענעס אַזעלכע וואָלט מען געקאַנט אויפצײלן.
די כאַראַקטערס פון די באַזונדערע ראָלען ווערן שוין טראַדיציאָנעל קאד-
פירט פשוט צוליב דעם אַלײַן, וואָס אייגנטליך זײַנען ביי גאָלדפּאַדענען קיין
כאַראַקטערס ניטאָ, נאָר טיפּן. וויפיל בר כוכבא'ס, אַבשלו'ס, רבי
יאַקעלמאַנ'ס, שולמית'עס, דינה'ס, האַצמאַכ'ס און שמענדריק'ס האָבן שוין
ניט איבערגעשפּילט אין דעם פּופּציקיאָרן גאָלדפּאַדען-טעאַטער — אַלע האָ-
בען זיי איין נשמה, אַלע זיי איין פאַרס געאַסן. ווייל עס שפּילט אין זיי
ניט דער באַזונדערער „צוגאַנג“ צו דער ראָלע, ניט די אויפפאַסונג, נאָר די
טראַדיציע.

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ד

א יוצא מן הכלל איז דא אפּשר נאָר פּאפּוס, אין וועלכֿן די „מאדערנע“ האָבן שוין געפרוּווּט אַרײַנטייטשן אפּילו פּראַנזי מאָר.

און נישט נאָר די „אויפּפּאַסונג“ פּון דער ראַלע — אויך די מאַסקע און קאָסטיום פּון די גאָלדפּאַדען־טיפּן זײַנען פּאַרבליבן טראַדיציאָנעל. קײנער קאָן זיך נישט דענקען די קוּני לעמעלס אָן דעם כאַראַקטעריסטישן בערדל, ישׂמאַל'ן אָן די קלאַונאַרטיקע לעפּצן, יאָנטעל שְנאָרער אָן דעם אמת־טראַדיציִי־אַנעלן האַרב און פּאַרקיסעלטע אויגן, האַצמאַך אָן די צעפּלאַישטע באַרד און פּאות און צעכראַסטעטע פּאַלעס, שמענדריק אָן דעם עק אין דרויסן. ר' שלומ'ניו איז שוין גאָר געבליבן אַ פּאַטאַגראַפּישער טיפּ אין איריזשן טעאַטער. עס איז גענוג, ווען דער רעזשיסאָר זאָל זאָגן דעם שווישפּילער בײַ אַ נײַער פּיעסע: איר שפּילט אַ אידן, אַזוי אַ ש ל ו מ' נ י ו — און דער שווישפּילער וועט שוין וויסן מיט אַלע פּיטשעווקעלאַך וואָס דער רעזשיסאָר וויל פּון אים.

זאָל נאָר פּרואוּון אַ שווישפּילער זיך דינגען מיט'ן גאַרדעראַבער, אַז דער קאָסטיום פּאַר אַ גאָלדפּאַדען־ראַלע געפּעלט אים ניט.

— אין דעם האָט געשפּילט מאָגולעסקו — איז דער קורצער ענטפּער, און דער שווישפּילער ווייסט שוין אויף זיכער, אַז קײן אַנדערן קאָסטיום וועט ער ניט קײַגן.

אויך די ראַלען־פּאַרטײַלונג ווערט גענוי אײַנגעהאַלטן ווי גאָלדפּאַדען האָט זײ אײַנגעטיילט. ווער וועט גאָר וואַגן צו דענקען, אַז די באַבע יאכנע קאָן געשפּילט ווערן פּון אַ פּרוי און ניט — ווי בײַ גאָלדפּאַדענען — פּון אַ מאַן? און יעדע פּרימאָדאַנאַ, וועלכע שפּילט יצחק'ן, ווייסט אַז אין דערזעלביקער פּאַרשטעלונג דאַרף זי אויך זינגען דעם ערשטן מלאַך. און תּמיד זינגט אַן ערשטער שווישפּילער די עפּיזאָדן־ראַלע פּון קצב אין דער „כּשׁוּפּ־מאַכערן“.

אַפּילו דער רעקווײַזיט און בינע־עפּעקטן זײַנען טראַדיציאָנעל דיזעלביקע: אין וואָס וועט יאָנטעל שְנאָרער האַלטן זײַן „יחוס־רעקאַמענדאַציע“ אויב נישט אין אַ זאָק? פּונקט אַזוי מוזן דער בעל־הבית מיט'ן משרת אין „לאַ תּחמוד“ אָנטאָן זאָקן אויף די הענט אַנשטאַט הענדשקעס. האַצמאַך מוז זיך טראַגן מיט זײַן אַלטן קעסטל סתּורה. אויפּן מזבּח בײַ „עקרת יצחק“ בזוּ בײַ היינטיקן טאַג ברענען ספּירט מיט וואַטע. און לאַנג נאָכדעם ווי די אידישע בינע האָט זיך שוין באַנוצט מיט עלעקטרישע ליכט, האָט מען נאָר אַלץ בײַ די שלּוס־טקטן געצונדן הינטער די קוליסן די באַרימטע גאָלדפּאַדענישע „בעננאַלישע ליכט“.

ווייניקער טראַדיציאָנעל זײַנען שוין געבליבן די דעקאָראַציעס בײַ די גאָלדפּאַדען־פּאַרשטעלונגען. און דאָס פּשוט דערפּאַר, ווייל אין דעם פּרט איז אויך גאָלדפּאַדען אַלײַן ניט געווען אויסגעהאַלטן. שפּילנדיק אונטער פּאַרשי־דענע אומישטענדן, האָט ער בײַ דעמזעלביקן „עקרת יצחק“ געלאָזן אין יאַסי אַראַפּשוועבן מלאַכים פּון הימל, און אַ צווייט מאַל, שפּילנדיק אין ערגײַן אין אַ פּאַרוואַרפענעם ווינקל אין אַ שטאַל, איז ער געווען צופּרידן, ווען זײַנע מלאַכים

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

האָבן געקאָנט זיך אַרױנשפּאַרן אויף דער בינע דורך אַ לײלאַך־שפּאַלט. דער־פון נעמען זיך אויך די אָפּטע דיפּערענצן אין דער גאַלדפּאַדען „אױסשטאַטונג“. אָבער דערפאַר טרעטן נאָך בלוט'ער אַרױס די פעסטע, ניט אַנרײכבאַרע טיפּן, װאָס די גאַלדפּאַדען־שפּילער האָבן געשאַפּן. אַ סך פון זײ זײנען שװין אפּילו אַרײבער אַלס משל אין פּאַלקס־װערטל. אין דער טעאַטער־װעלט דאַרף מען ניט אײנעם אַנרױפן „פּאַרעטער“ אָדער „שװאַכלינג“. עס איז גענוג װען מען זאָגט אײס, אַז ער איז „אַ פּאַפּוס“ אָדער „ער גײט אײבער צו די רױמער“. מיט „זײן אַ העלד װי בר כּוכבּא“, אָדער „אַ ברוינדעלע קאָזאַק“, אָדער „אַ שמענדריק“ איז גענוג בולט באַצײכנט דער כאַראַקטער פון אַ מענטש.

אָט די גאַלדפּאַדען־טראַדיציע האָט אויך גורם געװען, װאָס דער גאַלד־פּאַדען־פּערטוראַר האָט בײז אויפן הײנטיקן טאַג זיך דערהאַלטן פּריש און לע־בעדיק אויף דער בינע. אײבערנעמענדיק פּאַרטיקע מוסטערן פון דור צו דור, האָט יעדער אײדישער אַקטיאָר לײכט זיך געקאָנט אַרײנפּאַסן אין יעדן גאַלד־פּאַדען־ענסאַמבל, — האָט יעדע טרױפע צו יעדער צײט געקאָנט אַרױסשטעלן אַ מער אָדער װײניקער גוט אײנשטודירטע גאַלדפּאַדען־פּאַרשטעלונג — און אזױ אַרום געמאַכט גאַלדפּאַדענען פּאַפּולער און באַליבט בײם עולם.

מעגליך, אַז פּונקט װי די סטאַר־מאַניערן פון אַ דױזע אָדער קין אין דעם אַלגעמײנעם טעאַטער, האָבן די גאַלדפּאַדען־מאַניערן אַרײנגעטראָגן אין דעם אײדישן טעאַטער אַ סך אײבערזאַליץ און װילדע געװיקסן. אָבער פּונקט װי אַלע גרויסע דערשײנונגען, האָט אויך דאָס גאַלדפּאַדען־טעאַטער געװיזן װעגן, פּאַר־פעסטײגט דעם שלײאך, אַרױסגעצױבערט פּראַטאַטיפּן — די גאַלדפּאַדען־טראַ־דיציע אויף דער בינע האָט געשאַפּן שװע — און זײכער האָט זי אונטן געגעבן די ערשטע װאונקען פון אײדיש־זשאַנר־שפּילן.

זכּרהם טײטע־בײם

טעאַטראַ־אײשקײט בײ גאַלדפּאַדענען

נײשט גאָר לאַנג צוריק איז עס געװען, װען אין אונזרע ליטעראַ־רײשע און טעאַטער קרײזן האָט מען בײ יעדער געלעגנהײט גערעדט װעגן אכּרהם גאַלדפּאַדען בלוז װי אײבער דעם פּאַטער פון אײדישן טעאַטער. דער װאָס האָט אײס געגעבן זײן געבורט און אַרױסגעשײקט אײס אין דער גרויסער װעלט אַרײן, אַראַפּנעמענדיק פון אײס זײן װײטערדיקע אַחזרױת. מען האָט גערעדט װעגן אַ גאַלדפּאַדען־פּערויאָדע בײ אײדישע אַקטיאָרן, װאָס האָט זיך שװין כּמעט װי געענדיקט.

די, װעלכע האָבן געשװאָוירן בײם הײליקן נאַטוראַליזם און ליטע־ראַאײשקײט, האָבן אײנגאַנצן אָפּגעלײקנט גאַלדפּאַדענען װערט פּאַר'ן אײ־דײשן טעאַטער. די, װאָס האָבן געזוכט אין טעאַטער נאַטור־טרייע ביל־דער פון אמת'ן לעבן, האָבן גאַלדפּאַדענען נײשט געקאָנט מוחל זײן זײן נײשט נאַטירלײכקײט, די אומװאַרשיינלײכקײט פון זײנע העלדן און סײטן

ג א ל ד פ א ד ע ז - ב ו ד

אציעס ; די „אומליטערארישקייט“ פון זיין פאָלקסטימליכער, אומגעקניצל־טער שפראך ; די „טעאטראליטיקייט“ און שיעור נישט פאיאצישע שטיר פעריווען פון די מערסטע זיינע פּרסאנאזשען. מיט דעם איינציקן נאָמען „טונדיסט“ האָבן זיי אים פאר'מישפט צום גייטיקן טויט, און געווייכט פון טעאטער תמיד, ווען זיינע פיעסן זיינען געשפילט געוואָרן.

אנדערע זיינען שוין געווען גרייט צו מאַכן געוויסע הנחות : זיי האָבן נישט אָפגעלייקנט גאָלדפארענ'ס פארדינסטן אלס שאַפער און בויער פון אירישן טעאטער. זיי זיינען גרייט געווען אפילו מודה צו זיין, אַז דאָס אירישע טעאטער און דער אירישער אַקטיאָר האָבן געמאָכט דורכ־מאָכן די גאָלדפארענ־פּעריאָדע. אָבער זיי האָבן תמיד גערעדט וועגן איר, ווי וועגן אַ פּעריאָדע, וואָס איז שוין באלד פאַרגאַנגען, און וואָס דאַרף וואָס ווייניקער דערמאָנט ווערן. וואָס שנעלער דאָס אירישע טעאטער און דער אירישער אַקטיאָר וועלן זיך אָפטריויכלען און באַפרייען פון איר, אַליץ געדזנטער און לייטישער וועט עס זיין פאַר בייִדן.

דער אמת און די פראַקטיק האָבן אָבער באַוווּזן גאָר דעם היפּך פון דער לאַגע.

נישט נאָר איז דער אירישער אַקטיאָר און דאָס אירישע טעאטער קיינמאָל נישט ווייט אוועק פון גאָלדפארענען, נאָר פאַרקערט, עס איז תמיד, אויף אַלע זיינע עטאַפּן, סיי אין צייטן פון מידקייט און דערשלאַגנ־קייט, און סיי אין טעג פון דערהויבנקייט און רחבות, צוריקגעקומען צו גאָלדפארענען אויף אַ נייעם באַנייטן אופן.

נישט נאָר איז גאָלדפארען נישט קיין אויסגעטריקנטער פאַרשטאַפ־טער קוואַל, וועמענס וואַסער האָט שוין לאַנג אויפגעהערט צו באַפּרוכטן און קרעפטיקן דעם אירישן אַקטיאָר און זיין טעאטער, נאָר פאַרקערט — ס'איז אַ קוואַל, וואָס שלאָגט טיף און באַנייט זיך תמיד מיט פּרישקייט און זאַפטיקייט. תמיד האָט דאָס אירישע טעאטער געפונען אין גאָלדפאַר־דענען אַ נייעם טעם, אַ נייעם מיינ, און אַ נייעם שטויס אויף צו גיין ווייטער פאַראַויס.

שוין נישט צו ריידן דערפון, וואָס די ערשטע צוויי צענדליק יאָרן נאָך זיין אנטשטיין, האָט זיך דאָס אירישע טעאטער געשפּיוזט און זיך אויפגעהאַלטן כמעט אויסשליסליך אויף גאָלדפארענ'ס פיעסן, און אַקטיאָרן האָבן געהאַלטן פאַר זייערע איינציקע און בעסטע שאַפונגען די ראַלען פון גאָלדפארענ'ס רעפּערטואַר. נאָר אפילו שפּעטער האָט גאָלדפארענ'ס השפּעה קיינמאָל נישט פאַרלאָזט די אירישע בינע.

יעדעס כּאָל, ווען דער אירישער אַקטיאָר ווערט מיר פון „ליטע־ראַטור“, ווען אים ווערן דערעסן די הויכע פּסיכאָלאָגישע און געזעלשאַפֿט־ליכע פּראָבלעמען ; ווען ער פאַרבענקט זיך נאָך טעאטראַלער שפּיל, נאָך טעאטראַלער ריעוודיקייט, ווענדט ער זיך צום קוואַל, צום שורש — צו דעם אייביק טעאטראַלישן גאָלדפארענען.

ג א ל ר פ א ד ע נ - ב ו ד

וויל סעם אדלער אין 1901 אויפהויבן דעם שפּל'ן מצב פון איר דישן טעאטער, טוט ער עס מיט זיין אויפפירונג פון „עקידת־יצחק“, וואָס גייט אויף דער קיעווער בינע לאַנגע הישים נאַכאנאַנד, און כרוינגט אַרײַן פאַבעלהאַפּטע, שױן לאַנג נישט־געזעענע סומען אין דער אידישער טעאָטער־קאַסע, און דערהױבט מיט אַמאָל דעם געפאַלענעם פּרעסטיזש פון איר דישן אַקטיאָר.

וויל דער זעלבער סעם אדלער אין 1909 צוריקגעווינען פאר זיך די שטאַט יעקאטערינאָפּלאָוו און צוריקשטעלן זיין קינסטלערישע רענאָמע, וואָס איז אַביסל פאַרטונקלט געוואָרן דורך די אַנדערע דירעקטאָרן, טוט ער עס מיט זיין באַנייטער אויפפירונג פון „שולמית“. ער פאַרוואַנדלט די סענ־טימענטאַל לירישע מוזיקאַלישע דראַמע אין אַ גרויסן ספּעקטאַקל, וואו אין דער סצענע פון עולה־רגל זיין קיין ירושלים נעמען אַנטײל בײַז הונדערט מענטשן, וואָס טראָגן מתנות און טרייבן לעבעדיקע שעפּסעלאַך פאַר קרבנות, און מאַרשירן אונטער די קלאַנגען פון דער פייערליכער, אזוי נאַנטער „שולמית“־מוזיק.

די אַמוזאַנטסטע פאַרשטעלונג פון סאַבייל־לאַגער סעזאָן אין 1910 אויף דער אָדעסער בינע, איז „מישיח'ס צײַטן“, וואָס האַלט אויס אַ גרויסע צאָל פאַרשטעלונגען צוזאַמען מיט די נײַסטע „אַמעריקאַנער שלאַנערס“. דער רירעוודיק גראַטעסקער יאַנטעל שנאַרער, מיט זיין אויסגעשטרעקטער רײַטער פאַטשיילע, מיט וועלכער ער פאַרט אַרום איבער דער וועלט צוזאַם־מענקלייבן נדבות „חתונה צו מאַכן אַן אַרעמע בתולה“, רופט אַרויס ביים פּובליקום נישט ווייניקער פרייד געלעכטער, ווי די פאַרשידענע קאַמישע העלדן אין די מאַדערנע „פינטעלעך“ און „הערצעלעך“.

אַ גרויסער טעאַטראַלישער דערפאַלג איז אין 1907 אין קיעוו. ביים דערמאָנטן סעם אדלער, די ביזארע און דורכאויס טעאַטראַלישע „לאַ תחמוד“, אָדער ווי מען פלעגט די פיעסע רופן אין רוסלאַנד „פּרײַז אין פּראַק.“ די קאָל־מײַט פאַנטאַסטישע פיגורן מיט וועלכע די פיעסע איז פול, צוזאַמען מיט דער נאַאיווער מוזיק און אַרײַגעפלאַכטענע טענזן שאַפן אַן אויסגעצײכנטע אונ־טערהאַלטנדיקע טעאַטער פאַרשטעלונג.

ווערט קאַמינסקי „פאַראייניקטע ליטעראַרישע טרופע“ — די ערשטע קינסטלערישע טרופע בײַ אידן — מײד פון גאַרדיו, זודערמאַן און איכסען, קערט זי זיך אום צו גאַלדפאַדענען. און די זעלביקע שױשפילער, וואָס האָבן זיך געהיטן היליג נישט אַרויסצוטערעטן פון די „ליטעראַרישע“ גלעניצן, שטעלן זיך אין 1911 רעפּעטירן „קאַלדוניע“ מיט אַזאַ התכרה און קינסטלע־רישן ערנסט, וואָס דערגרייכט אױש בײַז פיעמעט. די פיעסע ווערט געשפילט מיט גרויסן קאַסע און אַרטיסטישן דערפאַלג. און אויף דער זעלביקער בינע, אויף וועלכער ס'האַט זיך אַ נאַכט פריער געהערט מאַנדאַם יאַרפּער פּראַטעסט קעגן די טרױוואַלע געזעלשאַפּטליכע אײנאַרדרונגען, האָבן זיך געטראָגן פּרײַש און זאַפטיק מירעלע'ס יתומה־ליר און האַצמאַד'ס ברענענדיקע קופּלעטן.

ג א ל פ א ד ע ז ב ו ד

ווייל דאָס ערשטע אידישע מלוכה'שע קאָמערט־טעאטער אין מאָסקווע געפינען דעם וועג פאַר נייע טעאטראַלע פּאַרמען און אידישע טעאטראַלע אויס־דרוקס מעגליכקייטן, געפינט עס דאָס אַלין ביי גאַלדפּאַדענען. און די „כשוף־מאכערין“ ווערט פאַרוואַנדלט אין אזא פּינקלענדיקן מיט אַלע טעאטראַלע קאָלירן שפּילנדיקן ספּעקטאַקל, וואָס באַצווינגט און באַצוויבערט די שטרענגסטע טעאטראַלע מפּונקים.

און צום סוף — ווייל דאָס „אידישע קונסט טעאטער“ אין ניריאָרק אַפּרוען פון די נצחונות אין די פּיעסן פון זשוליאַווסקי, גאַנאַל, טאַלער און ראַד־מאַן ראַלאַנד, קערט עס זיך ווידער אום צו גאַלדפּאַדענען, און געפינט טעאט־ראַלע שטיפעריי און גרויסע קאַסע דערפּאַלגן אין די „צוויי קוני לעמעלס“ און אין דער „כשוף־מאכערין“.

און ווי ס'איז צו דערוואַרטן פון אַן עכטן טעאטראַלן דראַמאַטיקער, גע־פינט יעדער איינער ביי גאַלדפּאַדענען, וואָס ער זוכט. יעדער רעזשיסער טייטשט אין אים אַרײַן, אָדער טייטשט אים אויס לויט זײַן ווײַלן און באַ־נעמען.

שפּילן גאַלדפּאַדענען סעם אַדלער, סאַכסיי און ד' איבעריקע טעאטער דירעקטאָרן אויף זייער אַלט־שטייגערישן, נאַאיוו־ערנסטן טעאטראַלן אופן. טייטשט אים קאַמינסקי די „כשוף מאכערין“ ווי אַ נאַטוראַליסטישע דראַמע מיט מוזיק. פאַרוואַנדלט גראַנאַווסקי די זעלביקע „כשוף מאכערין“ אין אַ סאַציאַלער סאַטירע, און לאַכט דורך איר אויס דעם גאַנצן קלאַפּערגעצײג, דעה הוהאַ'דיקן ווידוואַר סיי פּונ'ם אידישן אַלטן טעאטער, און סיי פּונ'ם אָפּגע־שטאַנענעם אידישן אַלגעמײינעם לעבן. שטעלט מאַרס שוואַרץ די „קוני לע־מעלס“ און די „כשוף מאכערין“ אַלס רײן קינסטלערישן טעאטראַלן גראַטעסק, אַן שום טענדענציעזע כּונות, בלוזן צוליב דער שטיפערישקייט און פּרייד, מיט וועלכע די פּיעסן זײנען פּול.

ווייל, ווי אַלע עכטע גרויסע טעאטער פּיעסן, זײנען גאַלדפּאַדענ'ס קאָ־מעדיעס אַ זייער פּיינע מייסטערהאַפטע קאַנווע, וואָס גיט מעגליכקייטן סיי דער אַקטיאָרישער שפּיל, און סיי דער רעזשיסאָרישער אינאַוואַציע. זיי לאָזן פּלאַץ פאַר דער דערגענצונג און שאַפּערישן איינפאַל פון יעדן אויפּפירער. זיי לאָזן זיך אַדאַפטירן און צופאַסן צו אַלע לאַגעס, צו אַלע סביבות און אומשטענדן. זיי לאָזן זיך צופאַסן צו אַלע אופנים פון אויפּפירן, און זײנען בויגזאַם פאַר אַלע מאַדערנע און מאַדערניזירטע ריכטונגען.

מיט דעם זעלביקן עפעקט האָט מען געשפּילט גאַלדפּאַדענ'ס פּיעסן אויף די פּראַווינציעלע פּאַרמאַלע בינעס, וואו די צופּעליקע נאַאיוו־געמאַלענע דע־קאַראַציעס זײנען בלוזן געווען טעאטראַלע הינטערגרונטן, און האָבן גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיטן אינהאַלט פון די פּיעסן. וועגן רעקוויזיט אָדער מעבל האָט מען זיך ווייניק געזאָרגט. מען האָט גענוצט בלוזן די זאַכן, וואָס זײ־נען אומבאַדינגט נויטיק געווען, ווי דאָס ווערט געטאָן אויף די פּאַרמאַלע מאַ־ליערי־בינעס.

ג א ל ר פ א ד ע נ - ב ו ד

די זעלביקע קינסטלערישע ווירקונג האָט זיין פיעסע געהאט, ווען זי איז אין קאָמינסק'ס טעאָטער אויפגעפירט געוואָרן ביי ספעציעל געמאַלענע דעקאָראַציע און עכט נאַטוראַליסטישער אויסשטאַטונג.

אין קאָמינסק'ס טעאָטער איז די הינטערשטע וואַנט פון דער סצענע דורכגעבראַכן דורך אַ ברייטער עפענונג, וואָס ענדיקט זיך מיט אַ קאָרידאָר, וועלכער פירט אַוועק צו די גאַרדעראַב-צימערן. אָט די עפנונג איז אויסגע-נוצט געוואָרן צו שאַפן די נויטיקע פערעספעקטיווע אין דער מאַרקס-צענע. פון ביידע זייטן זיינען געשטעלט געוואָרן נאַטוראַליסטיש געמאַלענע הייזער, וועל-כע האָבן זיך אַוועקגעצויגן ווייט אין דער טיפּקייט אַרײַן. און דער איינדרוק איז געווען אַ „נאַטירליכער“, פונקט ווי מען האָט אָט די נאַטירליכקייט גע-זוכט דורכצופירן דורך דעם גאַנצן שפּילן אין דער פאַרשטעלונג.

מיט נאָך אַ סך גרעסערן קינסטלערישן דערפאַלג נוצט גראַנאַווסקי אין זיין גאַלדפאַדען אויפפירונג זיינע קאַנסטרוקטיוויסטישע לײטערס, איבער וועלכע עס דראַפען זיך, קוליען און הוידען זיך די אַקראַבאַטישע, פאַנטאַסטיש-מאַסקירטע „קאַלדוניע“־העלדן, און שאַפן אַזאַ כּשׁוֹפֵ׳דִיקוֹן טעאַטראַלֵן עקס-טאַז, פון וועלכן דאָס נאַטוראַליסטישע טעאָטער וואַנט אפילו נישט צו הלום'ן. און מיט נישט ווייניקער דערפאַלג כאַנוצט זיך דאָס „קונסט טעאָטער“ מיט דער דעקאָראַטיוויסטיליזירטער אויפפירונגס מעטאָדע, און זוכט צוצוגעבן אַ תּמיּמוֹת'דִיקוֹן חוֹ און אויסגעהאַלטנקייט סײַ אײנ'ם שפּילן, סײַ אין דער אויס-שטאַטונג פון גאַלדפאַדענ'ס פיעסן.

וואָלטן די „קוני לעמעלס“, די „כּשׁוֹף מאַכערײַן“ און אַנדערע גאַלדפאַ-דענ'ס פיעסן אויפגעפירט געוואָרן אפילו אויף אַ נאַקעטער, דעקאָראַציעלֵאָזער בינע, וואו ס'זאָלן בלויו בולט געמאַכט ווערן די פאַרשידענע קאָמישע און לעבנס־שטייגערליכע סיטואַציעס, וואָלטן זיי באַקומען אַ נייעם, באַזונדערן טעאַטראַלישן ווערט. אויב ס'וואָלט זיך נאָר געפונען דער פאַסיקער רעזיש-סער, וועלכער זאָל אָט דעם ווערט קאַנען אַרויסשײַלן און איבערזעצן אויף דער טעאָטער שפּראַך דורך די געהעריקע גרופּירונגען, אינטאַנאַציעס און פנים שפּיל פון די אַקטיאָרן.

ווייל, זאָס פאַר אַ כּונה מען זאָל נישט אַרײַנלייגן אין דער אויסטייטשונג פון גאַלדפאַדענ'ס פיעסן ; וואָס פאַר אַ קאַפּאַטעס מען זאָל נישט אַנטאָן זיינע העלדן ; וועלכע אויסריכטונגען מען זאָל נישט געבן זיינע פערסאָנאַזשן, וועט אַלץ נישט מעגליך זיין צו פאַרשטיקן און פאַרטרייבן דעם הויפט עלעמענט, וואָס ליגט אין גרונט פון זייער גאַנצן געבוי, און וואָס גיט זיי זייער אומשעצבאַרן ווערט — אַ הויז זייער פשוט'קייט און פאַלקסטימליכקייט — און דאָס איז זייער טעאַטראַליסטיש. אָט יענע וויטאַלע, נערוועזע, צאַפּלדיקע און קיינמאַל נישט איינרענדיקע קוואַליטעט, וואָס דריקט זיך אויס נישט אין אַן אינטערע-סאַנטן ספּור־המעשה, נישט אין געפליגלטער פּראָזע, נישט אין קיין בליצנדיקע מעטאַפּאָרן, נאָר אין דער אייגנאַרטיקער, אויף קיין אַנדער זאך נישט ענליכער,

ג א ל ר פ א ד ע - ב ו ד

און מיט קיין אנדער זאך נישט פארבייטבארער טעאטראלער דינאמישקייט, טעאטראלער האנדלונג.

און גאלדפאדען איז פריער פון אלץ געווען א טעאטראל. ס'איז גענוג אויפמערקזאם דורכצושטודירן די „רעמארקען“ פון זיינע פיעסן, די אָנווייזונגען פאר די אַקטיאָרן אָדער דעם אויפפירער, כדי צו זען, ווי העל און שאַרף ס'איז געווען זיין חוש פאר דער טעאטראלע פאנטאסטיק און סצענישער באוועגליכ-קייט. למשל, זיינע אָנווייזונגען פאר אויסשטאַטונג אָדער שפּיל אין דער סדרם ועמורה סצענע פון „עקידתיצחק“, אָדער די אַרענע און חורבן סצענעס אין „ברכוכבא“, צי די חתונהסצענע אין „שולמית“. דאָס זעלביקע אויך אין זיינע „לעבנס“ פיעסן, ווי די „כשוף מאכערין“, אָדער „מיסחם צייטן“. זיי זיינען שטענדיק נישט פארגליווערט, פול מיט באוועגונג און האַנדלונג. סצענעס בייטן סצענעס. סיטואַציעס וועקסלען סיטואַציעס. אלץ איז אין פּראָצעס פון זיך שאַפן, זיך אַנטוויקלען און שטייגערן.

גאלדפאדען האָט נישט באדארפט מען זאָל פאר אים אַנטפלעקן דעם מאָדערנעם סוד. אז אַ פיעסע ווערט מער געהערט מיט די אויגן ווי מיט די אויערן. פאר אים, פונקט ווי פאר אלע עכטע טעאטערקרינסטלער, איז עס געדווען דער תוך און דער עיקר פון זיין גאַנצן שאַפן. וואָס ער האָט נישט געוואלט דערציילן אָדער זאָגן — צי איז עס די סענטימענטאַל-צארטע געשיכטע פון אַן אומגליקליכער ליבעס שבועה, מיט קאַזין און ברונען פאר עדות; צי דער העראָ-אישער עפאָס פון געפאלענע העלדן אין זייער אומגלייכן קאַמף פאר דער פרייהייט פון זייער פאָלק; צי די פשוטנאַאיווע מעשה פון אַ פאָלשער שטימפּור-טער און די לייוד פון אַ יתומה, אלץ ווערט ביי אים דערציילט אין אַן אויסגעד שפראַכענעם, עכט-טעאטראַלן און בילדליכן אופן. פול מיט שפאַנונג און שפּיר לעוודיקע האַנדלונג.

גאלדפאדען'ס שאַרפער חוש פאר טעאטראַלישקייט זעט זיך אויך גאַנץ קלאָר אין זיין שטאַרקער ליבע איבערצובייטן זיינע האַנדלונגס ערטער. אַרומ-צוטרייבן זיינע העלדן איבער דער וועלט. פאַרפירן זיי אָדער קיין סטאַמבול, ווי אין „קאָלדנויע“, אָדער קיין אַרין-ישראל, ווי אין „לאַ תחמוד“, אָדער ווי אין „מיסח'ם צייטן“.

איך מיינ, אז ס'איז אפשר נישט געווען אזוי פיל דער נאַציאָנאַלער מאַ-טיוו, וואָס האָט אים געפירט צוזאַמענצובריינגען אלע זיינע העלדן אין אַרין-ישראל צום סוף פון דער לעצט-דערמאָנטער פיעסע, ווי דער שטאַרקער פאַרלאַנג פאר דער טעאטראַלער עפעקטקייט, וואָס אזאַ סיטואַציע גיט אים. זיין פאַר-טרייבן זיינע העלדן קיין סטאַמבול, אַמעריקאַ, אָדער אַרין-ישראל, איז געווען דיקטירט פון די זעלביקע מאַטיוו, וואָס האָבן דיקטירט די אַלט-צייטיקע דראַ-מאַטיקער צו לאָזן זייערע העלדן געפאַנגען און נאָכדעם אויסגעלייזט ווערן פון „די טערקען“. דאָס האָט זיי געגעבן אַ מעגליכקייט אַרויפצובריינגען אויף דער בינע מענשן פון ווייטע, פרעמדע מקומות, מיט זייערע פאַרביקע משונה'דיקע

ג א ל פ א ר ע נ - ב ו ד

קלידונגען, אמוזאנטע באוועגונגען, און אויסטערלישע האנדלונגען. א זאך, וואָס איז דאָס חיות און די נויטיקע לופט פון טעאָטער.

דאָס איז זיכער, וואָלטן אַפּריקע אָדער אויסטראַליען נישט געווען איבער, אָדער אויסער דער השגה פון דעם דעמאָלסטין אירישן טעאָטער-באָזוכער, וואָלט גאָלדפּאַדען זיינע העלדן זיכער געווען פאַרשלעפט אויך אַהין, צוליב די אָנגעוויזענע טעמים — אַלץ כדי צו דערגרייכן דעם געזוכטן טעאָטראַלן עפעקט. צוליב טעאָטראַלן עפעקט שטעלט ער זיך נישט אָפּ אַרויפצופירן אויף דער בינע דעם לייב, וועלכן דער טיטול-העלד באַצווונגט אין „בר-כוכבא“, פאַרשטעלטע מתים אין די „קוני לעמעלס“, און אַפילו דעם יצר הרע מיט'ן יצר טוב אין „לא תחמוד“.

הייבט מען נאָכאַמאָל איבערלייענען און איבערקאָנטראַלירן די פּיעסן פון אברהם גאָלדפּאַדען, ווערט מען דערשטוינט פון דעם גאַנצן אוער נאָך נישט אויסגענוצטן טעאָטער מאַטעריאַל, וואָס ליגט אין זיי באַהאַלטן. מען ווערט ווי צוגעצויגן פון דער גאַנצער רייכקייט פון סצענישע מעגליכקייטן, וואָס ווערן אַזוי גיריג געזוכט אויף אַלע אַנדערע בינעס, און וואָס וואַרטן ערשט אויף אונז זערע גרויסע רעזשיסאָרן, וועלכע זאָלן קומען און זיי געבן אַ טעאָטראַלן תקווה. עס וואַרט אונזער „בר כוכבא“ אויף דעם נייעם ריינהאַרט, וואָס זאָל אים אַרויס-פירן אויף דער אָפּענער אַרענע, און פאַרוואַנדלען אָט די ספּעקטאַקולאַרע טראַד-געדיע אין אַ אירישער „קעניג עדיפּוס“ — אָדער „דאָנטאַנ'ס טויט“-אויפּפיר-רונג. עס וואַרט „לא תחמוד“ אויף אַ אירישן נאַרמאַן בעל געדעם, וואָס זאָל קאָנען אַרויספאַרבן די גאַנצע פּיקטאַרעסקייט און טעאָטראַלע פּיקאַנטקייט, וואָס ליגט אין דער נאַאויורטישאַווער מלחמה צווישן יצר הרע מיטן יצר טוב. עס בענקט אונזער „שולמית“ אויף דעם גרויסן רעזשיסער, וואָס זאָל אויף אַ מאַדערנ-טעאָטראַלן אופן קאָנען דערציילן דאָס פּאַָעטישע אַלטע און אייביק נייע טרוי-עריקע מעשה'לע וועגן דער פאַרלאָזענער, פאַרגעסענער און צוריקגעפונענער פאַרליבטער, און שאַפן אונזער עכט אירישן „מיראַקל“ שפּיל.

זיין חוש פאַר טעאָטראַלישקייט, פאַר טעאָטער שפּיל האָט גאָלדפּאַדען אַריבערגעטראָגן און איינגעפלאַנצט אין די אַקטיאָרן, וואָס זיינען דורך אים געשאַפן און דערצויגן געוואָרן. נישט אומזיסט איז אַזוי פּאַפּולער אין אירישן טעאָטער דער אַנעקדאָט, אַז ווען צו גאָלדפּאַדענען פּלעגט קומען אַ הונגעריקער אַקטיאָר בעטן אַ פאַר גילדן אויף אָפּצוּעסן און באַצאָלן דירה-געלט, האָט ער אים אָנשטאַט דעם געטרייט : „הער זשע, וועסטו ביי מיר שפּילן אַ טייערע ראַלע אין דער קומענדיקער פּיעסע“...

ווייל שפּילן אַ ראַלע, שפּילן טעאָטער, איז געווען די איינציקע לעבנס-אויפגאַבע ביי גאָלדפּאַדענ'ס אַקטיאָרן. און שפּילן איז געוואָרן די שטאַרקסטע קאַרט, און דער לעבעדיקסטער נערוו ביי אַלע שפּעטערדיקע אַקטיאָרן פון אירישן טעאָטער.

אויב אונזער טעאָטער האָט אין זיין פאַרעלעטניסמעסיק נישט לאַנגער עקזיסטענץ נישט געקאָנט אָנווייזן אויף קיין ברײטן רעפּערטואַר פון גרויסע,

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

שטארק־וויכטיקע פּיעסן ; אויב עס האָט זיך נישט תמיד געקאָנט באַרימען מיט דער דערפּינדער־שיקייט און אויפטוואַונגען פון אַ גאַנצער רייע גרויסע רעזוּשי־סאָרן, האָט עס אָבער תמיד, אין אַלע צייטן און אין אַלע לענדער, זיך געקאָנט באַרימען מיט אַ גרויסער מַהנה שטאַרק טאַלאַנטירטע און גאָט־געבענטשטע אַקד טיאָרן. אונזער בינע האָט תמיד געשיינט און געפּינקלט מיט דעם קאַלירנדיקן רעגנבוֹיגן פון אַקטיאָרישער שפּיל. אויב אונזער טעאַטער האָט זיך נישט גע־קאָנט פאַרמעסטן מיט די אומת־העולמ'דיקע טעאַטערס מיט זיין אָרגאַניזירט־קייט, סיסטעמאַטישקייט און ראַפּינירטע בינע אויפטוואַונגען, האָט עס אָבער קיינמאָל נישט געדאַרפט זיך שעמען מיט זיין אַרטיסטישן מאַטעריאַל, מיט זיינע קינסטלערישע שפּילער־כחות.

אין אַ בריוו צו שלום־עליכס'ן, וואו ער איז זיך מתנצל, פאַר וואָס ער האָט געשאַפּן אַזעלכע פּיעסן ווי „שמענדיק“, שרייבט גאָלדפאַדען : „וואָלט דאָס אידישע טעאַטער אָנגעהויבן מיט „אוריאל אקאסטא“, וואָלט עס זיך נישט געקאָנט אַנטוויקלען און בויען“ .

מען וואָלט נאָך געקאָט צוגעבן — ווער ווייסט צי וואָלט אונזער טעאַטער געקאָנט אָנווייזן אויף אַזוי פיל גרויסע שוישפּילערישע נצחונות אין זיין קור־צער עקזיסטירונגס צייט, ווען ביים וויגל זיינעם וואָלט נישט געשטאַנען אַזאַ קלוגער, אויסגעשפּראַכענער טעאַטראַל ווי אברהם גאָלדפאַדען.

דער אידישער אַקטיאָר געדענקט זיין פּאָטער גאַנץ גוט.

גאלדפאדען אין דער פארנאנענהייט

דר. יעקב שאצקי

גאלדפאדענס בריוו צו שלום עליכמן

אין משך פון זיין לאנגער ליטערארישער און טעאטראלישער טע-
טיקייט האט גאלדפאדען געפירט א קארעספאנדענץ מיט די אָנגעזעענסטע
פערזענלעכקייטן פון דער אידישער קולטור-וועלט. מיר ווייסן, אז אין
דינעזאנ'ס ארכיוו אין ווארשע, געפינט זיך א היבשע צאל פון זיינע בריוו.
ליידער איז ביז איצט ניט געמאכט געווארן קיין איין פארזוך ארויסצוגעבן
די אלע בריוו. זיי זיינען זייער וויכטיק, נישט נאָר פאר דער געשיכטע
פון דעם אידישן טעאטער, נאָר אויף פאר דער געשיכטע פון דער אידישער
ליטעראטור.

אין 1908 האָט גאלדפאדענס פריינד, י. פ. ע. ק. א. פ. ארויסגעגעבן אין
לאַנדאָן א פאָר בריוו פון דעם פאָטער פון דעם אידישן טעאטער: א. נ. "אברהם
גאלדפאדען, מיינע מעמוארן און זיינע בריוו" (30 ז.). דאָס איז די איינ-
ציקע זאַמלונג, וואָס איז ביז איצט פאָרעפנטלאַכט געוואָרן פון גאלדפא-
דענס פאָרצווייגטער קארעספאנדענץ.

א דאָנק דער פריינטלאַכקייט פון י. ד. בע. ל. ק. א. ו. ו. ש. האָב
איך באַקומען די מעגלאַכקייט צו קאָפירן פון דעם רייכן שלום-עליכס ארכיוו 4
בריוו פון אברהם גאלדפאדען צו שלום-עליכס'ן.

די בריוו זיינען געשריבן פון פאָרוי אין די יאָרן 1889-1890 צו
שלום-עליכס'ן, וועלכער האָט דאָמאלסט געוואוינט אין קיעוו און האָט רעדאָ-
גירט די „אידישע פאָלקס ביבליאָטעק“.

די דאָזיקע בריוו האָבן אַ ערשטקלאַסיקן ווערט פאָר דער ביאָגראַפיע
פון אברהם גאלדפאדען, זיי וואָרפן אַ שיינן נישט נאָר אויף גאלדפאדענס פאָ-
מיליען-לעבן, נאָר באַלייכטן אויך זיינע ליטערארישע פלענער, וואָרפן אַ שיינ
אויף זיין באַציאונג צום אייגענעם שאַפן און אויף די שווערע ערשטע טריט
פון דעם אידישן טעאטער. דאָס זיינען קודם כל זייער וויכטיקע און אינטער-
רעסאָנטע קולטור-היסטאָרישע דאָקומענטן, וועלכע באַלייכטן די אַטמאָספערע
און סביבה פון יענע צייטן, זיין באַציאונג צו דער אידישער ליטעראטור,
זיינע געדאַנקען איבער פארשידענע ליטערארישע פראַגן — ווי, למשל,
נאַציאָנאַלע קונסט און אינדוידועלע א. א. וו. די פרימיטיוויטעט פון
זיינע אַרגומענטן און מיטלים זיינען זייער כאַראַקטעריסטיש פאר דעם דאָזיקן
פאָלקס-מענטש.

צו יענער צייט האָט גאלדפאדען איבערגעלעבט אַ מאַטעריעלן און אַ

ג א ל ד פ א ר ע נ - ב ו ד

גייסטיקן קרויזים. ער האָט געהאַט אונטער זיך די ביטערע ערפאַרונג פון זיין אַמעריקאַנער באַזוך. איבער אַ יאָר צייט האָט זיך גאָלדפאַרען געמאַ- טערט אין ניו יאָרק. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ וואַכנבלאַט אָן ערפּאָלג. ער האָט זיך נישט געקענט צושלאָגן צו קיין שום טעאַטער. ער האָט באַשלאָסן צו ריקצופאַרן אין דער אַלטער היים. אין רוסלאַנד האָט מען אָבער נישט גע- קענט שפּילן קיין טעאַטער. גאָלדפאַרען איז געקומען קיין לעמבערג און דאָרט האָט ער אויפסניי זיך גענומען צו זיין ליבלינג, צום טעאַטער.

אין לעמבערג האָט מען אים אויפגענומען מיט גרויס ענטוואַזם. ער האָט „אַריינגעבראַכט אַ נייעם גייסט, אַ ניי לעבן אין אונזער טעאַטער“ — שרייבט בערט אַ קאַל י ש אין אירע זכרונות („טאָג“ פון 5טן מאי, 1925). מען האָט אויפגעפירט זיינע אַ אַפערעטע „ראַטשילד“ מיט מוזיק פון מאָריס פּאַל. שפעטער האָט מען געשפּילט זיינע אַנדערע פּיעסן.

אָבער דער גאַליצישער באַרן איז נישט געווען גינסטיק פאַר אַ איר דייטשעאַטער. די אינטעליגענץ איז געווען אַסימילירט, דאַנגען די מאַסע — פאַנאַטיש פרום און האָט, פאַרשטייט זיך, געקוקט קרום אויף די איר דישע „קאַמעדיאַנטן“.

פון גאַליציען איז גאָלדפאַרען אַוועק קיין רומעניען. ער איז געווען טעטיק אַ געוויסע צייט אין בוקאַרעסט, נאָר דער גרויסער דלות פון דעם אירישן טעאַטער האָט אים פאַרטריבן פון דאָרטן. אָנפאַנג 1889 האָט ער פאַרלאָזן רומעניען און איז אַוועקגעפאַרן קיין לאַנדאָן (1). דאָרט האָט ער פאַרבראַכט זייער אַ קורצע צייט. גראַד צו יענער צייט האָט זיך געגרייט אין פאַריז די גרויסע אינטערנאַציאָנאַלע אויסשטעלונג, און גאָלדפאַרען וואָרט באַשלאָסן אַוועקפאַרן אין די הויפּטשטאָט פון פראַנקרייך און דאָרט פּראַוואַן גרינדן אַ אירישן טעאַטער. ער האָט אויסגעזעכנט, אַז צו יענער צייט וועט זיך אָנפאַרן אַ סך אירישע סוחרים, פונקט ווי אין בוקאַרעסט און יאַססי אין דער צייט פון דער טערקיש-רוסישער מלחמה, און דערפאַר וועט זיין אַ גינסטיקע געלעגנהייט צו שפּילן איריש טעאַטער.

קיין פאַריז איז ער געקומען הערבסט 1889 און האָט באַשלאָסן וואַרטן אויף „אַ גוט וועטער“ — ווי ער דריקט זיך אויס אין אַ בריוו צו שלום-עליכב'ן. ער האָט אויך באַשלאָסן צו שרייבן זיינע זכרונות פון אַמע- ריקע, כדי צו עפענען די אויגן די עמיגראַנטן און אַז זיי זאָלן „איינמאַל פאַר אַלעמאַל וויסן דייטלאַך וואוהיין זיי פאַרן“ (פון דעם זעלבן בריוו).

אין פאַריז האָט ער זייער אַ סך געשריבן. ער האָט איבערגעזעצט אָדער איינגעטלאַך פאַראירישט אַ פּאָר לידער פון לערמאַנטאָו און היינע.

(1) עס איז נישט ריכטיק אָנגעגעבן ביי ג א ר י 1 (II, 149), אַז גאָלדפאַרען איז אין יאר 1896 אַוועקגעפאַרן קיין פאַריז. עס דאַרף זיין 1889, און נישט פאַריז, נאָר לאַנדאָן.

ג א ל ד פ א ד ע י ב ו ד

פארענדיקט זיין „שבתאיאל“, א פאָעמע אין צען קאָפיטלען, אַנגעשריבן אַ פאָעמע „ימים־נוראים“ און נאָך אַנדערע קלענערע זאַכן. נאָוועמבער 1889 שרייבט ער צו שלום־עליכם׳ן, אַז ער האָט ברעה נישט נאָר עפענען אַ אַידישן טעאַטער אין פּאַריז, נאָר אויך „אַפּשׂר בלייבן אויף תּמיד אַ פּאַרזיזער“.

זיין מאַטעריעלע לאַגע איז געווען אַ גינסטיקערע, ווי אין דימעניען. די טעאַטער־פּלענער האָבן זיך צו יענער צייט אינגעגעבן. „יעצט גראַדע וועט זיך דרייען ביי מיר אַ רובל, ווייל איך פּאַנג אַן צו יפּילן יודיש טעאַטער אין פּאַריז“ — שרייבט ער צו שלום־עליכם׳ן (20טן דעצעמבער 1889).

ער בעט דעריבער, אַז מען זאָל אים נישט שיקן קיין האַנאַדאַר פּאַר די לידער, וועלכע ער האָט צוגעשיקט שלום־עליכם׳ן פּאַר זיין „פּאַלקס־ביבליאָטעק“. ער וויל כּעסער האָבן דאָס געלט אין פּאַל פּון נויט.

עקאַנאָמישע רואיקייט און אָפּטימיזם בנוגע צו דער צוקונפּט פּילט זיך אין די דאָזיקע בריוו.

אַבער דאָס האָט לאַנג נישט אַנגעהאַלטן. לערך מאַרט 1890 בעט ער ביי שלום־עליכם׳ן זיין געלד. מיטמעט אַז די געשעפטן זיינען גענאָגען נישט אַזוי ווי ער האָט פּאַראַויסגעזען.

דאָס איז די אַטמאָספּערע, אין וועלכער די בריוו זיינען געשריבן געוואָרן. לידער פּעלן די בריוו צווישן דעצעמבער 1889 און אַפּריל 1890. אַפּשׂר איז אין יענע בריוו געווען באַשריבן די סיבות פּון די מאַטעריעלע זאָרגן וועלכע האָבן אים אויפּסניי געפּלאָגט.

די בריוו דרוק איך איבער אַן פּאַרקירצונגען, מיט גאָלדפּאַדען׳ס כאַראַקטעריסטישער אַרטאָגראַפּיע. אַותיות, וועלכע פּעלן אין געוויסע ווערטער, האָבן איך צוגעגעבן, אַרײַנשטעלנדיק זיי אין האַלברונדע קלאַר־מען (); ווערטער, וועלכע פּעלן אין טעקסט און זיינען נויטיק, כדי צו פּאַרשטיין דעם זין פּון זאַי, האָבן איך אַרײַנגעשטעלט אין קאָנטיקע קלאַמערן []. די אונטערגעשטראַכענע ווערטער אין טעקסט שטאַמען פּון גאָלדפּאַדענען גופּא. צום סוף גיבן איך אַ פּאַר דערקלערונגען און באַז מערקונגען וועגן פּערזאָנען, נעמען און זאַכן, וועלכע ווערן דערמאָנט אין די בריוו — און זיינען מערסטנטייל דעם היינטיקן לעזער נישט באַקאַנט.

I

Paris, la 8 October 1889.

מיין ליעבער פּריינד ראַבינאָוויטש I
דורך עכען ערהאַלטענעם בריף פּון אונזער דינעזאָהנען האָבן איך ערהאַלטען אייער אַדרעסאַ — און שרייבן אייך. —
דאָס ערשטע מוז איך אייך מאַכען אַ קאַמפּלימענט — נאָך אין אַמעריקע האָבן איך געהאַט די געלעגנהייט צו לעזען אייער „יאַהרגאַנג“ (1) —

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ך

ביי מיר וואר עס איינע ערשיינונג אין דער יודישען ליטעראטור. איהר
 האָט אַ געווינדן געשמאק אויסצושטעללען — אַזאָ בוקעט — די פּראָזאָ-
 אישע אַרטיקלען זענען אַללע גוט נאָך וויא אַ דיאָמאַנט בלישטיש אַרויס
 פון זיין „סטעמפּוניו“ — איהר מוזט וויסען אַז מײן פּרוי איז אַ שרעק-
 לעכע פּרעסערען פון ראָמאַנע(ו) און האָט זיך אין אַמעריקאַ אַזש קאַליע
 געמאַכט דעם מאָגען פון זיא ; דיא אַמעריקאַנער זענען גרויסע ליטע-
 ראַטור-גנבים, די טהייערסטע ראָמאַנע(ו) פון דער גאַנצער וועלט זעטצען
 זיא איבער אין ענגלישען אָדער אין דייטשען, מאַכען זיין אין ליפּערנור-
 גען. יעדער ראָמאַן האָט 80 ביז 100 ליפּערונגען, אַגענטען געהן אַרויס
 און פּערקויפּען יעדען אָבאַגענט איינע ליפּערונג פאַר 5 סענט און אַז מען
 ענדיג(ט) אין גאַנצען שינקט מען נאָך צו אַ בילד מיט אַ גאַלדענעם רייס
 — אַלזאָ אַזוינע ראָמאַנע(ו) האָט מײן פּרוי געשלאָנגען וויא הייסע לאַקט
 שען. איך האָב זיא גאָר ניטגעקענט אָפּרייסען פון זיין, ביז 6 אַ זייגער
 אין דער פּרייה פּלעג(ט) זיא זיטצען און לאַכען, פאַרען שלאָף און נאָך דעם
 שלאָף, ביים קאַכען אַ מיטטאַג. זיא פּלעג(ט) מיר ניט איינמאַל פאַרברע-
 נען דיא קאַשע, פאַרסמאַלען די פיש, איבערגעלאָפּען דיא מילך. זיא
 האָט שיעור (נישט) אַנגעמאַכט אַ שריפּה אַלץ איבער דיא מערדערס און די גע-
 ליבטע פון די ראָמאַנען — דען אויסער דיא שענהע האַראַקטערע פון דיא
 הונדערטער פּערוזאַנען, וואָס קוממען פאַר אין אַ ראָמאַן, פאַרוואַרפען זיין
 קינסטלעריש דיא געשיכטע אין ווילדע מדבריות וויא מען נעהמט בריליאַנט-
 טען — אין דער טיעפע פוננס מעער, אין סיביריען, אין נאָרד פּאָל אין
 זיך פּאָל — הכלל ס איז אַ גוואַלד I — צווישען דעם אַללען איבערנאַ-
 טירלךן האַאָס, האָב איך געבעטען מײן פּרוי זיא זאָל זיך נעהמען צייט
 איבערלייזען אייער „סטעמפּוניו“ — זיא האָט מיר צוליעב געטהון — איהר
 קענט אייך ניט פאַרשטעללען דיא פּריידע און דעם גענוס וואָס זיא האָט
 געהאַט פון דעם, איהר קענט אָבער אייך ניט פאַרשטעללען נאָך וועניקער,
 דיא פּריידע וואָס א י ך האָב געהאַט — דען אויסער דעם ליטעראַדישען
 ווערט, האָט דער ראָמאַן געהאַט איינע ווירקונג אויף איהר אין מײן פאַ-
 מיליען-לעבען — (אייגענטליך דאַרף מען פאַמיליען געהיימיסע ניעמאַנדען
 ענטדעקען, נאָר ווייל איך האַלט אייך פאַר אַ גוטען פּריינד ווייס איך איהר
 וועט עס האַלטען בסוד) מײן גאַנצער קאַמפּף אין מײן פאַמיליען לעבען
 מיט מײן העלפט באַשטעהט אין דעם, וואָס אַזוי וויא איך בין טאַג וויא
 נאַכט אופען היממעל און ווען די בעגייסטערונג קוממט מיר אָן צו שריי-
 בען ק ע ן איך ניט, און וויל ניט וויסען צו עס איז דאָ אַ ערד מיט
 געלד, און אַזוי ווי ז י א , מײן שתוף, איז אַ בשר ודם, וואָס האָט
 מעהר צייט זיך צו הערען צום מאַטעריעלען קלאַנג, וואָלט באַדאַרפט אין
 דער צייט, ווען פון מײן פּעדער איז גראַד אַרויס אַזוי פיעל געלד, אָבּהיטן
 דאָס געלד, זאַממלען עס, אַ תּכּלית מאַכען דערפון — זיא האָט עס אָבער
 נישט געטהאָן — איז אויסערדעם וואָס א י ה ר אַליין קוממט עס צו

ג א ל פ א ד ע נ ב ו ד

די אויגען און [זי] ליידעט שרעקליכען מאנגעל — האָט זיא מיר געשטעלט
בייא דער וועלט אין א שרעקלעכער אונבעהאַלפֿענער לאַגע — אז דיא
וועלט טהוט מיר פֿליצליך אַ פרעג — וואו איז דיין געלד ? — „וואָס
פֿאַר אַ געלד“ ? — האַפּ איך מיר אַוּף וויא צומישט — און דערמאָן
מיר — יאָה איך האָב טאַקי עפּיס (באַ)דאַרפֿט האָבען געלד נאָר — און
גיב אַ קוק אויף מיין פֿרוי — און דער וועלט האָב איך ניט און ט אַ ר
ניט קיין ענטווער געבען... ערשט (ט) יעצט האָט זיא אנגעזעהן, נאָר צו
שפּעהט, איהר גרויסען פּעהלער — „יאָה !“ — זאָגט זיא מיר מיט אַ
זיפּץ — „דוא וואָלס באַדאַרפֿט האָבען אַ „פֿריידעלע“ — נאָר ליידער האָב
איך דיא „פֿריידא“ נישט געקענט זיין (2) — נאָר דאָך האָב איך באַמערקט
אז „פֿריידע“ געהט איהר ניט אַרויס פּונים קאַפּ און פּאַנגט אָן זיך צו
בעססערען — איך דאַנק אײך ! — (3)

פון אַללע געדיכטע פון דעם יאָהרגאַנג איז מיר אויסעראַרדענטליך
געפֿעללען — פֿרישמאַנס „יונה מיטטן פּיש“ איך וואָלט איהם געוואָלט
קישען (4). פון די איבריגע ג ו י ש ע פּאַעמען וועל איך אייך איין אַנדערס
מאָהל מכבד זיין — שיקט מיר צו איין עקזעמפּלאַר. (5)

יעצט, אבי איך האָב מיר אַביסעל פּונים האַרצען אויסגערעט וועלען
מיר געהן צור זאַכע און ריידען פון געשעפט ! —

וויא איהר זעהט בין איך יעצט אין פֿאַרוי — איך שטעה ווידער ביים
ברעג פּונים לעבענס־מעער און וואַרט אויף אַ גוט וועטמער — וואָס מיט
מיר איז געווען ביז אַהער, וועט דיא וועלט ליינען אין אַ באַזונדער
ווערק : — „גאַלדפֿאַדען אין אַמעריקאַ“ — אויסער דיא אינטערעסאַנטע
סצענען וועט עס זעהר נוטצליך זיין פֿאַר דער וועלט, איבערהויפּט עמיג־
ראַנטען — עס וועט זייא עפּפענען דיא אויגען און וועללען איינמאַל פֿאַר
אַללע מאָל וויסען דייטליך וויהין זייא פּאָהרען. אויב איהר וועט וועללען
קענט איהר עס בעשטעללען וועגען אייער יאָהרגאַנג. (6) דערווייל האַט
איהר די געלעגענהייט יעצט צו האַנדלען בייא מיר דעם „שבת(י)אל“ (7) —
איך האָב אין וואַרשוי אַמאָהל איהם נישט געוואָלט פּערקויפּען פֿאַר אַ
ג ר ו י ס ע ר פֿרייז, היינט קען איך אייך איהם פֿאַרקויפּען בילליג —
נישט וועניגער וויא 125 רובעל מיט 100 געדרוקט בראַשורען. איך פּערקויף
עס אייך נאָר פֿאַר אייער „יאָהרגאַנג“ — אויסשליסליך ; וועט איהר
אַכער וועללען מאַכען בעזונדערע בראַשורען אויך צום פּערקויפּען וועט
איהר פֿאַר דעם רעכט איך זאָל אייך גיבען דאָס ערלויבניס אויף 2 יאָהר
מיט סטעאַדאַטיפּ — וועט איהר מוזען נאָך פֿריבאווען 75 רובעל וועט זיין
צוזאַמען 200 — איך האָב נאָך אַ קליינע פּאַעמע אין דרייא אבטהייר
לונגען „שלום עליכם ר' ישראל“ פֿאַר דער וויל איך 35 רובעל — איך
רעכען שטענדיג 20 קאַפּ. פון אַ שורה — אויב איהר רעכניט מאַכען אַ
געשעפט — שיקט שוין צו דאָס געלד מיט פּאַלגענדער פּאַסט, און איהר

ג א ל ד פ א ד ע נ - ב ו ד

באקומט מיט פאלגענדער פאסט דאס ווערק — אבי מיר וועללען מאכען
דאס ע ר ש ט ע געשעפט האבען מיר נאך פיעל צו שמועסען —
אייער בעסטער פריינד א. גאלדפאדען.

מיון אדרעססא

A. Goldfaden,

Rue des jardins Saint Paul No. 16, Chambre No. 11

II

Paris, 29 November 1889.

ליעבער פריינד ראבינאָוויטש !

איך שיק אייך דאָ צו מיון פּאָעמע „ימים נוראים“ עם הייסט אפילו
נאָר אזא טענדענץ געפעהלט אייך

«Картини прошлого»

בעסטער וויא „שבתאיאל“ — דערפאר האָב איך עם אייך געשיקט — איך
האָב דיא פּאָעמע אַרויסגעריכען פון מיינעם אַ מאַנסקריפט בוך וואָס
איך האָב עם געוואָלט פּערטיק מאַכען צו דער דרוק, איהר וועט בעמערקען
אין דיא זייטען אז דאָס [איז] שוין אפילו צענזורירט מיט רויטען טינט,
נאָר דיא פּונקטאציאָנען און דיא „זנאקי פרעפינאָני“ זאָלט איהר אַליין
צושטעללען, ווייל דאָס האָט אַ יונגעל מיר איבערגעשריבען אין ריינעם
און איך וויל קיין צייט פּערליערען דאָס אייך גיבער צושיקען — נאָך אַ
קלייניגקייט וואָס איך האָב איבערזעצט פון לערמאָנטאָווען און עם ווערט
געזונגען מיט דער זעלבער מעלאָדיע דער בעקאָנטער — און דאָס שטיקעלע
פון „היינען“ וואָס איך האָב איבערזעצט — און פון יענער זייט וועט איהר
געפינען אַ „פּאָביל“ פון מיר — „דיא הינד געגען דער לבנה“ דאָס וועט
אייך צונויטן קוממען וועגען א י י ע ר ע הינד. (8) ...דערווייל אין דעם
יאָהרגאַנג נעהמט אייך דיא קלייניגקייט — דערפאר אַיִהִש אין קונפּט־
גען יאָהרגאַנג וועל איך אייך באַצייטענס ציגריימען עמוואָס בעזאָנדערס ווי
פּאָעזי ווי פּראָזא — איך וועל דירעקט אוועקלייגען צייט וועגען אייער
סבאָרניק (9) דערווייל בין איך נאָך יעצט פּערנומען וועגען מיון שמוטצ־
גען „קאָמפּה אומ'ס דאָזיין“ — וואָס דאָס דעמאָראַליזירט מיון גייסט —
איך רעכען אין פּאָרזי עפינען איין יודיש טהעאטער — און אפּשר בליי־
בען אויף תמיד אַ פּאָרזיער —

שרייבט מיר באַלד אַקבּלה אויף דיא זאָכען — נאָר נישט קיין
רעקאָמענדירטען בריעף, — ווייל איך שרעק מיך איבער — איך מיון אז
דאָרט ליגט געלד.

איך וואָלט אייך לאַנג געווען געשריבען, נאָר איך האָב געוואַרט
אויף איין ענטווער פון אייך, און האָב ניט געהאַט אויסער יעצט. קען
זיין אויף דער אַלטער קוואַרטיר איז אפּשר פּאַרפּאָללע געוואָרען אייערער
אַ בריעף — נאָר איך רעכען עם איז אַנמעגלעך, ווייל איהר שיקט שטענדיק

ג א ל ד פ א ד ע י ב ו ד

רעקאמענדירט — מיין נייע אררעססא איז — זעהט א לענג פון איין אררעססא.

A. Goldfaden,
Hotel de Seine-et Marne.
Rue des Nonnains—d’Hye’res No. 8, Chambre 41, Paris

אייער בעסטער פריינד א. גאלדפאדען.

פ. ס. איך האב ערהאלטען א בריעף פון דעם „האספ“, דעם זשור-טאמערער — איהם עפיש שיקען — נאך איך ענטווער ניט 10) — ספעק-טאך האט פער געלעגענהייט פון איינעם מיינעם א פריינד אויסנעהאפט מיינס א געדיכט „שין אלף רו'ק“ — נאך ער האט מיר, פראוודא, געטיקט אווטארסקי גאנאראר — זעהר שיין פון איהם !

III

Paris, den 20 December 1889.

ידידי ראבינאוויטש !

אז איך האב אייער בריעף געלעזען האב איך געלאכט צו מיר אליין : אבער יעדער רעדאקטאָר האָט אין זיך דיא מאַניע צו פערבעסערען יענעם א זאך נאָך ז י י געשמאַק, האָטש דיא זאך אָדער דער אַר-טיקעל איז נישט דאָגעגען זיינער טענדענץ — איך האָב געהאַט א טבע אָדער ג אָ ר ניט אָנצונעהמען איין אַרטיקעל, אָדער איהם לאָסען וויא ער שטעהט און געהט אוף דער פאַראַנטוואָרליכקייט פון דעם אונטער-שריבענען.

הערר דינעזאָהן בייא דער צווייטער אויפלאַגע פון „שמענדריק“ האָט אויך געהאַט דיא אידעע פיקס אַרומצושלאַפען און אויסצובעסערען „שמענדריק“ נאָך דעם נייעם גייסט — הערט וואָס איך האָב איהם געשריבען :

„פערבעסערען איינע אלטע זאך הייסט בייא מיר דיא זאך פערדאָרבען. איך באַטראַכט מיינע אלטע שריפטען (זאָגאַר א יאָהר אלט) וויא איין אַנטיקייטעט, און עס איז בייא מיר גלייך דערצו וויא מען זאָלל נעהמען איינע אלטע עניפטישע קאָלאַנע, אָדער איין אלטמאָדישען טיש און מען זאָלל עס וועללען אויסבעסערען נאָך דעם נייעם סטיל, איהר ווייסט אז דער מייסטער איז עובר אוף „בל-תשחת“ — די א ל ט ע זאך האָט נאָר איהר געוויסען ווערט א ו י י ל ז א א י ז א ל ט, מעג זיין וויא פאַסקידנע געגען נייעם סטיל און ווען מען בעסערט זיא אויס פאַרליערט זיא איהר ווערט אַלס אַנטיקייטע. איך שעהם זיך אליין יעצט פאַר וואָס איך האָב געשריבען „שמענדריק“. פאַר דעם וואָהרין קריטיקער פּוּנים יודישען טהעאָטער וועט „שמענדריק“ זיין א שטיק נאָלר. ער וועט זאָגען : איהר וועט פרעגען וויא קוממט עס אז דער פערפאַסער פון „שולכית“ און „בר-כוכבא“ — זאָלל שריי-

ג א ל פ א ד ע ז - ב ו ד

בען אזא „שמענדריק“? — וועל איך איך ענטווערען אז שמענדריק האָט דערפאר זיין ווערט; ווייל ער ווייזט אונז וואָס און ווי א מען האָט באַדאַרפט שרייבען ווערענד דיא יודישע ביהנע איז נאָך געליגען אין די ווינדעלעך, זיא איז אַלט געווען אַ פערטעל יאָהר — ער ווייזט אונז וואָס פאַר רויע אַקטערן האָט דיא ביהנע געהאַט אַז קיין שעהנע מאַנאָלאָגען זענען זייא נאָך ניט אימשטאַנדע געווען צו פערשטעהן אין אפילו מעכאַניש נאָכצוזאָגען; ער ווייזט אונז אַז דאָס בוקאַרעסטער פּוב-ליקום אין יענער צייט האָט קיין גרעססער ניט געקענט פאַרשטעהן... (ווייל שמענדריק איז געשפּיעלט געווען 125 מיאָהל) און ענדליך „שמענדריק“ איז געווען דאָס בריקעל וואָס האָט איבערגעפיהרט דאָס יודישע טהעאַטער ביז אין דער שטופע וויא עס שטעהט יעצט — דען ווען איך פאַנג אָן פון „אוריאל אקאַסטא“ וואָלט נאָך קיין יודישער טהעאַטער זיך ניט געקענט ענטוויקלען און ענטשטעהען, ווען בעדער יונגלעך און גאַסען-מדלעך וואָל-טען באַדאַרפט אַרויסריידען דע סילוואַס פּיליאָזאָפּישע ריידע און דיא רויע שניידערלעך און שיסטערלעך וואָלטען באַדאַרפט אויפשטעללען זייערע אוירען צו הערען, וואָס זיי קעננען ניט פאַרשטעהן —

נאָר צו אייער יעצטיגער אויסבעסערונג האָב איך איין אַנדער(ע) טענה. שטעללט אייך פאַר לְמִשַׁל :: איהר זענט א גבא(י) אין א שוהל, א פיינער עהרליכער יוד און איהר זיצט אייך בייא אייך אין דער היים און אונטערהאַלט זיך געמיטהליך מיט אייער שעהן ווייבעלע און מיט אייער זיס פּיטצעלע קינד און וויא איהר ווילט אַריינעמען דאָ סקינד און א קיש טהון, לויפט אונטער קהל, רייסט אַרויס פון אַייערע הענד דאָס קינד און ריקט אייך אונטער א ספר תורה איהר זאָלט זי א א קיש טהין בעסער ! — וואָס וואָלט איהר דענמאָלט אייער קהל געענטווערט ? — „אַלס יוד האָב איך ליעב מיין קינד, עס איז דאָ א געד וויסע צייט און אָרט ווען איך קיש דיא ספר תורה, אָן אָרט און צייט ווען איך קיש מיין קינד, און ווען איהר לאָזט מיך יעצט נישט קישען מיין קינד מישט איהר אייך אַריין אין מיין דאָמאַשנע פאַמיליען לעבען און אוה דעם האָט איהר קיין רעכט“ —

אַלס יודישער פאַטריאַט איז דאָ געוויסע צייטען וואָס מיינע געפיהלע ערוועקען מיך צו זינגען פאַר מיין פּאַלק, אַלס מענט האָב איך צייטען וואָס מיינע געפיהלע ערוועקען מיך צו זינגען פאַר מיר אַ דאָמאַשנע ליעד — יעצט אז איהר רייסט מיר אויס מיינע דאָמאַשנע גע-פיהלע און ריקט מיר אונטער מיט נוואָלד אַ פאַטריאַטישע — אדרבא וואָס דאַרף איך דערצו זאָגען ? — איבערהויפט אז דאָס [איז] איינע איבער-זעטונג — קיינע פאַראַדיע — ווען איך זאָל געווען מאַכען אַ פאַראַדיע וואָלט איך אפּטיר אזויא געשריבען :

ג א ל ד פ א ד ע ז - ב ו ד

שטיל איז פרייטאָג פאַרטאָג אין שטוב און אין דרויסען
דאָס ליכט איז שוין לאַנג פאַרלאָשען אויף דעם טיש.
נאָר דאָרט אין קעד אופען פרייטשטאָק דעם גרויסען
11) his { סודעט זיך אַ ראַסעלפּלייש מיט אַ קניש.

אַביר אין דעם מאַמענט ווען איך האָב איבערזעצט דאָס געדיכט, יאָהו!
וויא טקנא בין איך געווען לערמאַנטאָוו אויף זיינע הייליגע געפיהלע...

נאָר איך פערשטעה וואָס אייך האָט געקוועטישט — גאָלדפאַדען דער
פּאָלקסדיכטער ערשיינט פּליצלינג ביי אייך אין זשורנאַל מיט דרויא
געדיכטע נישט־פּאַטריאָטישע — נו ווער זשע איז שולדיג אז דער צענזאָר
האָט אייך ניט דורך געלאָזט דעם המן טאַש ? 12).

די אַנדערע אונגעדריקטע זאַכען שיקט מיר צוריק רעקאַמענדירט,
נאָר דאָס געלד וואָס מיר קומט פון אייך שיקט מיר ניט, איך וויל מיר
מאַכען בייא אייך אַ קאַנטאַ, הלוואי וואָלט מיר געקומען פון אייך
האַטש 1000 רובעל — ווייל דאָס געלד וויל איך בעססער בייא אייך האַל־
טען פאַר אַ נייט אז איך וועלל אַמאָהל דאַרפען וועט איהר מיר געוויססען
שיקען און זיך מיט מיר ניט רעכענען, יעצט גראַדע וועט זיך דרעהען בייא
מיר אַ רובעל, ווייל איך פאַנג אָן צו שפיעלען יודיש טהעאטער אין פאַרז
— נאָר איך זאָג אייך צו אַז אַללע פּאַטריאָטישע געדיכטע וואָס עס וועט
באַשערט זיין מיר צו מאַכן אין דער צייט ביז דער נייער אויסגאַבע וועלל
איך בעהאַלטען נאָר פון אייערטוועגען, אבוואהל מיט דער צענזור וועט
זיין שטענדיג אַ געשעפט ווייל אין דיא פרייע לענדער מוז דיא פערדער זיין
פרייער. —

איך שיק אייך צו אַ נייעס, איהר מעגט די פאַררעדע אָפּדרוקען,
וואָרט בייא וואָרט ביז אין די „סטאַטוען“ — עס וועט זיין אינטערעסאַנט
פאַר דער וועלט וואָס קען מיר.
אייער בעסטער פריינד א. גאלדפאַדען.

IV

Paris, le 26 April 1890.

ליעבער פריינד ראבינאוויטש !
איך האָב ערהאַלטען אייער „סבאַרניק“ — דער אינהאַלט און דער
פאַרמאַט איז ווירקליך אַ צאַצקעלע אין דער זשאַרגאַנישער ליטעראַטור.
איך האָב נאָר אין גאַנצען איהם נישט דורכגעלעזען, ווייל איך האָב קיין
צייט. 13)

עס איז מיר אַ וואונדער, פאַר וואָס איהר האָט מיר ניט געענטווערט
אויף מיין פאַריגען בריער. איך האָב אייך דאַרטען געבעטען אַ פאַאָר זאָ-
כען — מילא פון דעם געלד ענין וואָס איך האָב אייך געבעטען און איהר
ענטווערט ניט, איז מעגליך אפשר זענט איהר געאיינגט אין געלד, אָבער

ג א ל ד פ א ד ע ז ב ו ד

דיא צווייא זאכען וואָס דיא צענזורא האָט ניט דורכגעלאָזט וויא: „דער המזטאט“ און די פּאָעמא „ימים נוראים“ — ווייל איהר דארפט זיין ניט, בעט איך איך מיר זיין צוריקטיקען : ווייל איך האָב מיר נישט געלאָזט קיין קאפּיע פון זיין. —

איך קוק אַרויס אויף אייער ענטווער —
אייער פריינד א. גאַלדפּאָדען.

נער — קיינמאל נישט רעאליזירט געוואָרן.
(7) „שבתאיאל“ — פּאָעמען אין 10 קאפּיען זען (געדאנקען גאָר דעם פּאָנראָם אין רוסי לאַנד) געדרוקט אין קראָקוי ביי יוסף פּישער אין יאר תרנ"ו (1897). איבער זיין אויפגעט האַט אין קראָקוי מכה דרוקען זיינע ווערק זע: די אינטערעסאַנט איינזעהייט ביי יונה קרעפּעל אין זיינע זכרונות, געדרוקט אין דעם וואַכנבלאַט „נייע צייט“, ווין 1924. קרעפּעל איז פּישער'ס אַן איידום און האַט דעריבער דירעקטע אינפּאַרמאַציעס. איבער „שבתאיאל“ זע

Wiener, The History of Yiddish Literature, 98-99

(8) גאַלדפּאָדען האָט איינגעלאָזט נישט איר בערגעזעט, גאָר טראַוועסטירט אין אַ איר דייטש נייסט פּלעקס און אַ אַ ו' ס «Выложу один я на дорогу» דאַס ליד, ווי אויך די איבערזעצונג פון היינע און די פּאַבעל — זענען געדרוקט אין צווייטן כּוּד פון דער „פּאַלקסיבילאַטעק“ (1. 188, 247, און 267-268). עס איז כּראַי צו באַמערקן, אַז שלום-עליכם האָט געלענדערט דעם נאַמען פון דער פּאַבעל : אַנשטאַט „די הינד געגען דער לבנה“ — האָט ער אַ נאַמען געגעבן „די ביללער געגן דער לבנה“. די דאַ זיקע פּאַבל איז ספּעציעל געצילט געגען די קריטיקער, וועלכע האָבן נישט געשאַנענעט גאַלדפּאָדען.

(9) אונטער „כּבאָהניק“ אָרער „יאַהרנאַנג“ — מיינט גאַלדפּאָדען די „פּאַלקסיבילאַטעק“. (10) אין זשיטאָמיר איז קיין „האַסיף“ נישט דערשינען, גאַלדפּאָדען מיינט דעם איר דייטש זאַמעלבוך „הייליגע לאַנד“ אַרויסגעגעבן אין יאר 1891 איז זשיטאָמיר פון ב ע ר ט א פ ל ע ק ס ע ר און ז י ש ר א ל נ א צ

(1) אונטער „יאַהרנאַנג“ מיינט גאַלדפּאָדען דען „די יודישע פּאַלקסיבילאַטעק“ פון טלוס-עליכס. דער ערשטער באַנד איז דערשיינען אין קיעוו אין יאר 1888. דאַרט איז גע' יוען געדרוקט צום ערשטן מאל דער ראַמאַן „סטעמפּעניו“, דער וואָלינער גאַלדפּאָדען — שרייבט „סטעמפּעניו“ (לייען : סטעמפּעניו)
(2) „פּריידא“ איז דער פּרויענטיף פּון „שלום-עליכס'ס ראַמאַן „סטעמפּעניו“, אַ רמז אויף זיין פּרוי, וועלכע האָט זיך נישט איך טערעסירט אַזוי שטאַרק מיט דער ליטעראַרי שער טעטיקייט פון איר מאַן.

(3) בערטא קאַליש דערציילט וועגן פּרוי גאַלדפּאָדען, אַז זי איז געווען „אַ קליטורדאָ מע מיט אַ ברייטן בליק אויפ'ן לעבן און מיט אַן אייגענער וועלטאַנטייאַונג. זי האָט גע' רעדט פּראַנציוויש און ענגליש און אַ סך גע' לייענט“ („טאַג“, פון 23טן מאַי 1925).

(4) אַזאַ פּאָעמע האָט פּרישמאַן קיינמאל נישט אַנגעשריבן. אין ערשטן כּוּד פון דער „פּאַלקסיבילאַטעק“ איז געווען געדרוקט זיין גע: אַ פּאָעמע א. ג. אופּיר (ז. 224-211). גאַלדפּאָדען האָט, ווייזט אויס, געשריבן זיין גע מיינונגען פּון זכרון, נישט האַבנדיק דעם באַנד אונטער דער האַנט — דעריבער האָט ער פּאַרפּלאַנטערט די נעמען. כּבלל איז מיר נישט באַקאַנט אַזאַ פּאָעמע „יונה מיטן פּיש“ — וועלכע גאַלדפּאָדען שרייבט צו צו פּריש מאַנען.

(5) אונטער „נוישיע פּאָעמען“ מיינט גאַלדפּאָדען פּרוי'ס לידער איבערזעצט פון רוסיש אין ערשטן באַנד פון דער „ביבליאַטעק“ (1. 263-260).

(6) אויף וויפּיל עס איז מיר באַקאַנט, האָט גאַלדפּאָדען זיינע זכרונות פון אַמעריקא נישט אַנגעשריבן. דאַס איז געווען גאָר אַ פּאַל, וועלכער, ווי אַ סך אַנדערע זיינע פּלע-

גאלדפאדען-בוך

ר א ד נ י צ ק י . דארט האט גאלדפאדען
 אפגערוקט א פאר לידער (זע: מיין „נאלד“
 פאדען-ביבליאגראפיע).
 טעק“ 1, ז. 188.)
 (12) „המן טאש“ — גאלדפאדענס א פאע-
 מע — גערוקט א פאר מאל.
 (13) „סכארניק“ — דער צווייטער באנד
 פון דער „פאלקסביבליאטעק“ — דערשיינען
 די נאכט אין דרויסן“ („פאלקסביבליא-
 אין קיעוו סוף 1880.)

אברהם גאלדפאדען

(פאטאגראפירט אין לאנדאן פון זיין פריינד פערקארף). פון א אריגינעלע פאטאגראפיע אין באזיץ פון דעם איריזשן טעאטער מוזיי.

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ן ד

ל. קרישטאָל

אברהם גאלדפאדען מיט 35 יאָר צוריק
(לויט אַ געשפרעך מיט דעם שוישפילער קלמן יואוועליר)

ווען אברהם גאלדפאדען האָט מיט פופציק יאָר צוריק אָנגעהויבן בויען אידיש טעאטער, איז ער ניט געקומען „אוועקגעבן זיין לעבן פאר דער אידישע“, נאָר איינפאך אויסלעבן זיך שעפערשט, פול און נוצליך. נוצליך פאר זיך אַליין ניט ווייניקער ווי פאר דער אידישע. דאָס איז דער שטייגער פון יעדן שעפערשן גייסט, וואָס קומט ניט „פון דרויסן“ צו דערהויבן עמיצן אָדער „צו ברענגען ליכט“, נאָר איז אַ הימישער, און אייגענער.

אויב ער דערהויבט, איז עס דערפאר, וואָס ער האָט כח און שוואונג, כאָטש ער אַליין האָט דערביי קיין שום אַנדער כונה ווי נאָר דעם דראַנג זיך אַליין צו באַפרידיקן און ניט אַ טובה טאָן עמיצן. אויב ער „ברענגט ליכט“, איז עס ניט קיין קינסטליך ליכט, וואָס שעמעריט און פאַרבלענדט, נאָר נשמה'דיקע ליכטיגקייט, וואָס שטראַלט פון אים אַרויס.

און אברהם גאלדפאדען איז געקומען ווי אַ הימישער, און אייגענער, און אַלס אַזעלכער האָט ער קיין זאך אין זיך ניט אונטערדריקט און קיין פאַלשע אומנאַטירליכע אָנשטעלן ניט געמאַכט.

ווי יעדער לעבעדיקער מענטש האָט אויך „דער פּאָטער פון דער אידישער בינע“, געהאַט שטאַרקע מענטשליכע שוואַכקייטן. איינע פון זיינע שוואַכקייטן איז געווען אַ לוסט הנאה צו האָבן פון גשמיות'דיקן לעבן : צו פירן זיך גרויס, צו קליידן זיך רייך און מיט „שיק“ און צו עסן גוט. די דאָזיקע אייגנשאַפט איז געוויס ניט פון זיינע בעסטע כאַראַקטער־שטריכן, אָבער אַ כאַראַקטעריסטישער שטריך איז עס פאַרט. און זאָל אויך אָט־דער שטריך ניט פעלן אין די מאַטעריאַלן, וואָס דאַרפן אונז העלפן קריגן אַ ווי־ווייט־נאָר־מעגליך פּולשטענדיקן באַגריף פון אברהם גאלדפאדענס פערזענליכקייט.

„דער פּאָטער פון דער אידישער בינע“ האָט געלעבט מיט דעם ערשטן דור אידישע אַקטיאָרן, ווי אַ טאַטע מגט קינדער, ווי אַ ברודער מיט ברי־דער. זיי האָבן דעם שטריך אין אים געזען און האָבן אָפט גערעדט דער־פון. דאָס האָט אפילו אין זייערע אויגן — פון דער נאָענט — ניט געמיינערט זיין ווירדע. איצט, ווען מיר זעען שוין אברהם גאלדפאדען אין הייס־טאָרישער פערספעקטיוו, וועט עס זיכער זיין ווערט און ווירד ניט מינערדן...

מיט אַ יאָר פינף־און־דרייסיק צוריק, נאָך די ערשטע פופצן יאָר, וואָס אברהם גאלדפאדען האָט אָפגעאַרבעט מיט אידישע שוישפילער און גע־לעבט מיט זיי אינאיינעם ווי אַן אייגענער, האָבן זיי שוין אויך אָפט גע־רעדט צווישן זיך, אַז ווען ער האַלט אַ טרופע און די געשעפטן גייען נישט־

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ך

קשה'דיק, לעבט ער זיך אליין זייער שיין און די אקטיאָרן צאָלט ער מיט הכטחות אויף גרויסע, גוטע ראָלן אין זיינע נייע פּיעסן.

קלמן יואוועליר, דער שוישפּילער, וואָס דערציילט עס, איז ניט זיכער צי די וועלט דאַרף עס וויסן. ס'איז אפשר דעמאָלט — מיט אזוי פיל יאָרן צוריק — געווען אַן עלעמענט פון רכילות און ניט־פאַרגינערוי אין אַזעלכע רייד, כאָטש ווי־ווייט עס געדענקען זיך זאָכן פון איבער דריי צענדליק יאָר צוריק, איז דאָ אַ זיכערער עלעמענט פון אמת אין דעם. קלמן יואוועליר וויל ניט זיין קיין שותף צו רכילות און ניט־פאַרגינעריי, אָבער דעם אמת דערציילן — דאָס וויל ער יאָ.

האָבן מיר נאָך אַ שטריך פון גאָלדפאַדענס פּערזענליכקייט. יערנ־פאַלס, ווי די אקטיאָרן פון זיין דור האָבן אים געזען. ביי יוס־טוב'דיקע געלעגנהייטן דערציילט מען דאָך אזויפיל שבחים און נאָר שבחים, אַז אָפט־מאָל קענען מיר שוין פון די שבחים ניט אַרויסזען די פּערזענליכקייט, ווי זי האָט ווירקליך געלעבט און געווירקט. מיט די שוואַכקייטן קומט אָבער די פּערזענליכקייט אַרויס גאַנצער און אמת'דיקער, און ווען מיר קענען שוין זיין אביעקטיוו, באַקומען די שבחים זייער ווירקליכן ווערט.

דער שוישפּילער און זינגער קלמן יואוועליר האָט זיך צום ערשטן מאָל געטראָפן מיט אברהם גאָלדפאַדען אין יאָר 1890 אָדער 1891 אין לעמבערג. גאָלדפאַדען איז דעמאָלט געווען אַנגעשטעלט אַלס רעזשיסאָר אין יעקב בער גימפּעל'ס טעאַטער. יואוועליר, וועלכער איז שוין ווי אַ פּאָלקס־זינגער גע־ווען אויף דער בינע (מער ווי אַלץ אויף דער בימה, אויף דער עסטראַדע) זינט דעם יאָר 1879, האָט שוין פריער געהאַט אַ סך געהערט פון אברהם גאָלדפאַדען. נאָך איידער יואוועליר איז אין 1890 (אָדער 1891) אַנגע־קומען אין גימפּעל'ס טרופּע צו זינגען און שפּילן אונטער גאָלדפאַדענס רעזשי, איז ער שוין געווען „אַ געשפּילטער“ אין גאָלדפאַדענס „שמענדיק“. ער האָט געשפּילט די ראָלע פון שמענדיקס כלה אין דער אָפּערעטע, ווען זי איז געשטעלט געוואָרן אין טשערנאָוויץ, בוקאַווינע, אין „האַטעל מאַל־דאווי“. און ניט נאָר דערפאַר אַליין האָט דער דאָן־נאָך־גאָר־זינגער זינגער און שוישפּילער שוין געוואוסט פון אברהם גאָלדפאַדען. דער נאָמען פון גאָלדפאַדען האָט שוין דעמאָלט געקלונגען אומעטום, וואו ס'איז נאָר גע־מאַכט געוואָרן אַ פּאַרזוך צו שפּילן אידיש טעאַטער. אומעטום האָט מען געזוכט צו קריגן גאָלדפאַדענס פּיעסן צום שפּילן. גאָלדפאַדענס פּיעסן זיינען שנעל באַליבט געוואָרן ביים ברייטן עולם. ווי מ'האַט נאָר געקראָגן גאָלד־פאַדענס אַ פּיעסע, האָט מען זי געפּילט. פון צאָלן דעם אויטאָר האָט מען אין יענע יאָרן ניט געוואוסט און מ'האַט אפילו געהאַלטן פאַר איבעריק צו בעטן אַ דערלויבניש.

אין דער צייט, ווען קלמן יואוועליר איז אַנגעקומען אין גימפּעל'ס טעאַטער, האָט דאָרט גאָלדפאַדען אויפגעפירט זיין „יהודה המכבי“, „רב יאָזעלמאַן“ און „דאָס צענטע געבאָט“. גאָלדפאַדען האָט רעזשיסירט גע־

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ד

מאכט פארזוכן צו ווייזן די אקטיאָרן און אקטריסעס ווי צו שפּילן, אָבער די פּאַרזוכן זיינען אים זעלטן־ווען געלונגען. ער אין אַליין ניט געווען קיין שוישפּילער, אַ סך מער פּלעגט אים געלינגען אַ ציזייטע ריינדעזשיסערישע טייל פון זיין אַרבעט. ער פּלעגט פּאַר די שוישפּילער דערקלערן יעדן כאָד־ראַקטער פון זיינע פּיעסן, וואָס ער האָט אויפגעפירט. דאָס האָט די שויש־פּילער אַ סך אַרויסגעהאַלפּן. זיי האָבן זיך ביי גאַלדפּאַרדענען געלערנט, וואָס מ'רופט היינטיקע צייטן, אויפאַסן אַ ראַלע איידער מ'גייט זי שפּילן. גאַלדפּאַרדען האָט זיך אויך אַ סך אָפּגעגעבן מיט אויסאַרבעטן סצע־נישע עפעקטן. די טעכניק איז געווען אַ פּרימיטיווע, אָבער „דעם פּאַטער פון דער אירישער בינע“ איז אָפּטמאַל געלונגען אַ סך אויפצוטאָן מיט איינ־פּאַכע מיטלען. סצענישע פּאַנטאַזיע האָט ער געהאַט אַ סך און ביי דער אומבאַהאַלפּנקייט און טעכנישער אַרימקייט פון דער אירישער בינע אין יענע יאָרן, האָט ער אָפּט אויסגעאַרבעט איינדרוקפולע סצענישע עפעקטן. אזוי האָט ער — פּאַר יענער צייט — זייער געלונגען אויסגעאַרבעט די סצע־נע, ווי לויט'ס ווייב ווערט פּאַרוואַנדלט אין אַ שטיק זאַלץ (אין „סדום ועמורה“) און דאָס אָנפליען פון מלאַך, וואָס לאָזט אברהם'ן קוילען יצחק'ן (אין „עקירתי־יצחק“).

פּאַר די אַלע זאַכן, ווי פּאַר זיינע פּיעסן און פּאַר זיין מוזיק צו די פּיעסן, איז גאַלדפּאַרדען זייער הויך געשעצט געוואָרן. אַלע האָבן זיך באַ־צויגן צו אים מיט יראַת־הכבוד. פּאַר זיין רעזשיסערישע אַרבעט האָט גאַלדפּאַרדען אַגב באַקומען אַ שיינן געהאַלט אין יעקב בער גימפּעל'ס טעאַטער (מ'האָט דעמאָלט געשפּילט אין דעם אזוי־גערופּענעם „מאַזעס לאָקאַל“). יואוועליר איז אָפּגעווען אין גימפּעל'ס טעאַטער אין לעמבערג נאָר עטליכע חדשים און האָט זיך דערנאָך, ווי ס'איז געווען דער שטייגער פון יענע יאָרן, געלאָזט וואַנדערן מיט אַ טרופּע איבער שטעט און שטעטלאַך. זומער אין גרעסערע שטעט, אָפּטמאַל געשפּילט אויף גאַרטן־בינעס, אָנגע־צויגן אין שטעט, ווען עס זיינען דאָרט געווען יאָרדים מיט אַ סך צונויפ־געפּאַרענע אירישע סוחרים און הענדלער; ווינטער געשפּילט אין זאַלץ און אין קליינע לאָקאַלן — וואו עס האָט זיך נאָר געמאַכט. גאַלדפּאַרדעןס אָפּ־רעטעס זיינען אומעטום געווען אָנגעלייגט. קיין גליקן האָט מען אָבער ניט געמאַכט. אַ וואַנדער־לעבן געווען. יואוועליר האָט אין יענע צייטן גע־פּירט אייגענע טרופּעס. זומער־צייט פּלעגט ער אַריינפּאַרן קיין טשערנאָ־וויז, וואו ער האָט מיט זיין טרופּע אַ סך מאָל געשפּילט אויף אַן אמת'ער בינע — אין שטאָט־טעאַטער. ווינטער איז דאָרט געשטאַנען די אָפּערע און זומער, אַז די אָפּערע איז ניט געווען, האָט מען דאָס שטאָט־טעאַטער פּאַר־הונגען פּאַר אירישע פּאַרשטעלונגען.

אַ פּאַר יאָר נאָך יואוועליר'ס ערשטער פּערזענליכער באַקאַנטשאַפּט מיט גאַלדפּאַרדען'ען אין לעמבערג, ווען יואוועליר איז „געשטאַנען“ מיט אַ טרופּע אין טשערנאָוויצער שטאָט־טעאַטער, איז קיין טשערנאָוויץ געקומען

ג א ל ד פ א ר ע נ - ב ו ד

צוגאסט גאלדפארדען אליין. זיין קומען האָט געמאכט אַן אויפֿרודער אין שטאָט. דער ברויטער עולם האָט שוין אביסל געקאָנט גאלדפארדענען פון זיינע פיעסן און ניגונים און מ'האָט אים ליב געהאַט. עס איז דעמאָלט פאַר אים אין שטאָט־טעאטער געגעבן געוואָרן אַ ספעציעל יום־טובֿ'דיקע פאַרשטעלונג. אין דער פאַרשטעלונג האָבן זיך, חוץ יואוועליר'ן, באַטייל־ליגט אַקטיאָרן און אַקטריסעס, וואָס זיינען היינט כמעט אלע אין אַמעריקע: פאַרקויף, שראַגע, ראָזענשטיין, אַנשעל שאַר, יעטא שאַר, לאַוויץ, גאַלדע שאַ פירא, בערטא קאַליך (בערט אַקאליש), לאַבעל און אַנדערע.

אידישע אַקטיאָרן און אַקטריסעס, אייניגע פון זיי נאָך כמעט קינד־דער, האָבן זיך געפרייט מיט „דעם פּאָטער פון דער אידישער בינע“.

אין 1895 איז אין רומעניעןפאַרגעקומען אַ פּראָצעס צווישן אַברהם גאלדפארדען און קלמן יואוועליר — אפשר דער ערשטער אידישער טעאטער־פּראָצעס אין דער וועלט. גאלדפארדען האָט פאַרקלאָגט יואוועליר'ן און האָט אים באַשולדיקט אין... פּלאַגיאַט און געמאַנט פאַרגיטיקונג.

און אַט ווי עס איז צו דעם פּראָצעס געקומען:

אין יאָר 1895 האָט קלמן יואוועליר געשפּילט מיט אַ טרופּע אין יאַסי. דאָרט האָט ער געהערט, אַז גאלדפארדען האָט אָנגעשריבן אַ נייע פיעסע מיט געזאַנג און מיט אַלעם גוטן. ער האָט אויך אָפּגענומען גערוסן, אַז גאלדפארדענ'ס נייע בינע־ווערק נעמט שטאַרק אויס ביים עולם. די פיעסע איז געווען „עקידת־יצחק“ און געשפּילט האָט מען זי דעמאָלט אין בוקאַ־רעשט.

יואוועליר האָט זייער געוואָלט קריגן די פיעסע, אָבער וואו נעמט מען זי ? פון ווענדן זיך צום אויטאָר און קויפּן ביי אים די רעכט, האָט מען אין יענע צייטן ניט געוואוסט. האָט אָבער געטראָפּן אַ גליק. אַ יונג־נערמאַן בערנפעלד איז געקומען צו יואוועליר'ן און געזאָגט:

— איך האָב גאלדפארדענ'ס פיעסע „עקידת־יצחק“.

— וואו האָסטו זי ?

— אין קאַפּ.

— וואָס הייסט אין קאַפּ?

— איך בין גענאָגען יעדן אָונט אין טעאטער אַריין זען „עקידת־יצחק“ ביז איך האָב זיך אויסגעלערנט דאָס גאַנצע שטיק אויף אויסווייניג.

— נו, און די מוזיק, די ניגונים ?

— האָב איך אויך.

— וואו ? אויך אין קאַפּ ?

— יא, אויך אין קאַפּ.

— צוליב וואָס האָט איר עס געטאָן ?

— פון מיין אייגן פאַרגעניגן וועגן.

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

— קענט איר מיר געבן די פיעסע מיט דער מוזיק ?
— מיטן גרעסטן כבוד.

ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז בערנפעלד האט געמאכט א סך נאטיצן פון „עקירתיצחק“ און ס'איבעריקע האט ער טאקע געדענקט כמעט ווארט און ווארט. ער האט דעם טעקסט אויפגעשריבן און אָפּגעגעבן יואוועליר'ן. דערנאך האט ער געזונגען פאר דעם מוזיקער פערלמוטער די נגונים און דער מוזיקער האט זיי פארשריבן „אויף נאָטן“.

אין עטליכע טעג ארום האט מען שוין אין יאסי געשפילט „עקירתיצחק“. יואוועליר האט דאָס שטיק אויפגעפירט. אַליין געשפילט א בר הם און בערטא קאליך האט געשפילט ש ר ה. די פיעסע האט געהאט דער פאָלג. פלוצים האט זיך אָבער גאָלדפאָדען אַליין געיאָוועט אין יאסי. ער האט אויסגעפונען, אז מ'שפילט דאָ „עקירתיצחק“, איז ער געקומען.

צו יענער צייט האט שוין דאָס אידישע טעאטער געהאט אין רומעניען א אויבערהאר איבער זיך. דאָס איז געווען די צענזורמאכט, וואָס איז געלעגן אין די הענט פון דעם רומענישן „נאַציאָנאַל־טעאטער“. דאָס „נאַצי־אַנאַל־טעאטער“ האט ניט נאָר צענזורירט פיעסן, נאָר האט אויך געהאט די מאכט איבער א סך אנדערע טעאטערענינים, ווען ס'האט זיך געהאנדלט וועגן לעגאלע פראָגן. און גאָלדפאָדען האט יואוועליר'ן פארקלאָגט פאר'ן „נאַציאָנאַל־טעאטער“. זיין קלאַגע איז געווען, אז יואוועליר האט „גענומען“ זיינע אַ פיעסע. ווי אזוי ווייס ער ניט, אָבער גענומען האט ער.

מ'האט יואוועליר'ן געשיקט רופן און אים געפרעגט :

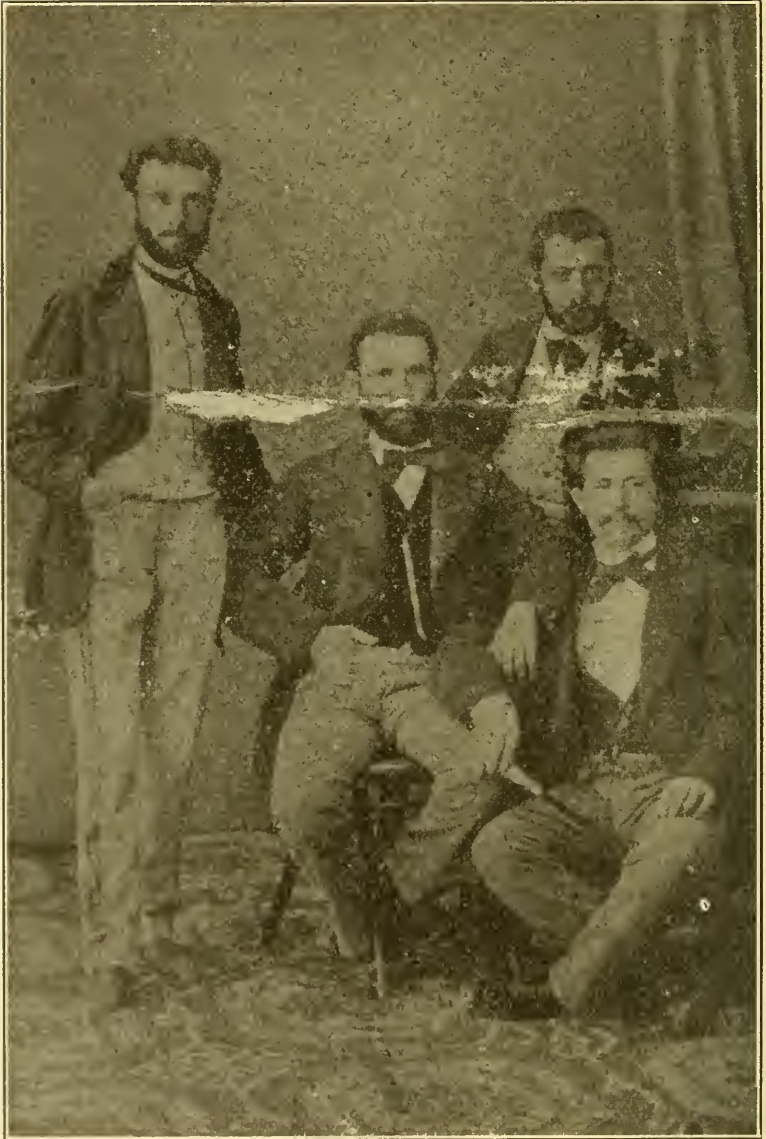
— וואו האַסטו גענומען די פיעסע „עקירתיצחק“ ?

— וואָס הייסט וואו ? — האט יואוועליר געענטפערט, — איך האב עס איבערזעצט פון דער כיבל. די כיבל איז אַלעמענס. גאָלדפאָדען האט ניט פארפאָסט די כיבל.

די לייט פון „נאַציאָנאַל־טעאטער“ האָבן זיך ניט אינגאנצן צופרידן געשטעלט מיט דעם אידישן טעאטער־דירעקטאָר'ס ענטפער, אָבער צו קיין פסק־דין איז ניט געקומען. גאָלדפאָדען און יואוועליר האָבן זיך אויסגעגלייכט צווישן זיך. יואוועליר האט אייגנטליך גאָר ניט געהאט ברעה צו לייקענען גאָלדפאָדענ'ס אויטאָרשאַפט, נאָר אז מען איז „אין גוי'עשע הענט“ האט מען דען אַן אנדער ברידה? איבריגנס איז דאָך די מעשה פון „עקירתיצחק“ טאקע פאָראַן אין חומש. און דערצו ווער האט געוואוסט פון אַזא זאך ווי אויטאָר־רעכט אין יענע צייטן ? !... !

דער סוף איז געווען, אז יואוועליר האט באַפרידיגט גאָלדפאָדענ'ען מיט אַ געוויסער סומע און גאָלדפאָדען איז אַוועק זען און הערן זיין „עקירתיצחק“ אין יואוועליר'ס טעאטער. צופרידן פון דעם אויסגלייך און פון דעם אופן ווי דאָס שטיק איז געשפילט געוואָרן איז גאָלדפאָדען יענעם אַוונט געווען זייער אויגפֿעלעגט. ער האט ממש געשיינט פון פאָרגעניגן.

גאלדפאדען-בוך

די פיר ברידער גאלדפאדען

פאטאגראפירט אין אדעס. אריגינאל־פאטאגראפיע אין באזיין פון דעם איריזשן טעאטער מיניי.
א סתנה פון י צ ח ק י ק ע ש י ר
(אברהם גאלדפאדען זיצט גאר אינטן מיט פאררײנטע קני)

גאָלד פאדען-בוך

גאָלדפאָדענס אויטאָביאָגראַפֿישע מאַטעריאַלן

הקדמה פון דר. יעקב שאַצקי

דעם ערשטן פרוב צו שרייבן אן אויטאָביאָגראַפֿיע האָט אברהם גאָלד-פאָדען געמאַכט אין אמעריקע.

קומענדיק קיין אמעריקע האָט גאָלדפאָדען געפונען פאָר זיך כמעט פארשלאָסן די טירן צום אידישן טעאטער. זיינע תלמידים האָבן פאַרנעסן, וואָס זיי האָבן דעם רבין צו פאַרזאַנקען. דער נייער דור פון אַקטיאָרן און דאָס נייע פובליקום דאָ אין לאַנד האָט אים כמעט ווי נישט געקענט. גאָלד-פאָדען האָט באַשלאָסן צו דערמאָנען זיינע פאַרדינסטן פאַר'ן אידישן טעא-טער. ער האָט געוואָלט מיט אַ פשוטער דערציילונג פון זיין פאַרגאַנגענ-הייט באַווייזן, אַז מען איז באַגאַנגען אַ פאַרברעכן כּונגע צו אים, דעם גרינדער פונ'ם אידישן טעאטער, אַפּרוקנדיק אים אָן אַ זייט — אין דער צייט, ווען דער אידישער טעאטער האָט זיך אַזוי פּונאַדערגעצוווינגט.

אין זיין „ניר־יאַרקער אילוסטרירטער צייטונג“ האָט גאָלדפאָדען פאַר-עפנטלאַכט אַ קורצע אויטאָביאָגראַפֿיע א. נ. גאָלדפאָדענס ביאָגראַפֿיע גע-שריבן פון אים אַליין“ (No. 4, 1887) די דערציילונג איז אויפגעפאַסט קנאַפ, כמעט פּראָטאַקאָלאַריש. דאָס איז געווען זיין ערשטער פּרוואו צו שרייבן וועגן זיך. אין יאָר 1888 האָט מר ד כ י ס פ ע ק ט א ר ע”ה איבערגעדרוקט די דאָזיקע אויטאָביאָגראַפֿיע אין אַ פאַרם פון אַ ביאָגראַפֿיע געשריבן כּלמרשט פון א. וואהלינער, („הויז פריינד“, באַנד 1, 165-168). ער האָט איבערגעמאַכט די ערשטע פּערזאָן אין אַ דריטער, אביסל געקירצט דעם טעקסט און אַפּנעדרוקט אין זיין זאַמלבוך.

צום דריטן מאל איז די דאָזיקע ערשטע אויטאָביאָגראַפֿיע פון גאָלד-פאָדען געווען אַפּנעדרוקט אין דער טעגליכער צייטונג „ווארהייט“ נאָך גאָלדפאָדענ'ס טויט (דעם 9טן יאַנואַר, 1908, No. 786).

די דאָזיקע אויטאָביאָגראַפֿיע איז דערפירט ביז זיין קומען קיין אמעריקע. נאָך דעם מאַראַלישן און מאַטעריעלן דורכפאַל אין אמעריקע, האָט גאָלדפאָדען באַשלאָסן אַרויסגעבן אַן אויספירלאַכע אויטאָביאָגראַפֿיע אָדער „אַ ביאָגראַפֿיע פון דעם אידישן טעאטער“ — ווי ער האָט זיך אויס-געדריקט. די אויטאָביאָגראַפֿיע זאָל שילדערן די אַנטשטייאונג, אַנטוויק-לונג „ווי אויך די אויטאָקריטיק פון מיינע פּיעסען“ („מיניקעס בלעטער“, דעצעמבער 1901).

אין אַ בריוו צו שלום-עליכס'ן, געשריבן פון פאַרזי דעם 8טן אָפּ-טאָבער 1889, דערמאָנט גאָלדפאָדען, אַז ער האָט באַשלאָסן אַנצושרייבן אַ ווערק א. נ. גאָלדפאָדען אין אמעריקע. מסתמא האָט ער געוואָלט אין דעם אויטאָביאָגראַפֿישן ווערקן שילדערן זיין טעטיקייט אין אמעריקע און אויף אַזאַ אופן פאַרטועצן זיין ערשטע קורצע אויטאָביאָגראַפֿיע.

גאָלדפאדען-בוך

ער האָט זיך אבער איבערצייגט, אז כדי צו שילדערן די קורד
צע אַמעריקאַנער תקופה — דאָרף מער אויספירלאַך דערצײלן ווערן דער
רומענישער און די רוסישער תקופות. גראַד צו יענער צײַט האָבן שוין
אַנדערע, הויפּטזעכלאָך אַקטײַרן פון זײַן טעאַטער אַנגעזײַבן פאַרעפּנט-
ליכן זײערע זכרונות, און פאַרשטייט זיך, נײַט אַפּגעשטאַצט זײער
ערשטן דירעקטאָר אין אַזאַ מאַס, אין וועלכער ער האָט זיך געוואַלט
זען אַפּגעשטאַצט.

דעריבער האָט גאָלדפאָדען אַנגעפאַנגען זײַן אויטאָביאָגראַפֿיע
אויפּסניי, „דאָ גיב איך איבער — שרײַבט ער אין דער הקדמה פון זײַן
„ביאָגראַפֿיע פון דעם אײַדישן טעאַטער“ — (דאטירט פאַרוי, דעם 1טן
אויגוסט, 1901), ו ו א ה ר ע, לעבעדיגע, קוראַנטע פאַקטען, וועלכע
איך האָב אַליין בײַגעוואָהנט“.

אַלס בעסטן באַווײַז פון זײַן אומפאַרטייאַיטיקייט ברענגט ער — אז
אַפֿילו די פאַקטן, וועלכע „טיקאַנידען“ אים אַליין — וועט ער אויך דער-
צײַלן.

לכתחילה האָט דאָס באַדאַרפט זײַן אַ בוך אין פּינף בענדער. דער
ערשטער באַנד האָט באַדאַרפט שײַלדערן די רומענישע תקופה.

גאָלדפאָדען האָט נאָך אין יאָר 1896 אַרײַנגעשיקט צו
מיניקעס'ן אַן אַרטיקל איבער דער „ערשטער פּעריאָדע פון דעם יודישען
טעאַטער“. מיניקעס האָט דאַמאַלס רעדאַגירט דאָס זאַמלבוך „די אײַדישע
ביהנע“, וועלכע איז דערשינען אין נײַיאָרק, אין יאָר 1897 צום “20-יעהר
רינגען יובילעאום פון דעם אײַדישען טעאַטער“ (?). דער אַרטיקל איז אַבער
נײַט געווען געדרוקט, ווייל ער איז אַנגעקומען צו שפּעט. די רעדאַקציע
האָט צוגעזאַגט אָפּצודרוקען דעם אַרטיקל אין צווייטן בוך פון דער „אײַ-
דישער ביהנע“. דער צווייטער בוך איז אַבער קײַנמאַל נײַט אַרויס, און
דער אַרטיקל איז מסתמא פאַרפאַלן געאַנגען.

אין יאָר 1901 האָט גאָלדפאָדען צוגעשיקט צו מיניקעס'ן דעם
„ערשטן באַנד“ פון זײַנן גרויסער אויטאָביאָגראַפֿיע. זי האָט זיך אַנגע-
הויבן צו דרוקן אין דעם „ימים-נוראים און סכות בלאַט“. אזוי ווי עס איז
אין דרוק פאַרפאַלן געאַנגען אַ טײַל פון דעם שוין אויסגעזעצטן מאַטע-
ריאַל — האָט מיניקעס איבערגעדרוקט דעם דאָזיקן טײַל צום צווייטן מאַל
אין זײַן חנוכה בלאַט פון יאָר 1901. שפּעטער האָט זיך די אויטאָביאָגראַפֿיע
געדרוקט אין פּסח נומער און אין יבועות נומער פון דעם זעלבן יאָר.

מיטמעות אז די אויטאָביאָגראַפֿיע איז נײַט געבליבן פאַרענדיקט.
אַפֿילו דער ערשטער באַנד „רומעניען“ איז נײַט דערפֿירט געוואָרן צום
סוף. מײַנע אַנפֿראַגן איבער דעם מאַנסקריפּט סי בײַם רעדאַקטאָר,
סײַ בײַ דער מײַספּחה — האָבן קײַן פּאַזיטיווע רעזולטאַטן נײַט געבראַכט.

עס איז אויך נײַט זיכער צו דאָס, וואָס איז געווען געדרוקט אין

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ד

די דריי פֿארטזעצונגען פון מיניקעס בלעטער — איז אליין, וואָס גאַלדפֿאַ-
דען האָט אָנגעשריבן.

אַלענפֿאַלס, אפילו דער נישטפֿארענדיקטער טייל פון זיין אויטאָ-
ביאָגראַפֿיע האָט אַ ערשטקלאַסיגן ווערט פֿאַר דער געשיכטע פון גאַלד-
פֿאַדענס טעאַטער. אין גאַרני'ס „געשיכטע“ איז כמעט דער גאַנצע
טייל איבער גאַלדפֿאַדען אין רומעניען באַזירט אויף גאַלדפֿאַדענ'ס אויטאָ-
ביאָגראַפֿיע. די אויטאָביאָגראַפֿיע איז ביז היינט צו טאָג די גרעסטע
זעלטנהייט. דער רעדאַקטאָר מיניקעס ווי אויך די גרויסע עפנטליכע ביב-
ליאָטעקן אין ניו יאָרק פֿאַרמאָגן נישט קיין קאַמפּלעט פון די בלעטער.
עס איז געווען אונגעגלאַך צו באַקומען די דריי העפטן, כּדי איבער-
צודרוקן דעם טעקסט און אויף אזא אופן אַפֿראַטעווען פון אַבסאָלוטן פֿאַר-
שווינדן די דאָזיקע ווערטפֿולע פֿראַגמענטן.

אַ ראַנג דער פֿרינדליכקייט פון קאַלעגע יו א ל ע נ ט י ן האב
איך באַקומען דעם ערשטן טייל פון דער אויטאָביאָגראַפֿיע. אין דער ניו-
יאָרקער פּאַבליק ליברערי האָב איך געפונען דעם דריטן המשך. די צוויי
טע פֿאַרטזעצונג געדרוקט פֿס ח 1901, האָב איך בשום אופן נישט גע-
קענט באַקומען.

דאָך האָב איך באַשלאָסן אַפֿצודרוקן די צוויי פֿראַגמענטן — אין
דער האַפֿנונג, אז זיי וועלן פֿאַראינטערעסירן נישט נאָר דעם טעאַטער-
פֿאַרשער, נאָר אויך דעם פשוטן לעזער.

די אויטאָביאָגראַפֿיע איז אין אַמעריקע זייער וויניציק באַקאַנט. גאַרין
האַט אין זיין „געשיכטע“ נישט דערמאָנט אפילו—וואו און ווען זי איז געווען
געדרוקט, אין אייראָפּע קען זי אויך קיינער נישט—ווי ווייט מ'קען אורטיילן
פון דער גאַלדפֿאַדען-ליטעראַטור און ביאָגראַפֿיעס אין די ענציקלאָפּעדיעס
און אין ריזני'ס לעקסיקאָן.

אפּשר וועט זיך אויך מיט דער צייט געפינען דער פּסח נומער פון
מיניקעס יום-טוב בלעטער — דאָמאָלס וועט מען קענען דעם פֿראַגמענט אָפֿ-
דרוקן באַזונדער און אויף אזא אופן אויפֿלעבן אויפּסניי דאָס, וואָס דער
בויער פון אידישן טעאַטער האָט איבערגעלאָזט וועגן זיך און האָט עס צו-
ליב פֿאַרשידענע טעמים אָפּגעדרוקט אין די דאָזיקע בלעטער.

אפּשר וועט מיט דער צייט קלאָר ווערן — צו בכלל שעפּן אויס די
דריי פֿאַרטזעצונגען — אליין, וואָס מיר האָבן פון גאַלדפֿאַדענ'ס אויטאָביאָ-
גראַפֿיע.

יעדער פֿראַגמענט איז אינטערעסאַנט „אן און פֿאַר זיך“. די צוויי
געדרוקטע פֿראַגמענטן זענען ברוכשטיק פון אַ מאָנומענטאַלן מעמואַרן-קאָר-
פּוס, וועלכן דער מייסטער האָט ניט פֿאַרענדיקט.

איין פֿראַגמענט פון דער דאָזיקער אויטאָביאָגראַפֿיע „אן מיין ערש-
טער דורכפֿאַל“ האָט מיניקעס איבערגעדרוקט צום צווייטן מאל אין זיינע
בלעטער (פּסח 1913). עס איז אַבער נישט ריכטיק דאָרט אָנגעגעבן —

ג א ל ד פ א ר ע ז - ב ו ד

אז דאס איז פון די איבערגעבליבענע כתבים — קוים עס האט זיך גע-
דרוקט אין יאָר 1901 (די קאפיטלען 4-8 פון דעם ערשטן טייל א. נ. „מיון
ערשטער דורכפאל“).

די קורצע אויטאָביאָגראַפיע פון יאָר 1887 און די צוויי פראַגמענטן
פון זיין גרויסן ספר הזכרונות דערגעניצן זיך אין געוויסע פרטים — און
שטעלן מיט זיך פאַר דעם אומיטלבאַרן, אויטענטישן מאַטעריאַל אָן וועלכן
עס איז פשוט אוממעגלאַך צו פאַרשטיין און אַפצושאַצן אברהם גאַלדפאַ-
דענ'ס ראַלע און באַטייט אין דער געשיכטע פון אידישן טעאטער. ביים
איבערדרוקן האָב איך מאַדערניזירט די אַרטאָגראַפיע פונ'ם אַרז-
גינאַל. איך האָב אָבער נישט געענדערט זיין שפראַך — ווייל אין איר
דריקט זיך אויס אַ שטיק אידישע שפראַךגעשיכטע.

אַ באַזונדערן דאַנק דריק איך אויס מיון תלמיד י ח ז ק י א ל
ל י פ ש י ז — פאַר זיין הילף אין איבערשרייבן די אויטאָביאָגראַפיע
פון דעם געדרוקטן איינאיינציקן (ווי ביו יעצט) עקזעמפלאַר.

גאַלדפאַדענס קורצע אויטאָביאָגראַפיע

I

ר' חיים ליפא גאַלדענפארים! אַ בכבודער איד, איין אורמאַכער,
קינסטלער אין זיין פאַך, וואָס וואַנט אין קאַנסטאַנטין-וישן (וואַלינער גר-
בערגיע) איז מיון פאַטער ביז 120 יאָר, יעצט אַ איד פון אַ יאָר עטליכע אונד
זיבציק, אַרבעט נאָך די מלאכה אונד פערדינט זיין שטיקל ברויט ביושר.

לויט איך געדענק איז ער געווען דער איינציקער בעל מלאכה אין
שטעטל, וואָס האָט הנאה געהאַט אריינצוקוקן אין אַ אידיש ספר, און
דאַרום האָט ער נייט געשפאַרט זיין לעצטן, מיט שווייס פאַרהאַרעוועטן
גראַשן, צו לערנען זיין עלטערן זון אברהם (דאָס מיינט מען „מיד“) לשון
קודש. אַז איך בין אהיימגעקומען פון דעם גמרא מלמד, האָב איך שוין
געטראָפן אַ לערער, וואָס האָט מיט מיר געלערנט דייטש, רוסיש און תנ"ך
מיט דייטשער איבערזעצונג. מיין פאַטער'ס וואונש איז ערפילט געוואָרן :
די זאַמען, וואָס ער האָט געזייט אויף דעם יוגן קינדערשן האַרץ, האָבן
שנעל פריכטע געטראָגן. דען נאָך אַלס קינד, אומגעפער פאַן 10, 11 יאָר,
האָב איך, אויסער וואָס פילע קאפיטלען פון תנ"ך אויסווייניק דעקלאַמירט,
זאָגאַר דאָס ערשטע געדיכט געשריבן אין דער העברעאישער שפראַכע, מיט
דעם נאָמען : „פדיון הבכור“.

איך געדענק נאָך ווי יעצט, מיט וועלכער פריידע מיין פאַטער
פלעגט פאַרצולעזן דאָס געדיכט פיר יעדן ווער ס'איז נאָר צו אונז אין
הויז געקומען. אָבער, ליידער, האָט זיין שמחה נישט לאַנג געדויערט —
שוואַרצע וואַלקנס האָבן זיך דאַן אויסגעדענט איבער אַלע אידן אין רוס-
לאַנד. עס איזט געווען גראדע די זאַגענאַנטע „ניקאליס צייטן“ — אַלע
אידן האָבן ערוואַרטעט די „ביטערע גזירה“, וואָס אַלע קליינע קינדער

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

(אָנגעפאָנגען פון אַכט יאָר) וועט מען „נעמען פאַר סאַלדאַטן“. די פער צווייפֿלונג פון די עלטערן וואָס האָבן געהאַט קליינע קינדער, איז געווען אונבעשרייבליך. איין רעטונגס וועג איז דאָן געווען: דאָס קינד לערנען אַ מלאכה אונד עס אַרבערטשטעלן די גרעניץ נאָך רומעניע, עס זאָל דאַרטן, ווייניקסטענס, נישט אויסגיין פון הונגער.

צו דעם צוועק האָט מיך דער פּאָטער געלערנט די מלאכה, און אין איין קורצער צייט האָב איך אין דעם פאַר אויך בעוויזן גוטע פעאיגקייטן, און מיר זיינען געווען זייער צופרידן, אויסער איינע, וואָס איז געבליבן טרייסטלאָז: טאָג און נאַכט פֿלעגט מיין מוטער וויינען אויף מיר קוקנדיק, ווי אַט באַלד וועט איך עלטערער געליכטער זון מוזן אַוועק אין דער פרעמד אונד פּילייכט אויף אימער...

נאָך דער הימל האָט זיך באַלד אויסגעלייטערט און ווי די ליכטיקע זון נאָך אונגעווייטער איז ערשינען דער „אוקאַז“: צו גרינדן אין יעדער אירן באַפעלקערטער שטאָט „אידישע קראַנס שולן“, און יעדעס קינד וואָס וועט בעזוכן די שולע וועט בעפרייט ווערן פון רעקרוטירונג. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ גוואַלד צווישן די פּאַנאַטיקער: „מען וויל זייערע קינדער אין די שולעס אויסשמדן“ יערע קלאַסע האָט זיך צוריקגעצויגן: די גבירים'ס קינדער זיינען געווען באַוואָרנט מיט געלט, מיוחסים האָבן גע- פונען זייער שוין ביי „גוטע אידן“, דער איינציקער איז געפאַלן, נעביד, אויף דעם אָרימען בעל-מלאכה'ס קינד. פאַר אים זיינען געבליבן די צוויי וועגן: ענטוועדער „סאַלדאַט“ אָדער „אין דער שולע“. מיין פּאָטער אָכער האָט זיך מיט פריידע געוויילט דעם צווייטן וועג, אום נאָך מער, דאָס זיין קינד קאָן זיין בעפרייט פון רעקרוטירונג דורך דעם וועג דער בילדונג. און אזוי בין איך געווען פון די ערשטע קינדער וואָס האָבן בעזוכט די שולע, און אין פאַרלוף פון דריי יאָר האָב איך געענדיקט די שולע מיט איינער אויס- צייכנונג (פערווע נאַגראַדא) אונד מיין פּאָטער האָט מיך באַלד אַוועקגעשיקט נאָך זשיטאָמיר (אום יארע 1857) אום אין דער דאַרטיגן ראַבינער שולע מיין שטודיום פּאַרטצוועצן.

אַ פּרייליך שטיקל צייט איז דאַמאַלס געווען פאַר מיינע מיטשילער: די הויכגעוועלכטע זאַלן פון אַלע קלאַסן האָבן געהילכט יעדן טאָג פון די טענער, וואָס מיינע קאַלעגן פלעגן זינגען מיינע לידער אין דער העברע- אישן שפּראַכע, ווי אויך אין זשאַרגאָן. אום יארע 1865 איז ערשינען פּאָן מיר דער „צצים ופרחים“ (זאַמלונג מיינער העברעאישן געריכטע) אונד אום יארע 1866 איז ערשינען „דאָס אידעלע“ (זאַמלונג מיינער „אידישן פּאָלקס לידער“). אין דעם זעלבן יאָר האָב איך געענדיקט די ראַבינער שולע מיט איין אַטעסטאַט, אונד די רוסישע רעגירונג האָט מיך באַשטימט פיר קראַנסלערער אין דער סימפּאַראָפּאָליער שולע, נאכער אין אדעססא.

18 רובל מיט קאַפּ. האָט דאַמאַלס באַקומען אַ לערער געהאַלט. גע- וויס האָב איך מיך אַנטזאָגט פון דער לערער שטעלע. איך בין אַוועקגע-

ג א ל פ א ד ע נ - ב ו ד

פארן נאך לעמבערג און דארטן אים יארע 1875 ארויסגעגעבן פיר רוס-לאנד איין וויצבלאט „ י ש ר א ל י ק “. מיט דער גרעסטער צופאר-קאמענהייט האבן די רוסישע אידן עמפאנגען דאס בלאט, נאך לידער האט עס געהאט, ווי מען זאגט, אפגעשניטענע יאר. אין א האלב יאר ארום האט די רעגירונג פערבאטן דאס בלאט, און „ י ש ר א ל י ק “ איז נפטר געווארן. דאס אומגליק האט מיך אבער ניט אפגעשראקן און בין באַלד אוועקגעפארן נאך טשערנאָוויץ און דארטן ארויסגעגעבן „דאס בוקאווינער איזראַעליטישע פאָלקס בלאַט“ אים יארע 1876. . . .

אינער פון מינע אבאנענטן אין יאסי (רומעניע) האט מיר א בריוו געשריבן, אין וועלכן ער האט מיר פאָרגעלייגט די רעדאקציע פון דעם בלאַט נאך יאסי איבערצוטראַגן, ווייל יאסי איז די ערשטע אידן-באפעלקערטע שטאָט אין רומעניע. צו דעם צוועק בין איך נאך יאסי געקומען, און דא האט זיך עראייגעט דער פאָל, וואָס האט געהאט אזא גרויסע כעדייטונג אויף מיין גאנץ צוקונפטיק לעבן...

אין יענער צייט האט זיך דאָס יאסי'ר אידישע פובליקום אונטערהאלטן מיט די לידער-זינגער, וואָס פלעגן אין געוויסע סאַלאַנען פאָרטראַגן אידישע לידער, און אזוי ווי די זינגער פלעגן פילע פון מינע לידער אויך זינגען, האט מיך די נייגערדע געטריבן צו זען, וואָס פאַר אַ פנים מינע לידער האָבן ביי יענעם אין מויל. און זיצנדיק איינמאַל אין אזא סאַלאַן, איז מיר דאָס ערשטע מאָל געקומען אויף מיין מחשבה די אייגענע לידער אין פערבינדונג מיט פראָזא און מיט אַ קליינעם אינהאַלט אַלס טעאטער-שטיק פאַר דעם פובליקום פאַר-צושטעלן. דער פלאַן איז פערטיק געווען און אוס חו"ה סוכות האָב איך גע-לעגט דעם גרונדשטיין צום פונדאמענט פון דעם „אידישן טעאטער“. פון דעם מאָמענט אָן זייט איך האָב עס געגרינדעט ביז אויף היינטיקער צייט, — איז דער גרויס און די ראַמען פון דעם בלאַט זיינען צו קליין אזא ווייטלויפיקע גע-שיכטע מיט אירע אַלע דעטאַלס אין זיך צו פאַסן, האָב איך באַשלאָסן דיזע געשיכטע, ביי געלעגענער צייט, אַלס גאַדעם ווערק פיר די נייגיריקע לעזער הערויסצוגעבן. אינסטוויילן מוז איך מיך באַשרענקען נאָר איינען קורצן כראָ-נאַלאָגישן איבערבליק איבער דיזעם טעמא צו וואַרפן.

אזוי ווי דאָס טעאטער איז נאך דענסטמאַל יונג געווען און די טאַלענטע פון די ווייניק, זאָגענאנטע אַקטיאָרן זיינען נאך אויך ניט ענטוויקלט, בין איך געצוואונגען געווען, אָנפאַנגס קליינע „וואָדעוויילס“ און דריי אַקטיקע שטיקע פאַר דער יונגער אידישער בינע צו שרייבן. פון יאָססי בין איך דאָ געקאַמען נאך באַטושאַן, גאַלאַץ און ענדליך נאך בוקאַרעסט. אין דער צייט האָב איך פאַלגנדע שטיקע געשריבן : (1) די רעקרוטן, (2) די באַבע מיט דעם אייניקל, (3) די אינטריגע אָדער דוואַסיע די פּליאַקטער-מאַכערין; (4) שמענדריק, (5) די קאַפּריזנע טאַכטער אָדער קבצנזאָן עט הונגערימאַן, (6) די שטומע כלה, (7) איקס מיקס דריקס, (8) די שוועבעלאַך, (9) דער קאַטאַר, (10) פיר פאַר פאַרצעליענע טעלער, (11) כריינדעלע קאַזאַס, (12) די כאַשופּ-מאַכערין, (13) ני בע, ני מע,

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ך

ני קוקוריקו אָדער דער קאַמף צווישן בילדונג און פּאַנאַטיזמוס, (14) דער פּאַדריאַטישק אָדער רוסיש טירקישע קריג.

אַז דער רוסיש טירקישער קריג האָט זיך געענדיקט בין איך מיט דעם טעאַטער נאָך אדעססאַ געקאָמען און פון דאָרט מיט מיינער טרופע ריזן גע- מאַכט אין גאַנץ רוסלאַנד, איבערהויפּט אין די רוסישע הויפּטשטעט : כאַר- קאָוו, מאָסקווא, פעטערסבורג. אין דער צייט האָב איך פּאַלנגדע שטיק גע- שריבן : (15) דער פּאַנאַטיק אָדער די ביידע קוני לעמעל, (16) דר. אלמאַסאַרדאַ, (17) שולמיט, (18) בר-כוכבא, אַזוי האָב איך געשפּילט אין רוסלאַנד און אי- בעראַל דעם בעסטן בייפאל געהאַט. ביז ענדליך, די פּערהענגניספּאַלע פּראַ- גראַמע אויס פעטערסבורג מיר די טרויריקע באַטשאַפט געבראַכט : אַז דאָס „אידישע טעאַטער“ איז אין רוסלאַנד גענצליך פּערבאַטן, 14 סעפטעמבער 1883. ווי אַ פּערצווייפּלטער פּאַטער האָב איך נאָך פעטערסבורג געאייילט, אום ביים מיניסטער דאָס לעבען מיינעם קינדעס צו ערפּלעען, אָבער — אָהנע ער- פּאַלג. אונטערדעסען האָבן מיינע אַקטיאָרן זייער צופליכטסמאַכט אין אויס- לאַנד געפונדען און אין רומעניען, גאַליציען, אַמעריקא, מיינע פּיעסן אויפגע- פירט אום אירע עקזיסטענץ צו זיכערן. מיר איז עס נאָך געלונגען אים יארע 1886 (אויס בעזונדערע גרינדע) איינע קורצע צייט אין וואַרשע אונטען דען נאָמען „דייטשע טרופע“ אידישעס טעאַטער צו שפּילן. ביז ענדליך דאָס שוואַכע גלומען דעם פּערפּאַלגטן טעאַטערס גענצליך אין רוסלאַנד ערלאַשן וואַרדן. באַלט דאָרויף האָב איך פּערלאַסן וואַרשע און בין געקאָמען מיט אַ „גובער- נטאַרסקי פּאַס“ נאָך ניו-יאָרק. און... „הא דאָ יו דאָ סער ?“...

II

גאַלדפּאַדענס גרויסע אויטאָביאָגראַפיע

פון יאַססי נאָך בוקאַרעסט

בעל כרחך אתה מוליד

פ א ר ר ע ד ע

מיט דעם ווערק האָב איך אַראַפּגעקאַטשעט דעם שטיין פון דעם ברונען, כדי אלע היסטאָריקער, קריטיקער, בעלעטריסטן און אַנדערע שריי- בער זאָלן קענען שעפּן לויטערע, וואַרע, ריינע קוועלן, ווען זיי וועלן איינ- טונקען זייער פּעדער צו שרייבן עטוואָס וועגן דעם געגענשטאַנד „דאָס אידישע טעאַטער“ און וועגן מיינע פּיעסן ; און זיי זאָלן מער נישט אַנ- פּריען דעם נאַאיוון נייגעריקן עולם מיט קאַלאַמוטנע היפּאָטעזן, לעגענדען און חלומות און מיד פּאַרשפּאַרן אומזיסט צו טאַרלען אָדער איבערטריבן צו לויבן.

ג א ל פ א ר ע ן - ב ו ד

ליבע לעזער ! איר זאלט וויסן וואָס פאַר אַן אומאַנגענעם געפיל באַהערשט מיר, ווען איר לייען אַ ווערק און זע ווי דער פאַרפאַסער רעדט דאָרטן מייסטענס פון זיך אליין ; אָדער ווען אַ רעדאַקטאָר נעמט אויף אין זיין בלאַט אַרטיקלען, אין וועלכע מען שמייכלט אים אליין און מען רעכנט אויס מיט שמעקנדיקן וואַרויך פון חניפה זיין ליבן נאָמען, וואָס פאַרגייט אים אנגענעם אין זיין נאָז... איר באַהויפטע, אַז דער פאַרפאַסער דאַרף באַוואַרן אין זיין ווערק די פּולסטע נייטראַליטעט, — ער דאַרף זיין "אַביעקטיוו", — ער דאַרף שטיין באַהאַלטן הינטער די קוליסן און דאַרף לאָזן די האַנדלונג פון זיך אליין האַנדלען...

וואָס טו איר אָבער דאָ, אין דעם ווערק, אַז די גאַנצע מאַכיאַציע פון דעם "איריזשן טעאַטער" דרייט זיך נאָר אַרום מיין "איר" אָדער, דרייט ליכער געזאַגט, וואָס טוט מען, ווען מיין "איר" איז דאָ גראַדע דער שווער-פּונקט, די וואָג, וואָס דורך איר האַט זיך אָנגעהויבן צו באַוועגן די גאַנצע גרויסע מאַשין און טשעפעט אָפּ די וואָג, וועט איר נייט קענען באַגרייפן ווי די אַלע רעדלאַך, דריידלאַך און פּראָזשינעס זיינען געקומען אין באַוועגונג... דאַרום בעט איר איר, אַז ווען איר וועט באַגעגענען ווייטער מיין "איר", זאלט איר עס נייט באַטראַכטן אַלס שטאַלצע פּאַן פון פּראַללע-רייען אָדער ערגיין ; מיין "איר" וועט דאָ נאָר שפּילן אַ ראַלע אַזוי ווייט, ווי ער וועט מוזן שטיין אין פאַרבינדונג אין באַצוג פון דער גאַנצער מאַ-שינע פּונ'ם איריזשן טעאַטער.

און אין דער וואַרהייט, בין איר מער נייט געווען ווי אַ ווערקצייג ביי דער השגחה, וועלכע, ווי עס האָט שפּעטער זיך אַרויסגעוויזן, האָט געפונען מיר זוכה צו באַאויפטראַגן מיט דער מוסיאָן... און ווען די השגחה וויל, העלפט נייט דעם מענשענ'ס נייט וועלן אָדער וועלן . געשטיצט אויף דער ערפאַרונג, האָב איר געמוזט צוגעבן צו די דריי "בעל-כר'ס", נאָר אַ פּע ר ט ן און דער הייסט : "בעל כרחך אתה מוליד"!... דער אומשטערבליכער דיכטער שיללער האָט עס לאָנג פאַרשטאַנען און דער פאַר האָט ער אין זיין באַרימט ווערק "די רויכער" געלאָזט זיין, "פּראַנצלען" אַרוםשפּרינגען מיט דער נאַטור־וואַרהייט קעגן זיין פּאַטער —

און אין דער טאַט ! — איר האָב אַלץ נייט געקענט באַגרייפן, וויפיל מאָל אין מיינער יוגנט ביי אַזאַ ענערגיע, ווילן און פייאַיקייט, וואָס איר האָב דאַמאָלס געהאַט און האָב מיר באַיטערעכט, גלייך מיט אַלע מיינע שולד־קאַמעראַדן, מיר מאַכן אַ דיפּיניטיווע קאַריערע און גלייך ווי זיי צו ענדיקן אַ הויך-שול אַלס יוריסט אָדער מעדיצינער, און ווי אויף צו להכעים, נאָר איבער אַ קליינער אַרזאַכע, איז דאָס מיר איבערגעשלאָגן געוואָרן... ענדליך אין דער קריגס-צייט (ווי איר וועט שפּעטער לעזן) האָב איר גע-האַט די געלענענהייט, גלייך ווי אנדערע פּאַדראַטישקס פאַרדינען ממוֹן קרח און ווערן אַ גביר, נאָר עפּים איבער אַ נאַריש קלייניקייט האָט זיך דאָס דריידל אַ קער־געטאַן קאַפּיר... די פּראַגע האָב איר מיר קיינמאַל נייט געקענט

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

פארענטפערן ביז ערשט שפעטער, אז איך האב מיר דערזען פלוצלונג
שטיין נעבן אן א נ ד ע ר קארירער... נעבן א קאלאסאלן זאפטיוון
פרוכטבוים, וואָס ער איז אימפארהאפט ארויסגעוואקסן פון ד ע ס
שלעכטן, שטיינערנעם באָדן, אין וועלכן איך האָב אַרײַנגעוואָרפֿן און פאַר-
זײַט דאָס ערשטע קערנדל ; ערשט דאָן האָב איך פאַרשטאַנען, וואָס די
השגחה האָט געמײנט מיט מיר : צו זײַן אײנער פון אירע שלוחים, פון
אירע געהײמע אַגענטן, וואָס שיקט אים אַרויס אין דער וועלט אויסצופירן
פון אירטוועקן אַ געוויסע מײסאַן... און נאָך דעם, אז איך געהײמער פלאַן
איז אויסגעפירט געוואָרן, גיבט זי אירן אַגענט אַ פּאָלנע אַטסטאַווקע!...

מה רבו מעשיך ד' מעוד עמקו מחשבותיך ! —

מאַכט אײך פאַרטיק אין וועג אַרײַן

ליבע לעזער ! — אויב איך זײַט נײַגערײַך און עס אײַנטערעסירט
אײך צו וויסן די אײַנטערעסאַנטע, אָבער וואָרע בײַאַגראַפיע פון דעם טעאַטער-
קינד פון זײַנט עס איז געבוירן ביז עס האָט דערגרייכט זײַנע ערשטע פּינך-
און-צוואַנציק יאָר, און וועלכעס מאַכט נאָך יעצט אַזאַ סענסאַציאָנעלן אַכ-
גענעמן אײַנדרוק בײַ אַ האַלבער וועלט אידן און אױך נײַט-אידן ; מוזט
איך אײך אַנטשליסן מיט מיר צוזאַמען מיטמאַכן נאָך אַמאָל די גרויסע
רײַזע אײַבער רומעניען, רוסלאַנד, אַמעריקע, לאַנדאָן, פאַריז און גאַלצײען
— איך האָט אײך נישט וואָס צו שרעקן ! איך פאַרזײַכער אײך, אז אײך
וועט די רײַזע אַ סך ווייניקער קאָסטן ווי מײך, איר וועט שוין חלילה נישט
לײַדן אויף דעם וועג די אָפּסטאַקלען און פאַרגאַמען, וואָס איך האָב גע-
לײַטן... איר וועט חלילה נישט האָבן די ווייען און נאַכױיען, וועלכע
איך האָב געהאַט, ווען עס איז געבוירן געוואָרן... און אַלע פּײַזישע, מאַ-
דאַלישע און גײַכטיקע קרײַנקונגען, וואָס איך האָב געלײַטן מיט זײַנער
ערצױונג און אויסבילדונג, ביז עס איז אַלט געוואָרן פּינר-און-צוואַנציק
יאָר...

בײַ אײך וועט דאָס נאָך זײַן אַן אַנגענעמע לױסט-רײַזע, פאַר
א י י ד האָב איך אײַבערגעלאָזט דעם בעסטן חלק : בעסטע אונטער-
האַלטונג און גרויסע נחת, וואָס ער פאַרשאַפט אײך און ו ו ע ט אײך
נאָך לאַנג פאַרשאַפֿן.

איך דאַרפט אײך נאַר אַנטשליסן מיר נאַכצופאַלגן פּױנ'ם שמוציגסטן
שײַנקל ביז אין פּראַכטפולן פּעטערס-בורנער „טעאַטער-דעמוט“, וועלכעס
שטייט נישט ווייט פּױנ'ם קײַזערליכן ווינטער-פּאַלאַץ ; איך דאַרפט אײך
מיט שעמען מיט מיר גלײַך צו רײַדן מיט אַן אײַנפאַך אַרויס אײַדיש מױדל,
ווייל באַלד וועט זי ווערן בײַ מיר אַ בת-מלכה מיט אַ גאַלדענער קרוין און
זױגט אײך אײַבערראַשן מיט איר שפּילן און זײַנגען !... איהר דאַרפט אײך
מיט זשענירן גלײַך מיט מיר צו דריקן די מוסקולעזע פאַרהאַרעוועטע האַנט
בױ אַן אַרײַמען בראַוון אַרבייטער, ווייל באַלד וועט ער ווערן בײַ מיר אַ

ג א ל ד פ א ר ע ן - ב ו ד

היסטארישער העלד מיט פאנצער און שווערד און וועט אזוי קונסטפול שפילן זיין דאלע, אז איר וועט באדארפן א זכיה האבן, אז ער וועט מיט אייך טרינקען א גלאז ביר...

איר מוזט אייך אנטשליסן, ענדליך, ווי א פלייסקער אסיסטנט, וואס גייט נאך זיין פראפעסאר, מיט מיר צוזאמען צו שטיין ווען איר וועל „הנאטאמירן“ אליין מיינע אייגענע פיעסן מיט דעם שארפן מעסער פון דער קריטיק... און וועל אייך אנווייזן אויף מאנכע פעלערן און די א ו ר - ו א כ ן , וועלכע האבן געפירט צו די פעלערן — אלעס וועט זיין בא- שריבן אין דער כראנאלאגישער אַרדנונג מיט דער צייט און אַרט ווי יעדע באגעבנהייט איז געשען.

אויך דער סטיל פון דער שפראך וועט זיין איינפאך : אן פאָעזיע, אן פארפוימרטע פראזע, און אן דער פארביקער בלומען-שפראך, מיט וועל- כע געמאכטע בשמים און צאצקעלאך מוזן זיך באנוצן די יעניקע, וועלכע פאבריצירן פאר דעם עולם אויסגעטראכטע מעשה'לאד, נישט געשטויגענע חלומות און לעגענדעס, וואס האבן פאר זיך אליין קיין שום ריח און טעם נישט... דאָ גיב איר אייך איבער ווארע, לעבעדיקע, קוראנטע פאקטען, וועלכע איך האָב אַ ל י ז ן בייגעוואוינט ; אפילו די קאמישע אונהער- האַלטנדע באגעבנהייט, וואס וועלן פאַרקומען, זיינען אויך נאָר ו ו א ר ע פאַקטן,—דען מיינע הייליקע ערנסטע אויפגאבע איז יעצט צו וויצלען [זיך] און נישט אמפארדינט לויבן און נישט, חלילה, טארלען יענעם ; איר שרייב נאָר וואָס איז געשען, וואָס איך האָב געהערט און ו ו י פאַקט פאַלט אויס גייט מיך נישט אָן. — דעם בעסטן באווייז פון מיינער אומ- פארטייליכקייט, וועלן די ליבע לעזער באַמערקן שפעטער אין די באַגעבנ- הייטן, וועלכע שיקאנירן מיך אליין — עס איז אָבער דאָך אזוי געווען. איר ווינט די לעזען זאָלן אליין איינזען און אורטיילן ווי שווער מיר איז אָנגעקומען צו מאַכן דעם ערשטן וואַגאָן און צו לייגן די ערשטע שינען און ווי לייכט איז שוין יעצט פאַר אַנדערע צו פראַגרעסירן און צו פאַרן אויף דעם געבאָנטן וועג.

יעצט, מיינע ליבע פאסאזשירן, מאַכט אייך פארטיק אין וועג אַרײַן !

פאַרײַז, דעם 1טען אויגוסט, 1901.

פון יאָססי נאָך בוקאַרעשט

אין יאָר 1876, נאָכדעם וואָס רוסלאַנד האָט מיר פאַרבאָטן דאָס בלאַט "ישראל'יק", האָב איר אין טישערנאוויץ (בוקאווינא) ארויסגעגעבן א וואַכנצייטיגן „דאָס בוקאווינער איזראַעלישע פאַלקס-בלאָט". דאָס קינד האָט אָבער נישט געהאַט קיין יאָרן און איז אין אַ פערטל יאָר אַרום דער- גאַנגען, ווייל די ווייניק בוקאווינער אידן האָבן ווייניק פאַרשטאַנען אונזער ישראָנאָן.

ג א ל פ א ד ע ז - ב ו ר ך

איינער פון מיינע אבאנענטן אין יאססי האָט מיר געשריבן א בריוו, אין וועלכן ער האָט מיר פאַרנעלייגט איך זאָל קומען נאָר יאססי אַרויס־געבן דאָרטן א איריש בלאַט, ווייל יאססי איז א אידן־באַפֿעלקערטע שטאָט, וואָס אַלעס רערט דעם רוסישן זשאַראָן.

מיט פרייד האב איך מיך אָנגעכאַפּט אין דעם פאַרשלאַג און האב מיך געלאָזט אויף "גאַט'ס באַראַט", אין דעם פרעמדן נאָד מיר אומבאַקאַנטן לאַנד רומעניען. קומענדיק נאָר יאססי, האָט מיך מיין אבאנענט פריינטליך עמפּפאַנגען און מיך געבראַכט צו זיך אַהיים מיט די ווערטער: איר זייט כּיין אורח!

דאָס איז געווען צווישן ימים־טובים פון דעם זעלבן יאָר 1876. איר וועט מיר דערלויבן, מיינע ליבע לעזער, איך זאָל דאָ ביי דער געלעגנהייט דעם גוטן מענטשן ווירמענען אייניקע ווערטער פון דאַנקבאַרקייט, פאַר זיין פריינטליכער אויפנאַמע; איבערהויפּט האָט ער עס פאַרדינט, ווייל ביי אים אין דעם קליינעם נאָר פריינטליכן שטיבל איז דער ערשטער גרונדשטיין געלייגט געוואָרן צו דעם קאָלאָסאַלן צוקונפטיקן געביידע "ד א ס א י ד י ש ע ט ה ע א ט ע ר", — דער הערר ליברעסקאָ איז געווען סעקרעטער פון דער הויפטלאָזשע פּונ'ם גרויסן סימבאָלישן פאַראיין "ציון"; — פון נאַטור זייער דינסטפאַרטיק, פריינטליך און טעטיק; ער, מיט זיין ליבער פרוי, וועלכע האָבן מיר אָנגעכאַטן די גאַסטפריינטשאַפּט, (וואָס מען זעט זעלטן אין היינטיקע צייטן) אָן מינדעסטן אינטערעס, האָבן פאַר־דינט איך זאָל זיי דאָ אויסדריקן מיינע אינגיסטע עפנטליכע ערקענט־ליבקיט.

ווי אַ לעבעדיקע צייטונג, האָט מיין פריינט אין שטאָט אַנאַסירט מיין קומען, און ווערנד פילע מענטשן זיינען געקומען מיר אָפּגעבן "שלום", האָט זיך צווישן זיי אויך פאַרגעשטעלט פאַר מיר איינער מיט דעם נאָמען "גראַדנער", — דער איז געווען איינער פון די טאַלאַנטפולסטע "לידער־זינגער" פון יענער צייט, — ער האָט דאַמאָלס אונטערהאַלטן דעם עולם מיט זיין לידער־זינגען אַלע שבת צונאַכט'ס אינאָ קליין גערטענדל, ביי איינעם שמעון מאַרק.

די ערשטע "לידעל־זינגערס"

ביי דעם פונקט וועלן מיר מוזן אויף אַ וויילע איבעררייסן דעם פאַרם פון אונזער געשיכטע און פאַרקניפן אין איר נאָד אַ וויכטיקן עפיואָד, וועלכער וועט ערקלערן די אַמאָליקע "לידער־זינגער", און וועלכע באַגעבנהייט האָט, ווי אַ פאַרשפּיל, אָדער, "אינטערוקצע" געמאַכט ערוועקן אין מיר דאָס געפיל און די אידייע אויפצובויען דעם צוקונפטיקן קונסט־טעמפל פאַר דעם אידישן פּאָלק.

מיט פילע יאָרן צוריק, פאַר דעם אָנפאַנג פון אונזער געשיכטע, האָבן זיך אין דער שטאָט בראַדי (אין גאַליציען) געצאוועט אַ סאַרט "מינענ־

ג א ל פ א ד ע י ב ו ד

זעננער", באקאנט מיט דעם נאָמען „די בראָדער־זינגערס" — אזוי ווי „ברחנים" פלעגן אונטערהאלטן אין יענער צייט דעם עולם אויף חתונות, פלעגן די „זינגערס", אויסער חתונות, אונטערהאלטן דעם עולם אַ גאַנץ יאָר כמעט, ווייל דער עולם איז מייסטנס באַשטאָנען פון פרעמדע סוחרים, איבערהויפט רוסישע אידן, וועלכע פלעגן, פאַרנדיק פון לייפציגער מעסע זיך אַפּשטעלן אין בראָדי, וואָס איז דאַמאַלס געווען דער הויפט פונקט פון אַלע אויסלענדישע מסחרים — די ליד־זינגער האָבן אונטערהאלטן די פריילאָכע סוחרים און עס איז געוואָרן אַ געשעפט.

ווען שפעטער, איבער דער גרויסער קאָנקורענץ, איז בראָדי געפאַלן, האָבן די זינגערס געמוזט איבערטראָגן זייער געשעפט נאָך רוסלאַנד. (און ווי איינער פון די „בראָדער" האָט מיר דערציילט), זיינען זיי געקומען נאָך וואַרשאַ מיט דער האָפּנונג אין דער אירן־באַפּעלקערטער פּוילישער הויפט־שטאָט פאַרטצוועצן זייער געשעפט, זיי האָבן אָבער דאָס ערשטע מאָל געליטן אַ גרויסע נידערלאַגע, ווייל מען האָט דאַמאַלס נאָך ניט פאַרשטאַנען אַז מען זינגט אַ אַידיש לירל, דאַרף מען צאָלן געלט — מיט שווערער נויט האָבן זיי זיך צוריקגעשטעלט אַהיים — ערשט שפעטער מיט אַ יאָר האָט אַ וואַרשאַווער רעסטאָראַטאָר געהאַט אַ גרויסן לאַקאַל און האָט, פער פּראָכע, באַצויגן די „בראָדער" און אַז דאָס געשעפט האָט אָנגעהויבן גוט צו גיין, האָבן זיך די זינגערס אָנגעהויבן צו פּרוּכפּערן און מערן און אַרומגעפאַרן אין אַלע קליינע אַידישע שטעטלאַך אין רוסלאַנד, גאַליציע און רומעניע.

אָנפאַנגס האָט דער אינהאַלט פון די אַידישע פּאַלקס־לידער געטראָגן אַן ע ר נ ס ט ן כאַראַקטער. די מעלאָדיען זיינען געווען אנגענעמע, אָבער טרויעריקע, וויינגעדיקע, נאָך דער דאַמאַלדיקער אַידישער פאַרפּאָליטישער לאַגע. די „זינגערס" האָבן געזען, אַז מיט דער מעטאָדע קענען זיי ווייט ניט גיין צו אַ נ ט ע ר ה א ל ט ן דעם פאַרסטן עולם מיט: „איך בירנע שומר", „איך בירנע פּאַסטור", „איך בירנע וואַסער־פירער" א. א. וו. זייער נען זיי געפאַלן אויף אַ פּלאַן ביים ליר זיך „קוסטומירן" — דאָן האָט עס געדויערט זיך „פ א ר ש ט ע ל ן". אַז ער האָט געזונגען „דעם בעל־העגלה", האָט זיך דער זינגער טאַקי אָנגעטון ווי אַ בעל־העגלה מיט אַ רויטן נאַרטל און איז אַרײַנגעקומען מיט דער בייטש און האָט, געוויינליך, געמאַכט די מימיק פון אַ בעל־העגלה, וואָס דאָן האָט עס געהייסן ער מאַכט „אַנשטעלען", דער־לײ האָט ער נאָך געכאַפט אַ טעניצל און דער עולם איז באַלעבט געוואָרן.

פון דער שולע פון דעם דאַמאַלדיגן ווירטואַז „קאַווקע" אָדער „יאַר־קאַווקע" איז אַרויס דער טאַלאַנטפולער „ג ר א ד נ ע ר", וועלכער, אויסער זיינע קינסטלער פּעאַיקייטן, האָט ער באַזעסן דעם אונטערנעמונגס־ניסט, דעם מוט און די ענערגיע, מיט וועלכע איינשאַפטן עס צייכנען זיך אויס אַלע ליט־וואַקעס, ווערנד אַנדערע זיינען געפאַרן אין ק ל י י נ ע שטעטלאַך און האָבן געזונגען אין אַ ג ע ו ו י י נ ל י כ ע ר שטוב, אָדער אין אַ קיך, אָדער אין אַ שיינק. פלעגט ער שוין קומען אין גרויסע שטעט, אַפּזוכן אַ ג ר ו י -

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ך

ס ע ן לֵאקאָל, מאַכן אַן עסטראַדע, אויסשטעלן נומערירטע בענקלאַך און דרוקן קליינע אַפּישלעך, וועלכע האָבן געטראָגן דעם קורצן נאָר קלינגענדיקן אינ־האַלט : אַז ער זינגט די בעסטע לידער פון די בעליבטע פּאַלקס־דיכטער : אַליקס צונזער, וועלוויל סבאַרוזשער, לינעצקי און מיינע א. א. וו.

און אַלע לידער האָט ער געזונגען „קאָסטימירט“ און צום שלום פון יעדן אפילו ערנסטן ליד, האָט ער געמוזט צוטאַנצן.

ווען דאָס לידל האָט געפאָדערט צו ו י י פּערזאָנען, ווי למשל : דער „ערב יום־כּפור“ ווי אַ חסיד זינגט אַ סטראָפּע צום דייטש און דער דייטש צום חסיד און שפּאַרן זיך וועגן די אידישע מנהגים, פּלעגט גראַדנער נעמען אַ אינגל, אים אויסלערנען די סטראָפּן פּונ'ם „דייטש“ און ער, אַלס חסיד (ווייל דאָס איז אַ קאָמישע ראָלע) פּלעגן שטיין אויף דער עסטראַדע און האָבן זינגענדיק, גע'טענה'ט איינס צום אנדערן.

דער פּראַקטישער גראַדנער האָט שוין לאַנג איינגעזען, אַז ביי ערנסטע לידער פּלעגט, מייסטנס, דער עולם איינצושלאָפּן. אים אים צו באַלעבן האָט דער חסיד מיט דעם דייטש געמוזט זיך גוט אַנזינדלען מיט אַלע מיאוסע קללות, וואָס עס איז זיי געקומען אין מויל אַרײַן — דער עולם האָט שטאַרק געלאַכט — דערנאָך האָבן זיי זיך געמוזט צופאַטשן — ס'הייסט דער חסיד מיט דעם דייטש ! און דער עולם האָט אויך דערפאַר געפאַטשט בראַוואָ!... און נאָך דעם פּאַטשן, האָט מען געמוזט שליסן מיט טענצע: דער דייטש האָט געטאַנצט אַ חסיד, און דער חסיד אַ לופטיקע רוסישע קאַמאַרינס־קע, — דאָס פּובליקום איז געווען אַנטציקט און באַפּרידיגט.

מאַנכע אַזוינע שטיקלאַך האָבן שוין געהאַט נעמען ווי „דער טאַבאַק־מאַכער“, „דאָס אָדעסער ווייבל“, א. א. וו. ביי דער מעטאָדע און ביי דער הויכער שטופּע האָב אידן דאָן געטראָפּן די שוישפּילער־קונסט.

דאָ אין יאַססי האָב אידן גראַדנער'ן געטראָפּן, ווי ער האָט, מיט נאָך אַיין מיטעלפּער „שכר גאַלדשטיין“ דעבוטירט די לידער ביי שמעון מאַרק אין גאַרטן.

מיט איבעראַשנדער פּרייד האָט גראַדנער דעהערט, אַז איינער פון די פּאַלקס־דיכטער, מיט וועלכנס לידער ער האָט אַזוי פּיל צייט פּוראָר געמאַכט און געלד פּאַרדינט, געפּינט זיך יעצט אין יאַססי. יעצט שטייט פאַר מיר דער גראַדנער מיט דער בקשה, איך זאָל אים געבן אָדער פּאַרפאַסן נײַע לידער, וואָס ער דאַרף האָבן צו זיינער פּראַפעסיאָן.

— „אמת טאַקי!“ — האָט ער מיך צוגעשמיכלט — „איך פּאַרדין טאַקי געלד מיט אייערע לידער, נאָך אַיך שאַרעט עס דאָך ניט, ווייל איר ניט אייך מיט דעם ניט אָפּ און פאַר אַיך פאַסט דאָס אפּשר ניט. ביי מיר איז דאָס אַ פּראַפעסיאָן און אייך איבערהויפּט מאַך אידן קיין אום כבוד, ווייל איבעראַל שרייב אידן מיט גרויסע בוכשטאַבן דעם נאָמען פון דעם פּאַרפאַסער

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ד

פון יעדן ליד, און כאָטש איר זייט דאָ אין רומעניען דאָס ערשטע מאָל, קע-
נען שוין קינד און קייט אייער נאָמען און יעדער אין נייגריג אייך צו זען.
איך בין שוין באַלד פאַרטיג געווען אים דאָן געפאַלן צו טון, איבער-
הויפט אז מײן צוועק איז נאָר געווען דאָ צו גרינדן אַ אַידישע צײַטונג.
האַט זיך אָבער פאַרלאָפֿן אזאַ מעשה : *

דער רעקרוטן-דור

דאָס אידישע פעבל אין דער מאַלרוי אין יענער צײַט, איז געשטאַנען
אין אַ פּיל נידעריקערער שטופּע פון בילדונג און גײסטיקע אַנטוויקלונג
קעגן דעם אירישן פעבעל פון רוסלאַנד און גאַליציע — מײסטנס איז דאָס
באַשטאַנען פון רויע, אויסגעוואַקסענע בעלי מלאכות, וואָס מען האָט זיי
יונגערהײט אַריבערגעשטעלט איבער די רוסישע גרעניצן קײן רומעניען. —
אין דער צײַט וואָס ניקאַלאַי דער 1טער האָט אַרויסגעגעבן דעם
שטריינגען אוקאַז, אַז די אידישע קינדער אָנגעפאַנגען פון 6 יאָר, זאָל מען
נעמען פאַר רעקרוטן, האָבן די אומגליקלאַכע עלטערן קײן אַנדער אויסוועג
נישט געפונען אין דער בלח נאָר אַריבערצושטעלן זײערע קינדער איבער דער
נאַענטער גרעניץ קײן רומעניען.

פון די אַריבערגעשטעלטע קינדער, וואָס האָבן קײן מלאכה געקענט,
זײנען פּילע צו גרונט געגאַנגען — בעסער איז געווען דאָס מזל פון די
בעל מלאכות — קומענדיק נאָך רומעניען האָבן די קינדער פּיל ווײניק
באַלד געקאַנט באַקומען אַ באַשעפטיקונג באַ אַן בעל מלאכה, און זיי האָבן
זיך די ערשטע צײַט שוין פאַרדינט אַ שטיקל ברויט. זעלבסטפאַרשטענדלאַך,
ווען די ריידע איז געווען וועגן דער נױטווענדיקער עקזיסטענץ, איז קײן צײַט
געבליבן פאַר בילדונג און דערציאונג . . . קײן „ישיבות“ איז ניט געווען
און שולן אויך ניט. דער מאַלדאוואַן אַליין איז נאָך געווען רוי און אומ-
געבילדעט . . . אזוי איז אויסגעוואַקסן אַ דור פון בראַווע, טיכטיקע, אָבער
רויע, אומגעבילדעטע בעלי מלאכות און זײער גאַנצע גײסטנאַרונג איז געווען
אַ „לידל“, אין דעם זשאַרנאַל, וואָס זיי האָבן נאָך געדענקט פון רוסלאַנד.

אויב איך קאָן מײך עדיגערען איז שמעון מאַרק געווען דער ערשטער
קאַפּעשן, וואָס האָט רױזקירט אין יאַססי נעבן זײן קאַפּע-הויז אין אַ קליין
גערטענדל, צו יענער צײַט מאַכן אַן עסטראַדע און דערלויבן דורכרױנדע
לירעדיינגער צו אונטערהאַלטן אַלע יבנת-צורנאַכטס דאָס פעבעל, וואָס פּלעגט
קומען אין זײן קאַפּע-הויז צו געניסן. זעלבסטפאַרשטענדלאַך האָבן זיך די
רױכע אידישע פּאַמיליעס צוריקגעהאַלטן און די בעלי-יבתישע קינדער האָט
ניט געפאַסט אַרײַנצוקומען אין דעם ווײנקל, וואו עס פּלעגן זיך צוזאַמענקומען
אַינגלאַך, מײדלאַך, ווײבלאַך פון דער נידעריקער שיכטע דעם פּאַלקס, וואָס
האַט געהײסן: „ פּו ן ד ע ר ר ױ ט ע ר ב ר י ק “.

(* אין פּסח נומער זײנען געווען גערוקט די קאַפּיטלאַך 8-13 פון דער אויטאָביאָגראַפּיע.

אין יבנות ביאט פון יאר 1901 איז אפגערוקט דער פאליגערער טײל.

ג א ל פ א ד ע נ - ב ו ד

און ווייל איך האָב אייך באַקאַנט געמאַכט מיט דעם "פּובליקום" פון יענער צייט, וועט איר לייכטער קענען באַגרייפן די זאַנדערבאַרע סצענע וואָס האָט זיך דענסטמאָלט אין גאַרטן אָפּגעשפּילט.

מיין ערשטער פּיאַסקאַ

מיין גוטער פּריינט ליברעסקאַ, איז צו מיר געקומען מיט אַ פּאַר-שלאַג, אַז שמעון מאַרק ווינטשט באַ דער געלעגנהייט וואָס איך בין דאָ, איך זאָל אַליין אין פּערוואַן אין אַ שבת-צורנאַכטס באַ אים אין גאַרטן, אַלס אויטאָר געבן אַן דעביוט פון מיינע אייגענע לידער — און פּילייכט פּאַסט עס ניט פּאַר מיר — באַצאָלט ער מיר פּאַראַוויס 100 פּראַנק, וואָס האָט דענסטמאָלט געפּאַסט צו מיין קריטישער לאַגע. איך האָב מיך לאַנג נישט געלאָזט כּעטן — און פּאַר דעם גוטן דערפּאַלג האָב איך נישט געקאַנט צווייפּלען; ווייל צוריק מיט אייניקע יאָר האָב איך אין אַדעסאָ אויך אזא פּאַרלעזונג געגעבן פּאַר דעם אינטעליגענטן אַדעסער פּובליקום, און דער אַוונט האָט זיך געקרוינט מיט דעם גרעסטן ערפּאַלג.

געשטיצט אויף דעם ביפּאַל בין איך אויך דעם באַשטימטן שבת-צורנאַכט אַריינגעשפּרונגען אין מיין גאַלאַ-אַנצוג: אין שוואַרצן פּראַק, ווייסע גלאַטע האַנט-שו, ווייסן קראַוואַט און אין באַגלייטונג פון מיין גוטן פּריינט געקומען אין אַ דראַשקע אין גאַרטן.

שמעון מאַרק האָט זיך אויך ניט גענאַרט — ער האָט די נאַכט געשטעלט אַ גרויסן "אַנטרע" אין זיין גאַרטן. . . און דער גאַרטן איז געווען פּול געפּראַפט מיט. . . זעט איר "מיט וואָס?" קאָן איך אַליין ניט זאָגן, צו מיט אַן עולם צו מיט אַ גולם — דען קוים בין איך ערשינען אויף דער עסטראַדע איז דער עולם געבליבן ווי פּאַרשטיינערט. . . אויסער אייניקע אינטעליגענטע יונגעלייט, האָט קיינער ניט געוואַגט אַ פיפּס צו טאָן. . . וואַרשיינלאַך, ווייל אַנשטאָט אַ לידל-זינגער אין שיד און זאָקן האָבן זיי פּלוצלינג געווען שטיין פּאַר זיך עפעס אַן עלעגאַנטן "פּרייז" אין אַ פּראַק. . . און מיין ערנסטע מינע האָט זיי וואַרשיינלאַך איינגע-פּלעסט אַ מיין רעספּעקט אַנשטאָט אַ קאַמישן לעבעדיקן איינדרוק. . . איך האָב אַנגעפּאַנגען דעקלאַמירן מיין באַקאַנטע נאַציאָנאַלע פּאַעמע:

"דאָס פינטעלע יוד" — אין גאַרטן הערשט אַ טיף שטיל שווייגעניש. פּילייכט, רעכן איך, האַלט דער עולם איין דעם אַטעם זיך אויפֿ מערקזאַמער צוהערן צו די ווערטער. — איך האָב דעקלאַמירט הויך, אַנגענעם, מיט עקספּאַז, נאָך אַלע רעגלען דער דעקלאַמאַציאָנס-קונסט. איך ענדיק די ערשטע אָפּטיילונג.

דער עולם שווייגט!

איך פּאַרנייג מיך אוועקצוגיין. — דער עולם שווייגט! . . .

איך גיי אוועק, — דער עולם שווייגט! —

איך האָב געקלערט, פּילייכט איז דאָס פּובליקום צו שווער צו באַ-

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

גריפן, אָדער האָט עס קיין לוסט ניט צו די ערנסטע פּאַטריאָטישע געדיכטע . . .
איד טראָג פּאָר די צווייטע אָפּטיילונג: „די אלטע נשמה“.

מען שווייגט ווייטער

דאָס „שווייגן“ וואַלט שוין געווען אַ האַלב לייד. איד נויג מיך און
גיי אַוועק. . . . ברידער! — — מע פּייפט !! ! — —

אָט האָסטו דיר אַ בייז פּויפעניש! — הא, וואָס מיר האָט זיך גע'—
הלום'ט די נאַכט און יענענ אַכט, זאָל אויסגיין צו זייערע ! — —

די אייגענע חלומות, ווי איד האָב מיר אָנגעשטויסן, האָט דער עולם
אָדער גולם געקענט אויסבייטלען צו מיין קאַפּ אויך!

גראַדנער, וואָס איז געשטאַנען באַהאַלטן אין אַ זייט אויף דער עסט'—
דאָע — האָט די אומפאַרשעמטקייט זייער פאַרכאַפט באַם האַרצן און איז

ארויס צו זיין באַקאַנטן עולם און האָט אים גוט מכבד געווען און געשימפט,
פאַר וואָס ער פאַרשטייט ניט צו שעצן דעמוועלכן אויטאָר, וואָס דער עולם

קוועלט אזוי תּמיד פון זיינע לידער, געזונגען פון אַנדערע.

דער עולם פּליאַסקעט בראַוואָ! . . .

אָט דאָ איז גראַדנער געפאַלן אויף אַ פּלאַן (ער איז שוין מער געווען

געניט אין די חיות און האָט שוין געוואוסט מיט וואָס [זיי] צו פּיטערן)—נאָך
פריער איז ער צוגעגאַנגען צו מיר, אויב מען מעג זאָגן, אונטער דער

קוליסע, און אום מיך צו טרויסטן האָט ער מיר ערקלערט און געזוכט צו
פאַרענטפּערן דעם עולם'ס גראַבע האַנדלונג קעגן מיר, מיט פּאַלגנדע ווערטער:

„איר מוזט וויסן, אַז דער היזיגער עולם איז נאָך ניט געוואוינט ווי אין

רוסלאַנד, צו הערן טרוקענע דעקלאַמאַציאָנען און אָנגעטאַן אין אַ פּראָק —
דאך, וואָס ער איז פּלוצלינג פון אייך אַנטצויבערט געוואָרן איז דערפאַר:

ווייל ער לערנט ביי זיך אַ פּשוט'ן קול וחומר: מה דאָך דער זינגער, וואָס
זינגט אייערע לידער טוט ער זיך אָן מיט אַ קאַפטן און אַ שטריימל, שיד

און זאָקן און אַ באָרד און פּאות און טאַנצט אַ פּריילאַכס, מכל'שכן דער
„מאַכער אַליין“ — האָ? דער מאַכער אַליין, וואַלט געוויס באַדאַרפט

ערשיינען מיט 4 שטריימלאַך, מיט 11 פּאַר פּאות און וואַרפן פּיס ביון
הימל. . . . אַנדערע האָבן אפילו גערעכנט, אַז דער „מאַכער אַליין“ זאָל

באוויזן איבערנאַטידלאַכע פּאַקוסן: וואַרפן מיט באַנקעס, אָדער שלעפּן
קאַלירנדע בענדער פּון מויל! !

און גראַדנער האָט רעכט געהאַט, ווייל אום איינצושטילן די צו-

רייצטע חיות, האָט ער זיך בלייב'שנעל אַריינגעוואַרפן אין אַ לאַנגען קאַפטן,
אין שיד און זאָקן און אַשטריימל מיט אַ פּאַר לאַנגע פּאות (אַ באָרד האָט

ער אין איילעניש פאַרגעסן אָנצוטאָן — וואָס עס מאַכט ניטאויס) ער האָט
אַ לופטיקן שפּרונג געטאָן אויף דער בינע מיט די ווערטער:

„איד וועל אייך פאַרזינגען אַ שיינ ליד, דאָס פּריילאַכע חסיד'ל'ל“,

פאַרפאַסט פון אונזער באַרימטן פּאַלאַקס דיכטער גאַלד'—
פ א ד ע ן ! — (די לעצטע ווערטער האָט ער אויסגעגען גאַנץ הויך

ג א ל פ א ד ע - ב ו ד

אויסגעשריען) — און האט טאקע באלד אָנגעהויבן צו זינגען דאָס ליד, גע-
מאכט משוגה'נע, איבערטריבענע תנועות און האָט געטאַנצט און געוואָרפן
פּים געפערלאך . . .

דעם עולם איז אַרײַן אַ נייע נשמה — דאָס פּליאסקען „בראַװאַ“ האָט
קיין שיעור נישט געהאַט! . . . איך האָב דערווײַל באַנוצט די געלעגנהייט
און מיט אַ גוטן פּריינט זיך שטייל, מען זאָל חלילה נישט זען, אַרויסגערוקט
זיך פונם גאַרטן. — — —

דער „אַנהויב פון דעם „סוף“

פון דעם שוואַרצן סוף, וואָס איך האָב געכאַפט איז אַרויס דער
ל י כ ט י ק ע ר אַנפאַנג צו אַ פּרײלאַכער צוקונפט! — די גאַנצע נאַכט
האַבן מײנע געהירן באַ מיר שטאַרק געאַרבעט אין קאַפּ . . . די נידערלאַגע
האַט מיך ווײניק געאַרט. מיר האָט דאָס האַרץ געשמערצט צו זען מײן
פּאַלק אין אזאַ נידעריקע שטופּע פון גײסט-אַנטוויקלונג און אין אזאַ מאַנגל פון
אײדעלע געפילן . . . אַז איז אים פּעלט נאָך דער פונק פון זײן אײגענע
נאַציאָנאַליטעט, וועלכן איך האָב שטענדיק געזוכט מיט מײנע נאַציאָנאַלע
לידער אין אים צו דערוועקן . . .

וואָס טוט מען? — ווי אזוי בילדעט מען אים אויס? . . .

ער דאַרף אַ שולע! — מען דאַרף אים געבן צו פאַרשטיין זײן אײגן
לעבן — מע דאַרף אים שאַפן לעבנס-דראַמען אָדער בילדער פון זײן אײ-
גענעם לעבן, אין וועלכע עס זאָל זיך אָפּשפּיגלען זײן אײגענע אומוויסנקייט,
זײנע אײגענע פּעלערן, און זאָל זיך באַשטרעבן ביסלאַכווייז זיי צו פאַר-
בעסערן.

מען וואָלט אים באַדאַרפט געבן היסטאָרישע שטיק, ער זאָל קאַנען
לערנען פון דער בינע אויסשפּילנדיק זײן אײגענע געשיכטע, זײן פאַר-
גאַנגענהייט . . . ער זאָל אימיטאַנד זײן צו ערפאַרן און צו וויסן ווער
ער איז אַרײַן . . .

די אומות העולם האַלטן שײן ווייט מיט דער עפנטלאַכער פּאַלקס-
שולע אויף די ברעטער . . . און מיר האָבן נאָך גאָר נישט — — —
רומעניען אַרײַן האָט נאָך קיין רומעניש טעאַטער — און דאָס דאַר-
טיקע אײדישע פעבעל האָט נאָך קיין באַגריף וואָס הייסט — טעאַטער — — —
און וואו נעמט מען אַרטיסטן?

גראַדנער האָט שײנע פּייאַיקייטן: ער באַזיצט אַ געזונטן אַנגענעמן,
נאָך נישט אויסגעאַרבעטע באַריטאָן שטימע; ער איז באַגאַבט פון נאַטור
מיט טאַלאַנט; זײנע באַוועגונגען און מימיק איז באַפּרדייגט, נאָר ווילד.
עס פאַדערט אײנע רעגלמעסיקע אַנטוויקלונג און מעטאָד; איך ווײס אַז
באַ מײן פּייאַיק פּאַלק קאָן מען פּילע ווי ער געפּינען, וואָס מען דאַרף נאָר
אויפּוועקן זײער פאַרשלאַפן טאַלאַנט.

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ר ך

נאָר, וואו נעמט מען זיי שוין. — דערווייל זע איך נאָר פאָר זיך
א י י נ ע ם אָדער צו ו י י . . .

אין דעם פלאַץ פון מיין צייטונג האָב איך נישט פאַרגעסן! און מיינע
געדאַנקען און געפילן זיינען נאָר געווען באַשעפטיקט מיט דעם איינעם וואונטש,
ווי מעגלאַך צו רעאַליזירן מיין זיסן טרוים. — — —

דעם צווייטן טאָג איז גראַדנער געקומען צו מיר בעטן איך זאָל אים
געבן נייע לידער — פאַר אים בין איך צוגעטיקט געוואָרן ווי געוואונשן.
ער האָט זיך געפילט, אַז ער געפינט זיך נאָענט נעבן אַ פרישע קוועלע,
פון וועלכער ער קאן לעבנסלאַנגלאַך שעפן פרישע, גייסטיקע געטראַנקען צו
זיין באַרוף און זיין פאַרזיכערט מיט זיין עקזיסטענץ; נאָר ער האָט ניט
געוואַגט מיר דאָס אַרויסצוואַגן. . . .

איך האָב ערראַטן זיינע געדאַנקען און בין אים צופאַרגעקומען מיט
די ווערטער: איך זע אין אייך טאַלאַנט צו דער בינע, — שאַדע איך
זאָלט בלייבן נאָר ביי לידלאַך זינגען. —

איך קאָנט אייך אויסאַרבעטן אַלס אַרטיסט ווען איך זאָלט קענען
פועלן באַ אייך צו זיין אַ צייט נעבן מיר, וועל איך פון אייערטוועגן נישט
נאָר לידער שרייבן, נאָר רעגלמעסיקע טעאַטער־שטיקע און דראַמען — איך
באַזיין זייער פיל שיינע סווישעטן פונם אידישן לעבן.

איך האָב דאָמאַלט ערקערט אין קורצן דעם סווישעט פון דער "קאַץ
אין ברונען" און וואָס פאַר אַ שוין בינענשטאַק איך וואָלט געקאָנט דערפון
אויסאַרבעטן.

גראַדנער'ן האָט פאַר שמחה אָנגעהויבן צו גלאַנצן די אויגן. . . .
ער האָט זיך פאַרגעשיטעלט וואָס דאָ קאָן אַרויס מיט דער צייט, נאָר ער האָט
זיך נישט געגלויבט, אַז איך וועל אַוועקוואַרפן אלע אַרבעט און זאָל מיר
אַראַפּלאַזן אַרומצופאַרן מיט לידער־זינגערס. . . .

און אַז איך האָב אים ערקלערט אַז דאָס איז מיין ערנסט —
האָט ער זיך געשוואוירן אייביקע טרייע און ערגעבנהייט.

וואָס הייבט מען אָן צו טאָן?

איך וואָלט ניגעריק געווען צו וויסן, וואָס וואָלטן געטאָן די איצ-
טיקע טאַלאַנטפולע אויטאָרן, פונם אידישן טעאַטער, וואָס האָבן שוין פאַר
זיך אויסגעאַרבעטע אידישע קינסטלער, פילע אידישע טאַלאַנטפולע זינג-
גערס, אַ גרויס מענער און פרויען כאָר, גרויסע טעאַטער געביידן, בינען מיט
קינסטפולע מאַשינערייען און שפילן פאַר אַ פובליקום, וואָס האָט אויך
באַזוכט פילע ניט־אידישע טעאַטערע און באַם אידישן ערוואַקסענעם קרעפטיקן
טעאַטער־קרעפער, וואָס האָט שוין עררייכט ב"ה זיינע 25 יאָר; וואָס וואָלטן
די אויטאָרן געטאָן, פרעג איך, באַ מיינע דאָמאַלכטידיקע האַגע אויף מ י י ן
פּלאַץ און מיין צושטאַנד, ווען דאָס טעאַטער־קינד איז נאָר וואָס געבוירן
געוואָרן און האָט עס געמוזט וויקלען אין וויקעלאַך. . . . פאַר אַן עולם

ג א ל פ א ד ע נ ב ו ד

וואס איז נאך אויך געווען קינדערש, און א בינע, און א פרוי, נאך מיט אנדערהאלבן לידער-זינגערס. צו וואלטן זיי דאמאלט אויך געשריבן די גרויסע דראמען, וואס פאדערן א פערזאנאל פון 20 פערזאנען? צו וואלטן זיי פאר די צוויי זינגערס אויך איבערזעצט שעקספיר, איבסען, שילער אדער אנדערע גרויסע אפערען געשריבן?

די נייע אויטאָרן, מוז איך נאך באמערקן איין זאך, אז אין יענער צייט ווען איך בין געקומען קיין יאָסי בין איך שוין געווען געקומען פון דער ג ר ו י ס ע ר וועלט און האָב געהאַט גענוג געלעגנהייטן זיך אָנצולעזן און אָנצווען מיט די בעסטע דראמען און אפערען פּוילישע, רוסישע, דייטשע פון אלע קלענסטע אפערעטען ביז אין באַרימטסטע ווערדן'ס, מאיערבער'ס, הלוי'ס, און אין ווין האָב איך זאָגאר געהאַט די געלעגנהייט צו זען אין אפערן טעאטער אלע וואַגנערישע שטיק.

איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו זען און הערן די בעסטע אַרטיסטן פון יענער צייט, נישט נאָר ראַיסי, סאַלוויני א. ז. וו., נאָר אזא פּערוואָן ווי "האַלדריטש" א ווארן געבוירענעם שוואַרצן מאַאר, וואָס האָט געשפּילט אין "אַטעלאָ" זיין ראָלע אין ענגלישע שפּראַך, ווערנד דאָס גאַנצע פּער-זאנאל האָט גערעדט פּויליש. און ווי לייבט מיר וואָלט געווען דאָמאלט אויך צו איבערזעצן פון שעקספּיר, פון דעם רוסישן אַסטראָווסקי, פון פּראַנצויזישן מאַליער, גומציקאוואָוו'ס "אוראל אַקאַסטאַ" אָדער "נאַטאַן דער וויי-זע" פון לעסינג און דער גלייכן — ווער שמועסט די א י ד י ש ע גע-שיכטע און די ביבל איז דאָך פאַר מיר געשטאַנען אָפּן מיט פאַרטיקע סוזשעטן ווי "יוסף מיט די ברידער", "שלמה המלך", "חשמונאים", "ר' יהודה הלוי", "דוד-אלירואי", "ר' עקיבה", "ברכוכבא", און אנדערע, און וואָלט מיך מיך ניט באַדאַרפט בלאַמירן מיט "שמענדיק" אָדער "ני בע, ני מע" אז די וועלט זאָל מיינען, אז איך קען טאַקע נישט אנדערש שרייבן, ווערנד איך בין געצוואונגען געווען, עגן מיין ווילן און טראָגן מיינע קענטניסע זיך אָפּגעגעבן מיט אַזוינע קינדערשע שפּילן . . .

ווען א בילדריבער, א סקולפּטאָר, וואָס האָט א יונג קינד פון א יאָר, וועט ער זיך ניט שטעלן אויסהאַקן פון ווייסן מאַרמאַר א קונסטבילד פון "נאַפּאַלעאָנען", אָדער, "וויקטאָר הוגאָ", און געבן זיין קינד זיך שפּילן דערמיט? — וועט ער גיכער מאַכן פון האַלז אן אומגעלומפּערטע פּופּע, אין דעם אַרט פונם קאַפּ וועט ער אַיטמירן צוויי שוואַרצע פינטלען, וואָס וועט פאַרשטעלן א פאַר אויגן . . . ער וועט גוט אַנשמירן מיט רויטע פאַרב די ערטער וואָס קאָנען הייסן באַקן, אָדער ליפּן — און דאָס קינד וועט זיך מיט דעם פיל בעסער אַמוזירן, ווי מיט דער מאַרמאַרנערע, ווייסע, היסטאָ-רישע פיגור, וועלכע וועט ערשט האָבן דאָן אן אינטערעס פאַר אים, ווען ער וועט שוין ווערן עלטער אויסגעוואַקסן און וועט קענען פאַרשטיין די קונסט דער פּלאַסטיק און וועט קאָנען די געשיכטע פון דער הויכער פּערוואָן, וואָס די פיגור שטעלט פאַר.

גאָלד פאדען-בוך

דאָס ערשטלינג מפּיל געווען

אין די פרייע שטונדן פלעג איך דערציילן גראַדנער'ן פילע אינטער-רעסאָנטע סוּזשעטן פון צוקונפטיקע פיעסן. ווי צ. ב. פון „שולמית“, פון „אהבת ציון“, פון פיליפּזאָנס „מאַריאַמנאַ“, און וועלכע איך האָב געהאַט ברעיה צו פאַרפאַסן אַ אַ י ד י ש ע „מאַריאַ סטוואַרט“ א. ז. וו.

דער טאַלאַנטפולער לידער-זינגער האָט געעפנט מויל און אַוירן און האָט זיך שוין פאַרגעשטעלט אין זיין פאַנטאַזיע ווי באַגייסטערט ער וואָלט געשפּילט די און די העלדן ראַלע, וואָס איך האָב אים דערציילט און ווי מאַיעסטעטיש ער וואָלט אויסגעזען, און ער האָט שוין אָנגעפאַנגען אַליין צו געפינען אַן אַפּשיי פאַר די „חסידישע“ ראַלן וואו ער האָט געמוזט באַ-וויוון איבערטרעבענע אַקראַבאַטסקע קונצן אום דעם עולם לאַכנדיק צו מאַכן . . .

די ביטערע און נויטווענדיקע ווירקלאַכקייט האָט אָבער אין דעם אוי-טאָר אי דעם אַרטיסט צו'הרג'עט און צעבראַכן די גאַלדענע בילדער פון דער פאַנטאַזיע . . .

מיר האָבן איינגעזען, צו אונזער האַרצווייטאַק, אַז מיר מוזן זיך אונטערגעבן, און בייגן זיך אונטער די אומשטענדן און מיר מוזן די ע ר ש ט ע צ י י ט צוליב טאָן דעם קאַפּריו פונם קינדישן עולם, וואָס פון זיין לוינע און זיין געלט איז אָפּגעהאַנגען אונזער גענוואַרט און אונזער צוקונפט. — דאָס קינד וויל הילצערנע פופען — אַט נאָדיר לאַכנדרע, טאַנצנדרע, פיגור-לאַך און שפּיל זיך מיט זיי דערווייל, ביז דו וועסט עלטער ווערן.

די פאַבריקאַציע פון די „ליאַלקעס“ איז צוגעגאַנגען שנעל: איך האָב אַנדערגעזעצט גראַדנער'ן און גאַלדשטיינ'ען נעבן מיר; זיי אָנגעשריבן עטלאַכע ערנסטע און קאַמישע לידלאַך וואָס זיי האָבן זיי טאַקע באַלד איינגעשטודירט — איך האָב זיי אָנגעזאָגט וואָס זיי האָבן צו טאָן און וואָס זיי האָבן צו ריידן; וועלן זיי נישט געדענקען אַקוראַט, מעגן זיי צולייגן זייערע ווערטער וואָס וועט זיי קומען אין מויל (פון שרייבן „ראַלן“ איז נאָך קיין רייד ניט), זיי דאַרפן נאָר וויסן ווען קוישן זיך, ווען שלאָגן זיך, און ווען צו טאַנצן . . . מיר האָבן שוין טאַקע געמאַכט אין שטוב די פּראַכע און ס'איז אַרויס צו די צרות אַ צווייאַקטיק שטיק! — א . . . איך ווייס אַליין ניט וואָס! — אַ מין דולעניש, אַן אומזין, אַ קאַלאַטובע, אַז איך געדענק אפילו ניט וואָס פאַר אַ נאַמען ס'האָט געהאַט —

דעם אינהאַלט (אויב מען מעג אים דאָס אַזוי אַנרופן), דאַכט מיר, געדענק איך עפעס ווי אין חלום „הערט אויס און טוט מיר אַן אַ קראַנץ מיט ציבעלעס“;

גראַדנער האָט געמוזט זיין אַ ח ס י ד, און גאַלדשטיין אָנגעטאָן לעבט צווישן זיך בשלום, וואָלט דער עולם געוויס געווען אין גאַרטן אַנטלאָפן אַלס פרוי האָט געמוזט זיין זיין ווייב — ווען דאָס פאַר פאַלק וואָלט גע-

ג א ל ד פ א ד ע ז ב ו ד

קריגט זיך און מען זינגט (?), מען זינגט און מען זידלט זיך, אז דער עולם האָט שוין קיין כוח נישט צו לאַכן, האָט דאָס פּאַרל זיך איבערגעבעטן — דער עולם האָט שוין געוואָלט אָנהויבן צו געניצן, האָט זיך דאָס פּאַר פּאַלק באַלד צעזונגען און צוקוישט, צעזונגען און געטאנצט.

— בראַוואָ !!! — ערשטער אַקט ! —

אין צווייטן אַקט, איז דאָס ווייבל (גאַלדשטיין) מגולגל געוואָרן אין אַ אינגל, וועלכער זיצט לעבן אַ ניימאָשין — דרייט און זינגט אַ לידל (א—ב—ג—ד—נרעטכען ביים ישינרל) — דער חסיד (גראַדנער) שטעקט אַריין קאָמיש זיין קאָפּ און, איך ווייס ניט פאַר וואָס, ער האָט דערקענט אין דעם אינגל דעם קאָמוניסט, וואָס האָט געוואָלט אין ערשטן אַקט אָפּריידן זיין ווייב — און האָט געזאָגט צום עולם בסוד, אז ער גייט צו קהל, נעמען אַ שטיש און אים דאָס אינגל אָפּגעבן פאַר אַ סאָלדאַט — דאָס אינגל האָט הפּנים דעם סוד אויך געהערט — און האָט זיך ניט באַהאַלטן, נאָר ער האָט געכאַפט גיך דאָס קליידל מיט דעם שאַלכל, וואָס איז געלעגן אָנגעדרייט — און טוט זיך אָן און גייט ווייטער, און ווען דער חסיד קומט צוריק אַריין צולויפן אַנכאַפּן דאָס אינגל, טרעפט ער נאָר אויף זיין אָרט אַ יונג מיידל. — זיין איבעראַשונג. — דאָס צושאַרען זיך צום מיידל ביז אין אים האָט זיך צעברענט דער יצירהרע, האָט גראַדנער אַרטיסטיש אַרויסגעגעבן, כאַטש איבערטריבן, — אַבי דער עולם לאַכט. הכלל דער חסיד פאַרליבט זיך אַזוי ווייט, אז ער זאָגט איר צו מיט זיין ווייב צו שלאָגן כפרות און חתונה צו האָבן מיט איר. דאָס מיידל פאַרדרייט זיך אַליץ דעם קאָפּ (ער זאָל זי ניט דערקענען), און זאָגט אים, אז זי איז אַן אלמנה און אַלע האַלבע נאַכט צוועלף אַזויגער, יאוועט זיך איר טויטער מאַז צו איר און קנייפט זי . . . דער עולם כאַפט אַ ציטער . . . נאָר דער חסיד באַרימט זיך, אז ער האָט פאַר טויטע קיין מורא ניט ! נאָר אַזוי ווי עס איז איצט שפעט אין דער נאַכט, וועט ער בעסער קומען מאַרגן צו איר און ווי ער קוישט איר הענטל צום געזעגענען זיך און וויל גיך אַוועקגיין, שלאָגט דער זייגער צוועלף און דער טויטער (אַ אינגל אין ווייסן ליילאַך) שטייט שוין פאַר אים און פאַר שפּאַרט אים דעם וועג ער זאָל ניט אַרויס. דער חסיד ווערט פאַרציטערט און פאַלט פאַר שרעק מיטן פּנים צו דער ערד — דער עולם שרעקט זיך אויך. דאָ האָט זיך, וואַרשיינלאַך, אָנגעהויבן אַ גאַנצע ריי, וואו דער טויטער רעכנט אים אויס זיינע חטאים. דער חסיד קלאַפט זיך "חטאתי", ער וועט שוין מער ניט ! און דער טויטער האַקט אים אין דער פּלייצע מיט אַ בעזים פּערציק מלקות — יענער שווערט ער וועט שוין זיין גוט און פּיין.

יעצט, זאָגט דער טויטער, פאַרשווינד איך ! און דו מענסט נעמען מיין ווייב ! דער עולם האָט אויפגעלעבט, אז דער טויטער איז אַוועק — און ווי דער חסיד הויבט זיך אויף פון דער ערד און איבערצייגט זיך, אז דער טויטער איז שוין ניטאָ און וויל צולויפן אַרומכאַפּן דאָס ווייבל —

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

ווארפט זי אראפ די קליידער און בלייבט שטיין פאר אים אלס פריערדיקער אינגל, וועלכער שטעלט אים ארויס א נאָז און צעלאכט זיך און לאכט נאָך ביז דער עולם, אָננעשטעקט פון לאכן, לאכט אױס, נאָר דער איינער הסיד, נעבאָד, גלאַצט אױס א פאַר אױגן, ציט אױס א לאַנג, קאַמיש פנים — און בלייבט שטיין אין דער פּאָזע ווי דער גאָראַדניטשי אין לעצטן אַקט פון „רעװיאָר“.

דאָ פעלן נאָך מאַנאַלאָגן, דיאַלאָגן, וויצן און אַזוי ווייטער. איך געדענק נאָר אײנס, אַז מ'האַט דעם צװײטן טאַג געשפּילט דאָס „נייע שטיק“, האָט דער עולם אַזוי אָננעקװעלט, אַז מען האָט עס געפּאָדערט צו שטעלן נאָך אײן מאָל — נאָר —

נאָר עס איז שוין געװען נאָך סוכות . . . איבער קאַלטן נאַסן וועטער האָט מען שוין אין גאַרטן ניט געקענט שפּילן — קיין לאַקאַל איז ניט געװען, און מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרן ווייטער.

דער סימבאלישער פאַראײן „Libanon“ („לבנון“) און די ערשטע פּראָװװאַרישע בינע אין גאַלאַץ

זעט איר, מײנע ליבע לעזער, ווי איך האָב געהאַלטן אייך צוואַנגדיק, אַז איך װעל אייך ניט לאַנגװײלן מיט פּראַלערייען פון מײן אײגענעם „אײך“, און דערפאַר האָב איך פון אָנפאַנג פאַר אייך פאַרלייקנט און איבער געהיפט אַ גאַנץ קאַפיטאַל, אין װעלכן איך האָב אייך געװאַלט באַשרײבן װאָס פאַר אַ באַנקעט האָט מײן פּרײנט ליבערסקאַ אין יאַסי געמאַכט לכּבּוד מײן קומען און װײפּיל טאַסטן זײנען דעם פּרײליכן אַװנט געפּלױגן פון די אינטעליגענטע װינגעלייט — אַלע ברודער פון דעם סימבאָלישן פאַראײן „Libanon“ (לבנון), װערענדר זײ האָבן מײך די נאַכט געװײלט צום פּרעזידענט פון דער יאַססער הױפּטלאָזשע.

דאָס שטיקל עפּיאָד האָב איך דאָ אין קורצן געמוזט דערצײלן, װײל אין דער צײט גראַדע האָט דער פאַראײן אַ שטיקל דאַלע געשפּילט אין דער טעטיקייט פון דעם יונגן אײדישן טעאַטער.

אין דער קריטישער לאַגע אין „באַטישאַן“ האָב איך ניט געװאַלט דײַ זיקירן אַרײנצופאַרן און נאָך [אין] גאַלאַץ—אַ שטאַט װאָו איך בין נאָך זײט מײן לעבן ניט געװען — װאָו איך קען קײנעם ניט און קײנער — מײך ניט ; אײן אָרט, װאָס איך קען ניט די שפּראַכע און נאָך מײט דער אַכ־זיכט צו באַרגן דאָרט אַ סומע געלט אַרױסצונעמען די טרופּע. נאָר װײס־דיק אַז אין גאַלאַץ געפּינט זיך אַ פּיליאַל פון דער יאַססיער הױפּטלאָזשע „לבנון“, װעלכע האָט געמעלדעט מיט צירקולאַרן אין אַלע שטעט דאָס נײעס, אַז איך בין אײנער פון די פּרעזידענטן פון זײער פאַראײן — האָב איך פּרײער אַרײנגעװאַרפן, אױף גאַטעס בערוף, אַ ברױו צו די, מײך פּער־זענליך אונבעקאַנטע ברודער פון גאַלאַצער לאַזשע און געפּרענט זײ אום דאַט צו מען איך קומען. מיט פּאַלגנדר פּאַסט ערהאַלט איך אײן ענטפּער

ג א ל פ א ד ע ז - ב ו ד

מיט איינער ווארימער איינלאדונג, מיט הייסע געריסע פון אלע גאלאצער לאזשען ברודער!... זיי האבן מיך אריינגעבראכט אין שטאט אין "האטעל צוקער" (געגנווערטיג א הויז געגן דער נאציאנאלער באנק).

דער פרעזידענט פון גאלאצער לאזשע, איין אינטעליגענטער בראד-ווער יונגערמאן, א געוויסער אקס, (געגנווארט אין אמעריקא) האט געבעטן די ברודער זיי זאלן מיך די נאכט לאזן אויסרוען. ערשט מארגן פרי זיי נען אלע פאראיינס-ברודער געקומען זיך פארשטעלן און גראטולירן. דאס זיינען געווען בראווע ארבעטער, פיינע קליינהענדלער און באצמטע פון געוויסע קאמערז-פירמען. יעדער ברודער, נאך דער רייע, איז אריינגעקור מען, געזאגט דאס לאזוננס-ווארט, געדריקט די האנט מיט דעם סימבאלישן פאראיינס צייכן, זיך צוקושט און געמעלדעט זיין נאמען — ענדליך... עפנט זיך די טיר און עס ערשיינט איין עלעגאנט געקליידעטער יונגער-מאן — אין זיינער פיזיאנאמיע האט מען גלייך געקענט מערקן, אז ער איז פונ'ם אידישן אדל. זיין פיינעס בענעמען, זיינע שיינע דייטשע און פראנצויזישע שפראכע, האט מיך איבעראשט. גלייך ווי אלע פאראיינס-ברודער נאך אלע געוויסע צערעמאניעס, האט ער זיך געמעלדעט פאר מיר מיט דעם נאמען: "ברודער קארפ".

נישט מיר, נישט אים האט זיך אין דעם מאמענט געקענט חלום'ען. ניין, מיר האבן גארניט געוואגט צו דענקען, אז די פערזאן וועט דארפן אמאל ווערן א אידישער אקטיאר און וועט שפילן א גרויסע ראָלע צווישן די בעסטע ארטיסטן פונ'ם אידישן טעאטער.

מיר וועלן נאך שפעטער צוריקקומען צו דער פערזאן — איבערהויפט וועלן די לעזער זיך מיט אים בעגעגענען אין צווייטן באנד, "רוסלאנד", ווי ער האט אין פעטערסבורג ביי מיר אָנגעפאנגען זיין קאריערע אלס אר-טיסט. פארלויפניג מוז איך זיך האלטן אין דער שטרענגער כראָנאלאָגישער אָרדנונג און איבערגעבן סיסטעמאטיש פון מיינע געשיכטע.

דעם פרעזידענט פון דער גאלאצער לאזשע, הער "אקס" האב איך באלט פערטרויט דאס געהיימניס פון מיין געלט מאנגל. עס האט פיל ניט גע-דייערט און ער האט פערזארגט נאך באטישאן 400 פראנק צו בריינגען די טרופע.

אין דעמזעלבן, "האטעל צוקער" וואו מיר האבן לאזשירט האט זיך געפונען א גאנץ לאנגער שמאלער זאל, וואו עס איז געווען דער קאפערדעס-טאראן. אין דער טיף פון דעם סאלאן אין א ווינקל, האב איך פערשטא-נען, קען מען אנדערשטעלן א קליין פראוויזאריש בינען טאקע ד' על ד'. מיט די הילפע פון די געטרייע ברודער האב איך געקויפט ברעטער, גע-לאזט מאכן א ברוק, אָנגעקויפט ליינוואַנד צו מאַלן כאַטש א פאַר דעקאַ-ראַציאָנען.

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ד

די געקאלכטע דעקאראציאָנען

איך מוז אייר, מיינע ליבע לעזער, בעקאנט מאַכן מיט איין איינ-טערעסאָנטער פּערזאָן : מיט דעם ערשטן זשעניאַלן מאלער, וואָס האָט געלייגט דעם ערשטן פינזל אויף די דעקאראציאָנען פון אונזער טעאטער.

מיון בערימטער מאלער האָט גראדע ניט געענדיקט די מאלער אקא-דעמיע אין מינכען אָדער אין פאַריז און דאָך האָט ער געהאַט זיינע ספּע-ציאַליטעט און איז געווען אַ קינסטלער צוקאַלכן הייזער... לויט זיינע קענטניסע אין דער מאלערקונסט איז ער נאָך געווען צו יונג — ס'הייסט : ער האָט פאַרשטאַנען ווי אַ קינד, נאָך אַלט איז ער געווען ר' "משה באַס". קרוב ביי 60 יאָר ; אַ געזונטער, באָדער, גוטמוטיקער בעל-הבית'ישער איד.

ר' משה "באַס" האָט מען אים גערופן דערפאַר, ווייל ער פלעגט אַלע ימי-נוראים אונטערהעלפן חזנים מיט זיין באַס-שטימע. און דאָס איז דאָך אַ כלל : אז קוים האָט אַ מענש צוויי פּראָפעסיאָנען, מוז ער זיי צו צייטן פּערוועקסלען... דערפאַר פלעגט זיך ביי אים אויך מאַכן, אז ער האָט מיט זיין באַרשט אויסגעקאַלכט אַ "יתגדל" און מיט זיין באַס-שטימע אויסגעבאַסעוועט די 4 ווענט פון אַ שטוב.

איך וואָלט אייך באַשרייבן זיין פנים, נאָר גראדע די אויבערשטע שענסטע טייל פון זיין קערפּער האָט פּערדעקט זיין אונגעהויער גרויסע, פּושיסטע, געדיכטע באָרד פון קלאַטשע קאַליר, אויף וועלכער ער איז זייער שטאַלץ געווען. די באָרד האָט ביי אים אָנגעהויבן צו וואַקסן אונטער די אויגן, איר ברייטקייט האָט פּערדעקט זיינע אַקסל, זיין ברוסט, און דער שפיץ האָט געגרייכט ביז אין גאַרטל. מען האָט ניט געקאָנט זאָגן, אז ר' משה באַס האָט געגעסן, געטרונקען אָדער גערעדט. די אַלע שטעלעס האָט פאַרטראָטן די באָרד : די באָרד האָט געגעסן, די באָרד האָט געטרונקען, די באָרד האָט גערעדט. נאָך מער — אפילו זיינע גע-דאַנקען, זיין טאַלענט, זיינע פּאַנטאַזיען זיינען אויך געלעגן אין דער באָרד. דאָס האָב איך אַרויסגעזען בעשיינפּערליך פון דעם פּאַקט :

איך האָב געהייסן ר' משה'ן אויסמאַלן אויף אַ ליינוואַנד איין איינ-פאַך צימער פון געלכער פאַרב. ר' משה איז באַלט אַריין מיט זיין בינטל פינגער, שטאַלץ, אין זיין געדיכטער באָרד, האָט זי עטליכע קראַץ געטאן און עס איז באַלט פון דער באָרד אַרויס אַן אידעע.

נאָך זיין קלאַטשע-פּאַנטאַזיע איז אויסגעקומען, אז כדי מען זאָל זיך אַנשטויסן, אז דאָס וואָס ער האָט אויסגעקאַלכט מיט געלער פאַרב, איז אַ צימער, האָט ער אויסגעמאַלט דאָרט אַן אויוון. נאָר כדי מען זאָל זיך אַנשטויסן, אז דאָס איז אַ קוימען, האָט ער פון קוימען אָנגעגרייזלט אַ רויך פון גרינער פאַרב. נאָר אַנשטאַט וואָס אַ רויף, האָט זיין פיזיקע אויסגעדרייט דעם רויך זאָל אַראַפּגיין צוריק אין שטוב אַריין. ווען ער

גאלד פאדען-בוך

האָט מיט גרויס פרייד פון זיין בריה'שאפט אַ כאַפּ געטאַן מיט שטאַלץ די באַרד און אַ פּרעג געטאַן, ווי ווייט מיך דאַרף איבעראַשן זיין פּאַנטאַזיע, האָב איך אים געמוזט צוליב טאָן און צו זיינער בעפּרידיגונג אים געמוזט זאָגן, אַז ס'איז נישט שלעכט, נאָר פאַר איין אַך האָב איך אים געזאָגט, האָב איך מורא, אַז דער פאַר וואָס ער האָט דעם גאַנצן רויך אַריינגעלאָזט אין שטוב, האָב איך פּחד, אַז מיר אַלע מיטן עולם זאָלן חלילה נישט פאַר-טשאַרעט ווערן.

— ס'איז נאָר איין אָנשטעל — האָט ר' משה מיך בערוואַיקט מיט אַ צופּרידענעם קינסטלער שמיכל.

דערפאַר האָט מיר אָבער שפּעטער ר' משה באַצאָלט צוריק מיט אַ שענערן וויץ פון מיינעם. דעם וואַלד-טאַבלא און די פאַר וואַלד-קוליסן האָב איך געמוזט אליין צופאַצקען בכבודי ועצמי, וועניגסטענס איז דער פּאַנד געווען הימל-בלוי, די וואַרצלען פון די בוימער שוואַרץ-בראַנז און די בלעטער — אין צוויי ניואַנסן-גרין. ר' משה איז דאָס ניט געפעלן, ער האָט באַלט זיך צוויי קראַץ געגעבן אין דער באַרד און האָט שטאַרק קריטיקירט מיין מלאכה :

— אַיא, טרעפט וואָס פאַר אַ גרויסן פעלער איר האָט געמאַכט אין אייער וואַלד ? — האָט ער מיך איראַניש אַ פּרעג געטאַן, און ניט וואַרטנ-דיק אויף מיין ענטפּער, האָט ער באַלט ווייטער געזאָגט: „אַיא, איר ווייסט ניט?“

„נו, וועל איך אייך זאָגן : אין אייער וואַלד פעלט אַ קרעטשמע, און אין דער קרעטשמע פעלט אַ גוט ביסל בראַנפן.“

און אין דעם האָט ער קיינמאָל ניט פאַרגעסן, נאָר אָפּקאָכן קליי און אויסמישן מיט דער פאַרב האָט ער ניט געפילט פאַר נייטיק, דערפאַר איז ביי יעדעס מאָל אַרויפציען און אַראַפּלאָזן דעם פאַרהאַנג, האָט זיך געשאַטן פון זיי אַ פאַרד פון קרייד און קאַלך, אַז מיר אַלע און דאָס פּובל-ליקום פון די ערשטע פּלעצער, זיינען ווייס געוואָרן ווי באַשאַטן מיט שניי. די דעקאָראַציעאָנען, ווי עס שיינט, האָבן דעמאָלט אויך האַרמאָניזירט מיט דער בינע, מיט די שפּילערס, מיט די פּיעסן אַנאַנצן.

דאָס בינמל האַלין

(ערשטער אַריגינאַל וואַדעוויל איז 1 אַקט און 2 פּערזאָנען)

אינצווישן איז מײן טרופּע אָנגעקומען פון באַטישאַן — און דער ערשטער דעביוט אין גאַלאַץ איז געווען, נאַטירליך, „די רעקרוטן“. די פּעראַיינס-ברידער האָבן מיר ווירקליך געטריי מיטגעהאַלפּן מיט זייער טע-טיקייט. די אייננאַמען זיינען געווען, פּערהעלטניסמעסיג דער גרויסע פּונל'ס סאַלאַן, זייער בעפּרידיגענדר און די רעקרוטן האָבן ביים ערשטן בייפאַל געצויגן צען פאַרשטעלונגען.

וואָס טוט מען ווייטער ?

ג א ל פ א ר ע נ - ב ו ד

אין דעם קליינעם שמאָלן צימערל פון האָטעל, וואו ס'איז געשטאַ-
נען צוויי בעטן, צוויי זעסל און א טישעל, האָט לאָזשירט דאָס גאַנצע טעג
אַטער פּערזאָנאַל : דער דירעקטאָר מיט זיין טרופע פון צוויי פּערזאָנען.
איך מוז דאָ אין פּאַראַנזען בעמערקן, אז אין אונזער קליין סאָ-
ציאַל לעבן האָט געהערשט איינע פּאַלקאַמענע סאָלידאַריטעט, מיר האָבן
נאָר אין זינען געהאַט די „אידעע!“ פון „מאַטעריעלע“ אינטערעסן האָט
קיינער ניט געדאַכט, ביי אונז האָט געהערשט איין אַרט קאַמוניזם : מיר
האָבן לאָזשירט צוזאַמען, געגעסן צוזאַמען, די קאַסע האָט באַצאַלט. האָט
יעמאַנד געדאַרפט האָבן מוזמן געלט, האָט ער גענומען וויפיל ער האָט
באַדאַרפט, אָן חשבון, אָן רעכנונג, אַבי עס איז נאָר געווען. מיר האָבן
נאָך אליין ניט געוואוסט צו דאָס קען מיט דער צייט ווערן א „געשעפט“.
איינסטוויילן האָבן מיר מיט דעם גרעסטן פלייס אַלע דריי געאַרבעט וועגן
איין ציל.

גראַדנער מיט גאָלדשטיינען זיינען געשלאָפּן אין איין בעט און איך
— אין דעם צווייטן. נאָר איך ליג און שלאָף ניט. מיין קאַפּ איז אַלץ
געווען בעשעפטיקט מיט דענקען: וואָס שפּילט מען ווייטער?
ענדליך האָב איך אויסגעקלערט אזא מיין שמאַכטע.

פּאַפּיר, טינט און פּערדער איז גראַד ניט געווען אין מיין צימער,
נאָר אום איך זאָל אליין ניט פּערגעסן ביז מאַרגן, וואָס איך האָב אויסגע-
קלערט, האָב איך אָנגעצונדן א ליכט, שנעל אויפגעוועקט מיינע חברים,
און זיי באַלט דערציילט דעם אינהאַלט, אָדער ריכטיקער, איך האָב עס
מיט זיי ביידע טאַקי באַלט איינשטודירט אויסווענדיק, מיר זאָלן עס ביז
מאָרגן ניט פּערגעסן.

דאָס איז דער אינהאַלט אין קורצן :

דו גאָלדשטיין — האָב איך אים געזאָגט — וועסט פּאַרשטעלן א יונג
שיין דאַמכען, שיין פּריזירט דאָס האָר, מיט א ווייסן פּענאַמרו, א רייך
אַלמנאַכען, וועלכער דער מאַן פאַר זיין טויט האָט איר איבערגעלאָזט
א קאַפיטאַל פון 20,000 פּראַנק. ווען דער פאַרהאַנג וועט ארויפגיין
וועסטו זיצן אין א פּאַטעל נעבן א טיש, בעשעפטיקט מיט א האַנט אַרבעט.
זאָלסט זיך באַלט אָנהויבן קלאַנג פאַר'ן עולם אויף דער היינטיקער וויס-
טער וועלט, וואָס יעדער מיינט נאָר א י נ ט ע ר ע ס - געלט. וועסט געבן
א משל פון זיך אליין און זאָגן אונגעפער די ווערטער: „אַט ביז איך א
יונג, שיין, רייך אַלמנאַכען, א סך יונגעלייט שדכ'ענען צו מיר. איך
ווייס אָבער אז זיי מיינען ניט מ י ד , נאָר מיין ג ע ל ט . שוין א
קורצע צייט קומט צו מיר אריין א פיינער יונגערמאַן... ער געפעלט מיר
אַפילו... איך ווייס אָבער, אַז ער מיינט נאָר מיין געלט — ניט מיר. אַט
וועלן מיר זען, ער וועט געוויס היינט אויך קומען צו מיר, וועל איך אים
אימיסטנע שטעלן צור פּראַכע“.

און דער יונגערמאַן וועט באַלט עפּנען די טיר און וועט טאַקי באַלט

ג א ל ר פ א ד ע ן - ב ו ד

אריינקומען. דאָס וועסטו זיין, גראַדנער. עלענאנט געקליידעט, מיט אַ צילינדער, האַנדשו און אַ שיין שטעקל אין דער האַנט. דו וועסט אַראָפֿ-נעמען דעם הוט און איר העפּליך גריסן און זי פרעגן פאַמיליער : „נו, וואָס מאַכט איר מיין טייערע?“

דו גאָלדשטיין וועסט מאַכן איין ערנסט מינע און זאָגן מיט אַ לייכטן קרעכץ „עט“ אָט דאָ זאָלסטו זיך, גראַדנער, צולאָזן מיט אַ שאַק קאָמפּלימענטן, וואָס עס וועט דיר נאָר קומען אין מויל אַרײַן און איר שווערן טרייע ביז אין טויט און לײַבע ביז אין גראָב. און אַנדערש וועסטו ניט קענען גליקליך זיין ביז — ביז זי וועט דיר ניט אַרויסזאָגן דעם גליקליכן וואונש, אַז זי וועל זיין דיין ווייב.

דו, גאָלדשטיין, זאָלסט ענטפּערן : „זייער רעכט!“ דאָס זאָגן אַלע יונגעלייט צו אידער זיי האָבן חתונה, אָבער דערנאָך רידן זיי אַנדערש. ערשטנס, האָב איר פּערגעסן צו פרעגן וואָס איז אייער פּראָפּעסיאָן? דאָ וועסטו, גראַדנער, אויסציען שטאַלץ דיין פיגור און איר זאָגן : „איד בין אַ קנעפל־פאַבריקאַנט.“ (און באַלט זאָלסטו זיך אויסדרייען צום פּובֿ-ליקום און זאָגן : ס'הייסט אַ פּאַרט : יא, אַ קנעפל־פאַבריקאַנט, איד ניי מיר אָן אַלע טאָג די קנעפל־אַך וואָס זיי רייסן זיך מיר אָפֿ). און טאַקי באַלט זאָלסטו זיך אויסדרייען צו איר און זי פרעגן : „נו, זענט איר צופּרידן?“

דו, גאָלדשטיין, זאָלסט אַלץ ניט צופּרידן זיין און אַלע מאָל פּרוּאוון זיינע פּעאיקייטן און זיין געטריישאַפּט מיט נייע פּאָדערונגען, בעווייזע און פּרעטענזיעס. יעדע נייע פּאָדערונג אָנהויבן מיט דיזע ווערטער : „יא, מיין הער, וואָס וועל איר אָבער טאָן, צום ביישפּיל, אַז איר וועל מיט אייך הייראַטן און מיר וועט זיין אַמאָל סקוטשנע און איר וועל איר בעטן : מיין לייבער מאַן, צעשטרייע מיך, זינג מיר עפעס פּאָר, איר האָב ליב זייער זינגען. קענט איר זינגען ? וועט איר מיר דאָן צוליב טאָן ?“

אך איז מיר געשען! וועסטו זיך, גראַדנער, אַ כאַפּ טאָן ביי יעדער פּאָ-דערונג — צו איר קען זינגען? צו אייך וועל איר צוליב טאָן און זינגען? אָט טו איר אייך שוין טאַקי צוליב און זינג אייך שוין.

און וועסט איר טאַקי באַלט פּאַרוינגען אַ פּאָר לידער, וועלכע דו קענסט שוין פון מיר.

אויף דעם זעלבן מאַניער פון „זינגען“ זאָלסטו, גאָלדשטיין, אים אויספּרוּאוון כּסדר : מיט טאַנצן, קליידער, עקיפּאָזשן, בעלער, ריזן מאַכן, פּאַרן אין די בעדער און דערגלייכן. און דו, גראַדנער, וועסט איר אויף אַלץ ענטפּערן מיט דער זעלבער פּערטיקייט און בעווייזע — ביז ענדליך זאָלסטו אים, גאָלדשטיין, אַ פרעג טאָן:

אַלעס רעכט מיין הער, וואָס וועט אָבער זיין, צום ביישפּיל, ווען נאָך דער חתונה שוין וועלן מיר ביידע זיצן אין אונזער צימער גראַדע אין אַ שטאַרקן ווינטער טאָג, אין שטוב וועט זיין, צום ביישפּיל, קאַלט, און אונ-

ג א ל פ א ד ע נ ב ו ד

זער בעדינטער וועט גראד ניט זיין איינצוהייצן און מאכן פייער. און איד וועל אייך זאגן : מיין ליבער מאן, טראג מיר, איד בעט דיר, אריין א בינטל האַלץ פון דער קאמער און הייז מיר איין אין אויוון — וועט איר מיך פאָלגן ?

אך איז מיר געשען — וועסטו זיך, גראדנער, א כאפ טאן — אפילו באַלט, וואו ליגט דאָס בינטל האַלץ ?
דאָרט אונטער דער טיר.

דו, גראדנער, זאָלסט זיך באַלט א וואָרף טאָן, שנעל ארויס פון דער טיר און אַריינטראַגן אַ בינטל האַלץ וואָס וועט שוין זיין דאָרט אָנ-געגרייט און אַנדערלייגן דאָס בינטל אין צימער, אָפּסאַפן און זאָגן צו איר : זעט איר שוין מיין געטריישאַפּט? הערט מיך שוין אויף צו מיר טישען און זאָגט מיר שוין אַרויס דאָס גליקליכע וואָרט. איד האָב פער-דינט צו זיין אייער קינפטיקער מאַן?

נאָר דו, גאָלדשטיין, אַנשטאט צו ענטפערן, זאָלסטו זיך פלעצליך שטאַרק צוואוויינען.

דו, גראדנער, קוקנדיק ווי זי וויינט, זאָלסטו זיך אויך אָן אַ פאַר-וואָס צו וויינען. און וויינענדיק זי פרעגן: וואָס וויינט איר?

זי וועט אויך וויינענדיק פרעגן : וואָס וויינט איר?
די וויינענדיקע פראַגן דאַרפן זיך ווידערהאַלן, ביז ענדליך דו, גאָלדשטיין, וועט אים ערקלערן די אורזאַכע און אים דערציילן, אַלץ מיט דעם זעלבן וויינענדיקן טאָן: אד, ווי אונגליקליך איד בין ! איד זע יעצט אַרויס ווי גליקליך איד וואָלט געקאָנט לעבן ביי אזא געטרייעם, פיינעם מאַן ווי איר זייט, און איר זייט ווערט ווירקליך מען זאָל אייך אָפ-גילטן; נאָר איד האָב מורא, אז איר וועט הערן פון מיין אונגליק, וועט איר לויך ניט וועלן הייראַטן...

איד מוז דאָס אָבער אייך דערציילן און נישט לייקענען קיין זאַך. אד, לויט דעם בריוו וואָס איד האָב געסטערן ערהאַלטן פון מיין אַדוואָקאַט, וואָס ער דאַרף מיר אויסלאָזן די 20,000 פראַנק ירושה, וואָס מיין מאַן האָט מיר געלאָזט — שרייבט ער מיר, אַז די זאַך גייט זייער שווער צו... און עס איז זעער מעגליך, אַז דאָס פראַצעס וועט ער פערלירן און דאָס געלט איז פערלירן אַנע האַפנונג. יעצט, מיין ליבער הער, גיט מיר אַן עצה, וואָס טוט מען ? וואָס טוט מען? — זאָלסטו, גראדנער, איר אַלץ וויינענ-דיק ענטפערן: אַט וועל איד אייך זאָגן. און זאָלסט מיט דער וויינענדיקער שטימע אַנטאָן דעם הוט מיט די האַנדשו, נעמען דאָס שטעקל אין דער האַנט, זיך לאָזן אַרויסגיין און זאָגן וויינענדיק : „א גוטן תמיד !“
וואוהין גייט איר, מיין הער? — וועט זי וויינענדיק פרעגן. זייט אזוי גוט, טראַגט מיר כאַטש צוריק אַרויס דאָס בינטל האַלץ.

דו, גראדנער, זאָלסט זיך ניט וויסנדיק מאַכן, זיך ווערן צום פוב-

ג א ל ר פ א ד ע ז - ב ו ד

ליקום און זאגן : א קרחת וועל איך איר שוין ארויסטראָגן דאָס האַלץ, אז זי האָט שוין קיין געלט. און זיך לאָזן גיין צו דער טיר.

ביי דער טיר וועט ענטקעגן קומען אַ בעדינטער מיט אַ טעלעגראַמע אין דער האַנט, וועלכע ער וועט זי איבערגעבן דיר, גאָלדשטיין, דו זאָלסט זי עפּנען שנעל און לייענען אין דער הויך :

„אייער פּראָצעס גליקליך געוואונען, מאָרגן ברענג איך אייך די 20,000 פּראַנק צו אייך אין שטוב אַרײַן. אייער אַרוואַקאַט שקר'ענזאָן“.

קוים וועסטו, גראַדנער, דאָס דערהערן, זאָלסטו באַלט אַ וואַרף טאָן פון זיך דעם הוט מיט דעם שטעקן אויף דער ערד, אַ כאַפּ טאָן דאָס בינטל האַלץ און פּרייליך זאָגן: איר זעט ווי איך פּאָלג אייך, אַט טראָג איך אַרויס...
שטייט ! — זאָלסטו, גאָלדשטיין, זיך אויפהויבן, אַ שטעל טאָן שטאַלץ

און אַ געשריי טאָן : לייגט אַוועק דאָס האַלץ ! נעמט אייער הוט, אַט אַזוי, און דאָס שטעקעלע, אַט אַזוי, און — מאַרש ! אַרויס פון מיין שטוב, אויב איר ווילט דאָס בינטל האַלץ זאָל אייך ניט פליען און קאַפּ ! דאָס האָב איך אייך נאָר געשטעלט צו פּראָבע... יעצט זע איך אַרויס ווער איך זייט. מאַרש אַרויס פון מיין שטוב, שאַרלאַטאַן, כאַי-כאַ-כאַ. דאָ פּאַלט דער פּאַרהאַנג.

אויף מאָרגן האָט שוין איין אפישע אַנאַנסירט דעם נייעם וואַדעווייל און איז געשפּילט געוואָרן צום שלום פון אַ דיװערטיסמענט פון לידער, עס האָט געהאַט בייפּאל. נאָך אַ פּאַר מאָל שפּילן דעם וואַדעווייל, האָבן מיר ווידער געשטעלט די „רעקרוטן“.

וואָס טוט מען ווייטער ? וואָס אַך פּאַרפאַסט עפעס אויף גיך פיר צוויי פּערזאָנען ? דאָס פּובליקום איז צופרידן... מען קען ווייטער שפּילן. וואו נעמט מען, ווייניקסטנס, נאָך אַ דריטע פּערזאָן ? אי דאָס אַ ווייבס פּערזאָן ? (*)

(*) פון דעם אונטערשריפט „פּאַרטועזונג פּאַלנט“ דאַרף מען משער זיין, אַז אַ המשך פון דער אויטאָביאָגראַפיע איז געווען אין די הענד פון דעם רעדאַקטאָר. צו ער האָט עס געדרוקט — איז נייט באַקאַנט.

גאלדפארעז-בוך

GRAND THEATRE.

**גרענר
טהעאטער**

JACOB P. ALTMER, President and General Manager,
Adler, Mrs. Mary, Brumback, Mr. & Mrs. Finkel, Friedland & Landauer, Lifschitz & Mandel,
Rohatow, Art. Mgr. Poles & Forman, Stage Mgrs. Gotsch, Max, Mrs. Lasker, Mrs. Max.

**גרענר
טהעאטער**

מיטוואך מאַטיןעע, דען 2טען דעצעמבער, 1903

ניינט טעאטער-פארשטעלונג צויל עהרע פון אונזער אימפּעריווען נאָסט.
לערנער פון דעם יודישן טהעאטער, לאַזאַנאַלער רעפּעזאַנט און פּאַעס

הערר אברהם גאלדפארען

אראַנזשירט פון דאָס מענדעלסזאָנענע פון גרענר און פּיערלע טהעאטער, זיין אייך גערר פּרנסאָן פון טהאַלאַ טהעאטער,
צוזאַמען מיט דעם אַטמאָפּער אַקטאָרען זינאַ, קאַריסבעק, מיזקע, אַשערס און בלפּאַסבערג, דעקאַמעד,
און קאַסאַטענס זינאַ, דעקלע, געבן אלץ זייער טייער און אַרטיסט פּרוי אינטערסאַנטלעך,
— עס ווירד ענטפּעלט —

א אקטען פון גאלדפארעןס בערייהיטעכטע טהעאטער שטיקע :

פראגראם:

1. דיא צוויי קוני לעבעלס

די פּרנסאָל א זי א טייערע פּרנסאָל פון טהעאטער, זיין אייך גערר פּרנסאָן פון טהאַלאַ טהעאטער, צוזאַמען מיט דעם אַטמאָפּער אַקטאָרען זינאַ, קאַריסבעק, מיזקע, אַשערס און בלפּאַסבערג, דעקאַמעד, און קאַסאַטענס זינאַ, דעקלע, געבן אלץ זייער טייער און אַרטיסט פּרוי אינטערסאַנטלעך.

2. שולמית

אבסאָלעט, זיין אייך גערר פּרנסאָן פון טהאַלאַ טהעאטער, צוזאַמען מיט דעם אַטמאָפּער אַקטאָרען זינאַ, קאַריסבעק, מיזקע, אַשערס און בלפּאַסבערג, דעקאַמעד, און קאַסאַטענס זינאַ, דעקלע, געבן אלץ זייער טייער און אַרטיסט פּרוי אינטערסאַנטלעך.

3. בר בוכבא

פּאַפּוס, זיין אייך גערר פּרנסאָן פון טהאַלאַ טהעאטער, צוזאַמען מיט דעם אַטמאָפּער אַקטאָרען זינאַ, קאַריסבעק, מיזקע, אַשערס און בלפּאַסבערג, דעקאַמעד, און קאַסאַטענס זינאַ, דעקלע, געבן אלץ זייער טייער און אַרטיסט פּרוי אינטערסאַנטלעך.

4. בריינדעלע קאזאק

פּאַפּוס, זיין אייך גערר פּרנסאָן פון טהאַלאַ טהעאטער, צוזאַמען מיט דעם אַטמאָפּער אַקטאָרען זינאַ, קאַריסבעק, מיזקע, אַשערס און בלפּאַסבערג, דעקאַמעד, און קאַסאַטענס זינאַ, דעקלע, געבן אלץ זייער טייער און אַרטיסט פּרוי אינטערסאַנטלעך.

מוזיק ליעדער, דערר לואיס פריעדעל.

לייפּזיץ פּרנסאָן פון טהעאטער, 180 גרענר סט.

א פלאקאט פון דער קהלתפנים פארשטעלונג פאר אברהם גאלדפארען צו זיין צווייטן קומען
 קיין אמעריקע.
 (פון שלום פערלמוטער'ס קאלעקציע — יעצט אין באזיין פון דעם אידישן טעאטער מוזיין
 אין ניו יארק).

גאָלדפאָדער-בֿוֹך

י. ש.

מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון דעם אידישן טעאַטער
אין גאָלדפאָדערנס תקופה

I

די קאָרעספּאָנדענץ — צוגעשיקט פון דער „פּוילישער גרעניץ“ צו דער
לאַנדאָנער „צוקונפֿט“ (געדרוקט דעם 8טען מאַי, 1885, נומ. 42) וואָרפט אַ
בולטן שוין אויף דער לאַגע פון דעם אידישן טעאַטער. באלד נאָך דעם ווי
אין רוסלאַנד איז אַרויס דער פּאַרבאָט צו שפּילן אידיש טעאַטער — האָבן זיך
די אידישע אַקטיאָן-פּיאַנערן אַ לאָז געטאָן איבער פּאַרשירענע לענדער שפּילן
טעאַטער. אין דער דאָזיקער קאָרעספּאָנדענץ ווערט געשילדערט ווי אזוי האָט
אַ קליינע טרופּע אידישע שווישפּילער, וואָס באַשטייט פון פיר פּערזאָן פון
גאָלדפאָדערנס קאָמפּאָניע האָט, אויפ'ן וועג קיין מערבֿ-אייראָפּע, זיך אָפּגע-
שטעלט אין אַ קליין פּויליש-אידיש שטעטל. דאָרטן האָבן זיי געשפּילט מיט
דערפּאָלג דעם „פּוילישן אינגל“ — אָבער נאָך דער פּאַרשטעלונג האָט איין
אַקטיאָר באַ'גנב'עט די קאַסע — נאָך מען האָט אים אַרעסטירט צוזאַמען מיט
דער גאַנצער טרופּע.

דאָס איז דער אינהאַלט פון דער דאָזיקער קאָרעספּאָנדענץ, וועלכע איז
גלייכצייטיק אַ רעצענזיע.

פאַר דער סאַציאַלער און זיטן געשיכטע פון דעם אידישן טעאַטער
אין גאָלדפאָדערנס תקופה — איז דער דאָזיקער דאָקומענט אַ כאַראַקטעריס-
טישע אילוסטראַציע.

דעריבער ררוקן מיר איבער דעם דאָזיקן בריוו פון דער „פּוילישן גרע-
ניץ“. די צייטשריפט, וואו דער בריוו איז געווען געדרוקט, איז היינט אַ
גרויסע זעלטנהייט.

זאָל דעריבער דער אידישער טעאַטער-פּאַרשער קענען אויסנוצן דעם
דאָזיקן מערקווירדיקן דאָקומענט אין אַן איבערגעדרוקטער פּאַרם — איידער
אים אינגאַנצן נישט קענען.

„אַ קליינע טרופּע אידישע שווישפּילער וואָס בעשטעהט פון פיר פּער-
זאָן פון גאָלדפאָדערנס קאָמפּאָניע, ביי איר דורכרייזן ווי זיי זאָגן נאָך לאַנדאָן,
האָבן זיך דאָ ביי דער גרענצע אַרומגעזעהן דאָס די נסיעה נאָך לאַנדאָן פאַר-
לאַנגט געלט וועלכע זיי האָבן ליידער פּערגעסן מיטצובריינגען, און דערפאַר
האָבן זיי זיך היער ביי דער גרענצע אויפּגעהאַלטן און האָבן געוואלט אויס-
פּאַקן זייער ביסל סחורה.

מיר פון אונזער זייט, אַלס רחמנים בני רחמנים האָבן זיי ווי ווייט
מעגליך געשטיצט, מיר האָבן זיי אויך איבערגעגעבן אַ אומזיסטן גוטן פּלאַץ
צו זייערע פּאַרשטעלונגען, און דורך אונזער מיה איז געווען אַן איין הרע ניט
ווייניג בעזוכערס. באַמת האָבן מיר אַליין זיך אויך אָנגעכאַפט אַן די מצויאה.

ג א ל ד פ א ד ע ן - ב ו ד

ערסטענס פון עולם הבא וועגן, פערענטפערן די שוישפילערס קלאַזיק־קשיה
„וואס תאמר מה נאכל?" צווייטענס אויך פון עולם הזה וועגן — דאָס טוט מען
אויך אמאָל אין פּוילן — און דריטנס פון כבוד וועגן פאַר די אומות העולם צו
וויוון אז מיר אידן זיינען כאמת אויך אַ איראָפּעיִשע עם חכם ונבון און ביי
אונז פּעלט ניט אפילו פון פייגל מילך, די שוישפילער האָבן אונז צוויי
אַווענדן ניט שלעכט אַמוזירט מיט דער פאַרשטעלונג „דער פּוילישער אינגל“
ווי ער קריכט אַרײַן אין בילדונג, און די נאַרישע פאַנאַטישע עלטערן וואָס
ווילן ניט לעקען קיין האָאַר פון דער זיסער בילדונג אפילו בקצה המטה. דער
יונגע וואָס האָט געשפּילט די ראָלע פון פּוילישן אינגל האָט זיין פאַרט גוט
ערפּילט, און די געסט האָבן זיך גוט אונטערהאַלטן. דער זעלבער יונגע האָט
פאַרטערפליך געזונגען מאַראַלישע לידער איבער די פאַרדאַרבענע זיטן פון
מענשען, איבער פינצטערע כאַראַקטערן און ווי די גרעסטע טייל פון די בני
אדם יושבי הושך זענע נאָר צוואיאַקעס, פאַרמאַסקירטע א. ז. וו. — ווי עם
שיינט אָבער האָט זיינע פאַרשטעלונג אויף אים אַליין מער געווירקט אַלס ווי
אויף דעם פּובליקום. דער זעלבער אַקטיאָר האָט זיך געלערנט אַ קל וחומר :
מה דאָך די גרעסטע טייל מעגן ערלויבן זיך צו זיין פאַרמאַסקירט אין גרויסן
אַלגעמיינעם וועלט טעאַטער, והא ראייה, ער אַליין האָט פאַרגעשטעלט פון
דער מאַסקירטער וועלט און דער פּובליקום האָט געוויוון אַ פּרײַליכן פּנים
און האָבן זיך געהאַלטן פאַר די זייטן, הוינט א פשיטה ער, ער וואָס אפילו
אויף דער ביהנע איז מאַסקירט מעג ער דאָך געוויס אויך אויסער דער סצענע
ניט אויסטאָן די מאַסקע ; געקלערט געטאָן, ער נעמט אין אַ ביווע שלײַמזל־
דיקע שעה און מאַכט זיינעם אַ קאָליעגע אַ צווייטן שוישפילער גרינגער די
קעשענע. נור מסתמא פערשטעהן זיך די קסרים איינע אויף די אַנדערע און
דער נגול האָט אים טאַקי גיפאַקט כּמבחול בשפּופרת... טאַקי ביי דער מעשה.
כּדרך כל הארץ איז געוואָרן צווישן זיי אַ סקאַנדאַל און אין די שטראַסן האָבן
זיי זיך פיר די נעזער געביסן, ביז אונזערע רודף שלומניקעס, אונזער פּאָליציי
האָט די אַלע אורחים איינגעלאָדן צו זיך ניט חליִה צו הערין א אידישע פאַר־
שטעלונג ביי זיך. נור מכבד זיין די אידישע אַקטיאָרן צו זינגען ואתה קדוש
יושב. אין פּאָליציע האָבן זיי זייער שווער האַרץ אויסגיגאַסן, און איינער
אויפן צווייטן האָט זיך מתודה גיווען, דאָס איינער פאַרגעסט גאַנץ אָפט אַז
לא תגנוב, דער צווייטער האָט אַ פאַלשן פאַס און נאָך אַזעלכע שיינע געשיכטן.
די פּאָליציי האָט זיי מכבד גיוויין ישיבה, זיצן זיי זיך יעצט בכבוד און צאַלן
אפילו קיין דירהגעלט ניט ביז זיי וועלן קריגן גלגול מחלות צו געהן שפאַר
צירן עטליכע הונדערט טעג מיט דעם עטאַפּ...

אויף אייך לאָדאַנער איז ווירקליך א רחמנות, אייך איז נעביך די
קעפּ פאַררדייט מיט מלחמות, מיט פאַלשע נביאים און מיט ניט פאַלשע קאַז
צאַפעס, עפשער וואָלט איר גיקענט אַביסל אבאטהמען ווי די שוישפילער וואָלטן
ביי זייער קומען נאָך לאָנדאָן אייך אַביסל אויפגעשפּילט. שלעכט ! ווען עם
איז ניטאָ קיין מזל האַטש צוריים זיך "

גאָלד פאדען-בוך

II

גאָלדפאדענס אַ בריוו פון יאָר 1904

מיר דרוקן איבער אַ בריוו געשריבן פון אברהם גאָלדפאדען צו אַ געוויסן אַ דאָס לֵי כֵּט עֵנֶשׁ יִי אִין פּאַרזן.

דער דאָזיקער בריוו איז געווען געדרוקט אין דעם „נייעס זשורנאַל“, אַ וואָכנבלאַט אַרויסגעגעבן פון אברהם רייזן, אין פּאַרזן אין יאָר 1913 (נומ. 1),

די רעדאַקציע כאַמערקט, אַז דער אַדרעסאַט איז אַ „באַקאַנטער אידישער (!) דראַמאַטורג“ און אַז אַלטער פּריינד פון אברהם גאָלדפאדען. צוליב דער זעלטנהייט פון רייזן'ס זשורנאַל — דרוקן מיר איבער דעם דאָזיקן ווערטפולן בריוו.

דער דאָזיקער בריוו האָט אַ גרויסן אויטאָביאָגראַפֿישן ווערט. ער באַלייכטעט די לאַגע פון אברהם גאָלדפאדען אין זיין צווייטער אַמעריקאַנער פּעריאָדע. גאָלדפאדען האָט געפילט, אַז ער קען שוין נישט זיין נוצלאַך פאַר'ן אידישן טעאַטער. ער וויל זיך אָבער אינגאַנצן נישט אונטערגעבן. ער בעט דעם אַדרעסאַט, אַז ער אַלס אַ פּאַרזער איינוואוינער זאָל אים צושטעלן פּראַנציוזישע אָפּערעטן און ער וועט זיי „לאַקאַליזירן“ פאַר דער אידישער בינע. דאָס איז געווען דאָס איינציקע, וואָס ער האָט געקענט טאָן צו יענער צייט.

פּאַקטיש האָט ער דאָס געטאָן. אין ארכיוו פון אידישן טעאַטער-מוזיי געפינט זיך זיינע אַ „לאַקאַליזירטע“ איבערזעצונג פון „שטרויס'ס „ציגיינער באַראָן“. די דאָזיקע אַרבעט שטאַמט פון דער זעלביקער צייט, ווען גאָלדפאדען האָט געבעטן זיין פּאַרזער פּריינד, ער זאָל אים צושיקן נייע פּראַנציוזישע אָפּערעטן.

ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט רעדט גאָלדפאדען מיט אַ פּאַרבייטערטקייט וועגן דער באַציאונג צו אים מצד די נייע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן אים אַזוי פיל צו פאַרדאַנקען און וועגן זיין מאַטעריעלער און מאַטראַלישער לאַגע.

אין דעם פרט איז דער בריוו אַ וויכטיקער דאָקומענט — כמעט דער איינציקער אויטאָביאָגראַפֿישער בריוו פון זיינע לעצטע יאָרן.

דעם בריוו האָט קאַפּירט ה' מ' ש' ה' ש' ט' א' ר' ק' מ' א' ז' פון דעם איינאַיינציקן עקזעמפּלאַר, וועלכער געפינט זיך אין דער ביבליאָטעק פון דער „שנאָרער אָרגאַניזאַציע“. דער פאַרוואַלטונג פון דער אָרגאַניזאַציע, ווי אויך דעם איבערשרייבער דאַנק איך פאַר זייער הילף.

די צוויי באַמערקונגען, וועלכע געפינען זיך אונטער די בריוו, שטאַמען פון דער רעדאַקציע פון דעם „נייעס זשורנאַל“.

גאָלד פּאָדען-בוך

ליבער פריינד ה' ליכטענישטיין: *New York, December 14, 1904.*

א יונגערמאן קומענדיג פון פאריז, האָט מיר פון איך איבערגעגעבן אַגרום, וועלכער האָט מיך זייער ערפרייט און איך ערגרייף יעצט די געלעגנהייט מיט איך אביסעל זיך דורכצושמועסען.

קודם מוז איך בעפרידיגען אייער ניגירדע — איהר, ווינשט אוראי צו וויסען וואָס איך טהו און וואָס איך מאַך?

ענטפער: — איך טהו גאָרנישט און מאַך גאָרנישט — וואָס דער פליכט איז פון אַ געוויסענהאפטען מענשען אין דער וועלט צו טהו און צו מאַכען, האָב איך שוין מיינס אָפגעטהון און אָבגעמאַכט — איך האָב מײן מיסיאָן ערפילט און האָב געמאַכט פאַר דער וועלט אַ אידישען טעאטער — און ווי אזוינע מאַכען דערס ווי איך מוזען פאַלען צום אָפּפער אַליין אום אַנדערע גליקליך צו מאַכען, אזוי מוז איך יעצט זיצען און צוועהן, ווי אַלע מיינע אַקטיאָרען זענען גליקליך, מאַנכע האָבען זייערע אייגענע הייזער, עקיפּאָזשען, די פרויען זענען בעהאַנגען מיט ברילאַנטען און איך מוז צופרידען זיין מיט דעם, וואָס זיי זיינען מיר וועניגסטענס נישט קיין געגנער, נישט קיין שונאים... אייניגע אינטעליגענטע פּרווואַטע מענשען האָבען זיך אריינגעלעגט אין מיינע אינטערעסען און האָבען אויס-געווירקט, אַז יעדער טעאטער דאַרף מיר צאַהלען אַ קליינע וועכענטליכע גאַזעט... איינמאַל אין יאָהר האָב איך אַ בענעפיט און דאָס איז מײן עקזיס-טענץ...

די בייהנע, די פּרימיווע אידישע ביהנע האָט פּערפעהלט איהר צוועק. זי איז ניט מעהר אידיש נור גוייש, אָדער ריכטיגער: נישט אידיש און נישט גוייש. צום ביישפּיל: מען שטעלט אויף דער ביהנע „ריגאַלעטא“ אָדער „לע רוא ד'אמור“, די קאסטיומען זיינען פּראַנצויזישע, רעדען רעדט מען הויכדייטש. די קעניגליכע האָפּלייט הייסען אבינרב, עובדיה, עזרא, שבתאי, און ריגאַלעטא זאָגט, אַז ער הייסט „כרפס“ אין זיין טאַטע האָט געהייסען מרור...

מען האָט שוין אויסגענוצט אַלע בעריהמטע אויטאָרען פון פּרעמדע שפּראַכען: שעקספּיר, שילער, אסטראָווסקי, גאַרין, איבסען, מאַליני — איהר קענט איך דענקען וואָס פאַר אַ פנים און אַ טעם האָבען ביי די אידישע מעדלאַך-אַקטריסעס מאַריאַ סטואַרט, הוגענאַטען, מאַנטאַקריסטאַ, סאַפּאַ קאַמיליען, דומאַ, מעדעאַ און דיליסע גאַס (?) א. א. זו. אין דעם זיי-נען שולדיג אונזערע אידיש-אויטאָרען-אַנטיסעמיטען משומדים, וואָס האָבען געזוכט צו פּערגווישען די ביהנע, אויך מאַנכע אַקטיאָרען וואָס קענען ניט זינגען און מוזען שפּילען האַמלעט און נאָך מעהר דאָס פּובליקום וואָס איז אַן ערב רב פון אַלע קלאַסען פאַלק פון דער וועלט און מוזען הערען. וואָס מען שטופּט זיי, דער רעזולטאַט פון דעם איז, וואָס מאַנכע אינטער-ליגענטע אידען, זאָנאַר פּיעלע פון פאַלק, וואַרפען אוועק דאָס אידישע טע-אַטער און געהען ליבער אין ענגלישען, און פון פיער טעאַטערס האָט איי-

ג א ל ר פ א ד ע - ב ו ד

נער געבראכען און עם זענען נאָר דאָ דריי. פון מיינע שטיק זענען גע-
בליבען קלאַסיש נור שולמית און בריכוכבא און קיין נייע שרייב איך ניט.
איך האָב אייך דאָס געשריבען אין קורצען איהר זאָלט האָבען אַ קליי-
נעם בעגרייער וואָס דאָ טהוט זיך און איהר זאָלט בעגרייפּען וואָס איך
ווייל אייך שרייבען.

אַזוי ווי איך בין איצט שוואַך און קען שוין ניט שרייבען אַריגינעלעם
און מיין ספּעציאַליטעט „אידישע אָפּערעטען“ געהען וועניג אָן, וואָלט איך
געפרובט מאַכען מאַכען פּאַראַדיען ד. ה. ווען איך האָב אַ פּערטיגען סיר
זשעט קען איך איהם בעאַרבייטען אין אידישען מיט אידישע טיפּען און
צוגעבען מאַכען אידישע לידער. איך ווייל מאַכען אַ פּראָבע און דערצו
מוזט איר מיר מיטטהעלפּען. פּילויכט קען עם מיט דער צייט ווערען פּאַר
אייך, ווי אויך פּאַר מיר, אַ געשעפּט. אויב איהר זענט איינפּערשטאַנדען
זאָלט איר מיר קינפּטיגס צושיקען אַלס פּראָבע, איינס פון די פּראַנצויזישע
וואָדעווילס אָדער „פּאַסאָן“ אין איין אַקט אָדער צוויי אַקטען קאַמיש אין
דער העכסטער שטופּע, וואו די הויפּט-ראַלע זאָל האָבען אַ סובּרעטיין און
איך וועל שוין זעהן עם איבערזעצען אין אידיש און מאַכען פּאַראַדיע, צו-
געבען אַ פּאַר ליעדער, אַבי דער אינהאַלט זאָל זיין געשפּאַנט און קאַמיש.
איהר וועט אויך פרובען צו שיקען אַ דריי אָדער פּיער אַקטיגע דראַמע מיט
איין עפּעקטאַפּאַלער דעקאָראַציע, פּראָפּאַנטע ציפּעלע אָדער איבערהויפּט
אַ סענסאַציעאַנעל שטיק, וואָס פּאַרזי האָט עם אָנגעכאַפּט. און אויב די
ערשטע פּראָבע וועט געלינגען, וועט איהר ניט דערלעגען און עם איז מעג-
ליך, אַז מיט דער צייט זאָל עם ווערען אַן ערנסט געשעפּט.

איבערלייגט אייך און שרייבט מיר.

אייער פּריינד א. גאַלרפּאַדען.

פ. ס. איך האָב געהערט, אַז ערלאַנזשע*) האָט פּערפּאַסט אַ בריכוכבא.
עם איז אָבער נישט מיינער**) ווען איהר קענט אייך בעשטרעבען, ווען
יעמאַנד זאָל איבערזעצען מיין שולמית אין פּראַנצויזיש, וואָלט געווען אַ
גוט געשעפּט. איינסטווייל שיקט מיר אַרײַן מיט דער פּאַלגענדער פּאַסט איינס
פון אייערע קאַמישע וואָדעווילס אום איך זאָל זעהן צי האָט איהר מיר
פּערשטאַנען.

*) בעריהמטער פּראַנצויזישער קאַמפּאָזיטאר.

**) די ליברעטא איז ווירקליך געווען פון קאַטולמענדעס, איינער פון די בעריהמטע

פּראַנצויזישע שריפּטשטעלער און דראַמאַטורג.

גאלדפאדען-בוך

אברהם גאלדפאדען.

אברהם גאלדפאדען

(א אמעריקאנער פאטאגראפיע)

(פון ירום פערלמוטער'ס קאלעקציע — יעצט אייגענטום פון דעם אידישן טעאטער מוזיי אין ניו יארק).

גאלדפאדען ביבליאגראפיע

דר. יעקב שאצקי

גאלדפאדען-ביבליאגראפיע

די דאזיקע באשיידענע ארבעט איז א פרוכ צוזאמענשטעלן א ביבליאגראפיע פון גאלדפאדענ'ס ווערק און פון אלע ארטיקלן, זכרונות און רעצענזיעס, וואס עס זיינען געשריבן געווארן איבער גאלדפאדענ'ס טעאטער און זיין תקופה.

ווי יעדע ביבליאגראפיע, וועלכע ווערט צוזאמענגעשטעלט פון א יחיד, קען נישט זיין פולשטענדיק און אויסשעפער — אזוי פרעטענדירט אויך נישט מיין ביבליאגראפיע אויף אן אבסאלוטע פולשטענדיקייט. עס זיינען געווען א סך מניעות און שוועריקייט אין צונויפקלייבן דעם פאסיקן מעאטעריאל. אין די אמעריקאנער ביבליאטעקן איז זייער שווער צו געפינען קאמפלעטן פון איי-ראפייאישע אידישע צייטונגען און זשורנאלן. אפילו א קאמפלעט פון גאלדפאדענ'ס געדרוקט פיעסן פארמאגט נישט קיין איין אמעריקאנער ביבליאטעק. דעריבער איז די דאזיקע ארבעט נישט אן חסרונות. אבער אלס התחלה קען זי דינען אלס א באזיס פאר א גרויסע גאלדפאדען-ביבליאגראפיע, וועלכע וועט סוף-כל-סוף מוזן ארויסגעגעבן ווערן, ווייל אן אזא ביבליאגראפיע וועט קיינמאל נישט קענען צושטאנד קומען די אמת'דיגנסשאפטליכע מאגאזינאפיע (אדער אפילו מאגאזינאפיעס), איבער אברהם גאלדפאדען און זיין תקופה.

איך האב פארטיילט גאלדפאדענ'ס שאפן אין פאלגנדע קאפיטלען :

(א) טעאטער-שטיק,

(ב) לידער, קארעספאנדענצן, ארטיקלען א. א. וו.

(ג) לידער געווידמעט אברהם גאלדפאדען.

אין דער דאזיקער רשימה האב איך אריינגענומען אלע געשפילטע פיעסן פון גאלדפאדען לויט פארשידענע רשימות און לויט די אינגפארמאציעס פון די אקטיוארן ראובן ווייסמאן, אברהם פישקינד און דעם סופליאר און זאמלער פון „טעאטראליא“ שולדערלעך.

אין דעם אונטערקאפיטל (ב) האב איך אריינגענומען אלע וואס גאלדפאדען האט געשריבן אויף העברעאיש און אידיש, און האט פארעפנטליכט אין פארשידענע צייטשריפטן, ווי אויך אין א בוך פארס. אויך האב איך זיך באמיט צו רעגיסטרירן די לידער, וועלכע מען האט איבערגעדרוקט אין פארשידענע זשורנאלן אדער אנטאלאגיעס ביי זיין לעבן און נאך זיין טויט. איך

ג א ל פ א ר ע ן - ב ו ד

האָב אויך רעגיסטרירט די פּאָר לידער, וועלכע זיינען געשריבן לכבוד גאָלד-פּאָדען.

דער צווייטער קאפיטל רעגיסטרירט:

(2) מאַטעריאַלן צו גאָלדפּאָדענ'ס ביאָגראַפיע און צו דער געשיכטע פון דעם גאָלדפּאָדענישן טעאטער.
דער דאָזיקער קאפיטל איז פּאַרטיילט אין פּאַלגנדע אונטערקאפיטלען:
(א) ביאָגראַפיעס און אויטאָביאָגראַפיעס פון גאָלדפּאָדען (אין אַ כראַ-נאָלגישן סדר).
(ב) זכרונות, אַרטיקלען, ערשטע רעצענזיעס, קריטישע אַפּשאַצונגען פון גאָלדפּאָדען אַלס מענש, שרייבער און דראַמאַטורג אין אַן אַלפּאַבעטישן סדר. אין דער רשימה גייען אַרײַן די אידישע, העברעאישע, רוסישע און פּוילישע אַרטיקלען און אַרבעטן.
(ג) דאָס זעלבע פון אומבאַקאַנטע שרייבער (אַנאָנים) — אין אַ כראַ-נאָלגישן סדר.

(ד) דאָס זעלבע אין פרעמדע שפּראַכן (הויפּטזעכליך דייטש און ענגליש) צום סוף גיב איך אַ רשימה פון צייטשריפטן — רעדאַגירט פון אַברהם גאָלדפּאָדען.
ביי דער אַרבעט האָט מיר זייער אסך אויסגעהאַלפּן ה' מ ש ה ש ט א ר ק מ א ן . ער האָט דורכגעבלעטערט די אַמעריקאַנער-אידישע פרעסע, רעגיסטרירט די אויסגאַבן פון גאָלדפּאָדען אין ניו יאָרקער „פּאַבליק לייב-רערי“, און בכלל אַרויסגעוויזן אַ סך אינטערעס פּאַר דער דאָזיקער אַרבעט. איך דריק אים אויס אַ וואַרימען ייִשריכט. אַ באַזונדערן דאַנק קומט דר. י ה ו י ש ע ב ל א ד , דעם דירעקטאָר פון דער אידישער אַפּטייִל לונג אין דער ניו יאָרקער שטאַט־ביבליאָטעק, וועלכער האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַ סך מאַטעריאַלן און בכלל גענומען אַ וואַרימע שטעלונג צו דער דאָזיקער אַרבעט.

איך דאַנק די אַקטיאָרן־פּיאָנערן פון גאָלדפּאָדענ'ס טרופּע, ה' ר א ו ב ן ו ו י י ס מ א ן , אַברהם פּיִשקין ד און ק ל מ ן י ו ו ו ע ל י ר — פּאַר זייער קאַרעקטורן פון דער רשימה פון גאָלדפּאָדענ'ס פּיעסן. אַ סך אָנגעגעבן בענע דאַטן פון די אויפּפירונגען האָב איך זיי צו פּאַרדאַנקען.
פּריינד ש ל ו ס פ ע ר ל מ ו ט ע ר האָט מיר אויסגעהאַלפּן מיט זיין פּענאָמענאַלן זכרון און גרינדלעכן קענען פון גאָלדפּאָדענ'ס רעפּערטואַר — ווי אויך מיט זיין רייכער טעאַטער־קאַלעקציע.
איך בעט די אַלע, וועלכע וועלן געפּינען נישט פינקטליכקייטן אַדער נישט רעגיסטרירטע „גאָלדפּאָדעניאַנא“ — זיי זאָלן מיר צושיקן די קוועלן אויפּ'ן אַדרעס פון דעם אידישן טעאַטער־מוזיי אין ניו יאָרק.

גאלד פאדען-בוד

דער פארקויפטע שלאָף

Werbel
Zeichner

גאָטאָלין — ליטענערמאָן! — ליטענערמאָן — פאר אַצונד שוין גענוג

דער שערבוואַט צו דער פּיעכע, דער פארקויפטע (1) שאַף" — געצייכנט פון זיין אדעסער פּריינד אין פארשענער ע. מ. ווערבער.
(פון די זאמלונגען פון דעם איריטן טעאטער מוזיקאלין ניו יארק)
(זע: גארפאדען/בייבליאָגראַפיע נומ. 21)

גאלדפאדען-בוך

1) גאלדפאדענס שאפן

א) טעאטער שטיק

(אין א כראָנאלאָגישן סדר)

- 6) דיא קאפריזנע כלה
אָדער קבצנזוהן עט
הוננער מאן — מעלאַדראַמע אין
4 אַקטען און 5 בילדער.
אַנטישטאַנען אין רומעניען אין 1877.
ביו גארין דער נאָמען נישט ריכטיק אַנט-
געגעבן. אויסגאַבן: 1) וואַרשע, 1887,
46 ז. 2) ניו יאָרק, 1897.
- 7) שמענדיק — קאָמעדיע
אין דריי אַקטען מיט געזאַנג און טענ-
צע. הערויסגעבער: יצחק ליברעסקא
אין יאַססי און ע. מ. ווערבעל אין
אדעס. 1) אָדעס, 1879, 40 ז. 2)
לעמבערג מיט אַ פאַלשע דאַטע אויפ'ן
שערבאַלט (1875).
- דאָס איז אַן איבערגעדרוקטע אויסגאַבע
פון 1879 אָן אַ נאָמען פון דעם מחבר און
מיט אַ געענדערטן שערבאַלט: „דיא קאָמו-
יע התונה פאַן שמענדריק מיט דיא כלה“.
3) וואַרשע, 1890, 40 ז. ביו י. לוי-
בערמאַן. דער אַריגינאַל — רומעניש. אַנט-
געשריבן און געשפילט אין רומעניען אין
1877.
- 8) אַמאָן מיט הער-
נער — (אין דריי אַקטן).
רומעניען, 1877. געדרוקט (?).
- 9) פיר פאַרפאַרצע-
לויענע טעלער — אַ איין אַקט
טער.
רומעניען, 1877.
מאַנסקרויפּט אין אידוישן טעאַטער-מוז-
זיי אין ניו יאָרק.
- 10) דיא שוועבעלאך —
אין אַקטער.
רומעניען, 1877.
מאַנסקרויפּט אין אידוישן טעאַטער-מוז-
זיי אין ניו יאָרק.
- 1) צוויי שכנות — אדיא
לאָג. געדרוקט אין „דיא יודענע“,
1869.
ביו ווינער (236) און גאַרין (I),
151) איז נישט ריכטיק אַנגעגעבן, אַז די
„צוויי שכנות“ זיינען געווען געדרוקט
אין יאָר 1872. ביי דע שרייבער האָבן
נישט געווען די אויסגאַבע פון 1869 און
האַבן דעריבער אַנגענומען די אויסגאַבע
פון 1872 פאַר די ערשטע כּלל. די „צוויי
שכנות“ האָט מיניקעס איבערגעדרוקט אין
זיינע בלעטער (ימים נוראים 1906).
- 2) דיא מוהמעסאָיע
אַנגעשריבן און אויפגעפירט (?) צום
ערשטן מאל אין 1876. נישט געדרוקט.
- 3) דיא רעקרוטען —
אַנטישטאַנען אין 1876. אינהאַלט
און פּראָגמענטן ביו גארין (174-178, I).
(לויט דער אויטאָביאָגראַפיע).
מאַנסקרויפּט אין אידוישן טעאַטער-מוז-
זיי אין ניו יאָרק.
- 4) דיא באַבע מיטן
איינעקיל אָדער באַנציע
דיא קנייטלעכלייגערין
— מעלאַדראַמא אין דרייא אַקטען מיט
געזאַנג פּערפאַסט..... הערויסגעבער
יצחק ליברעסקא, אדעס 1879, 38 ז.
80.
צווייטע אויסגאַבע: וואַרשע, 1891.
דריטע — ניו יאָרק, 1893. פּערטע —
וואַרשע, 1905 (לידסקוי). אַנגעשריבן
און געשפילט אין רומעניען אין 1877
(זע גאלדפאדענס אויטאָביאָגראַפיע).
- 5) דיא אינטרינע
אָדער ררואַסיע דיא
פליאַטקע מאַכעריין — (אָדער)
די ספּלעטניצע).
צום ערשטן מאל אויפגעפירט אין רו-
מעניען אין 1877. נישט געדרוקט (?).

ג א ל פ א ד ע ז ב ו ד

ראו — מעלאַדראמע אין 3 אקטן און 11 בילדער. איבערגעזעצט פון דייטש. צענזורירט דעם 11 סעפטעמבער, 1879 אין אַדעס. ביי גאַרין (II, 258) פאַלש אָנגעגעבן דער נאָמען פון דער פּיעסע (באַנד קיי טיראַן!).

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזֶי (מוזֶי אויטערעסאַנטע האַנט צייכנונגען פון גאַלדפּאַדען).

(21) דיא כישוף מאכע-ריין (צויבערין). — אָפּערעטע אין 5 אקטן און 8 בילדער. פאַרפאַסט אין רומעניען (לויט גאַלד-פּאַדענס קורצע אויטאָביאָגראַפֿיע). גע-דרוקט אין וואַרשע דריי מאל אין 1887, 1891 און 1905.

(22) איקס מיקס דריקס אוינאַקטער. געשריבן און געשפּילט אין רומעניען אין 1877. אָן ערד 1888 געשפּילט אין וואַרשע. (זע: מוח במת ישחק, ז. 16).

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזֶי אין ניו יאָרק.

(23) ניי-בע-נימע-ני-קו-קע-רי-קו אָדער קאַמף צווישן בילד-דונג און פּאַנאַטיזם. געשריבן אין אויפגעפירט אין רומעניען אין 1877. שפּעטער געשפּילט אין אַדעס. צענזורירט 1880 אין אַדעס. אויף רוסיש איבערגעזעט אין אַ פּאַרם פון אַ לויבעשאַ פון ד. אינוואַנאו. 1 אַדעס, 1880; 2 פּעטערסבורג, 1881.

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזֶי אין ניו יאָרק.

(24) דיא וויסטע אינזעל. איבערגעזעט פון דייטש. אויפגעפירט אין רומעניען אין 1877.

(25) דער פאָדריאטישק אָדער רוסיש טערקישער קריג. רומעניען, אָן ערד, 1878 (דערמאַנט אין זיין קורצער אויטאָביאָגראַפֿיע).

(26) סצוויק און מוציק געשפּילט צום ערשטן מאל אין רוסי-לאַנד אין 1879.

(11) דיא צוויי טויבע — איין אקטער.

פערלמוטערס קאלעקציע. געשריבן אין רומעניען צווישן 78-1876. ביי גאַרין נישט ריכטיק אָנגעגעבן דער נאָמען פון דער פּיעסע.

(12) דער קאטאר — איין-אקטער. רומעניען, 1877.

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזֶי אין ניו יאָרק.

(13) א גלאָז וואסער אָדער בינטל האַלץ — איינאַקטער. רומעניען, 1877 (לויט דער איינ-פאַרמאַציע פון ראובן ווייסמאַן). פּערל-מוטערס קאלעקציע.

(14) דיא צוויי פארה-דולטע — איינאַקטער. רומעניען, 1878. (ראובן ווייסמאַן).

(15) דיא דריי טויבע — איינאַקטער.

רומעניען, 1878.

(16) דיא שטומע בלה — אין 3 אקטן און 4 בילדער מיט געזאַנג. אָנגעשריבן אין אויפגעפירט אין רומעניען אין 1878. געשפּילט אין לאַנד דאָן דעם 18 אין 19 אַקטאָבער, 1884, אין דעם אידישן דראַמאַטישן קלאַב. (דער פּויל-לישער אידעל, 1884, 13).

מאַנסקריפּט אין פּערלמוטערס קאַל-לקציע (יעצט אידישער טעאַטער-מוזֶי).

(17) דער שפיגעל — איין-אקטער.

אָנגעשריבן צווישן 78-1876.

(18) דער לעבעדיגער טויטער. דאָס זעלבע (גאַרין II, 258).

(19) בריינדעלע קאזאק. געשריבן און געשפּילט אין בוקאַרעסט אין 1877 (זע: „יעוורעיסקאַיאַ סטאַרונאַ“, 1915, ז. 90).

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזֶי.

(20) דער פארקויפטער שלף אָדער באַנקיר טי-

גאָלד פּאָדען-בוך

זיין דערצעהלען באריכות אין ווערק "דיא
ביאָגראַפֿיע פּונם יודישען טהעאָטער".
פאַר דער האַנט האָב איך נאָך מיך צו שלאָג
גען אַ צינד איין „אל הטא" פאַר דעם
פּובליקום שחמאתי מיט דיא עמלאַכע דיי-
טיגע ווערער וואָס וואַרפען זיך דורך אין
דעם ספר בשגג. גאָטט ווייסט דעם אמת
אַז איך בין דאָס אויך ניט גערן, נאָר וואָס
זאָל מען טאָן. מן הסתם איז אזוי באַר
שערט". „נאָכדרוק און יפּועלען אויף

דער ביהנע דאָס שטיק אָהן דער ערלויבניס
פון דעם מחבר איז געווענליך פאַרבאָטען".
„ווער עס ווינטשט צו באַקומען דאָס ווערק
שולמית, זאָ אויך דיא איבריגע פון מיינע
פּיעסען, זאָל זיך ווענדען קיין וואַרשוי
אויף דער אַרעסא יעקב דינעסאָהן,
שטראַסע נאָלעווקי נומ. 19". (2) וואַר-
שע, 1891; (3) ניו יאָרק, 1893; (4)
ניו יאָרק, 1902; (5) וואַרשע, 1905
(גאָלדפּאָדענס טעאָטער-מאָגאָזין); (6) נאָר-
דוואָרנע (גאָלוציען), 1911, א. נ. קליין.
נע טעאָטער-ביבליאָמעק, שולמית. בעאַר-
בעט פון זי. האַבער מיט „ווינדערגאָבע פון
דיא וויכטיגסטע לידער". ליבערמאַ אויף
דויטש — ריגע, 1883. 6 זי. די רר-
מישע איבערעזעצונג שטאַמט פון אַ ליב-
טענשטיין, די פּוילישע — פון זי. בער-
נאס (ביידע נישט גערודקט).

מאַנסקרופּט, איבערגעשריבן פון יוסף
מאַנדעלקערן אין שיקאַגא, דאטירט דעם 10
יאַנואַר, 1886. אין דער ניו יאָרקער
"פּאָבליק לייבעררי" (58 זי.).

(31) ב ר ר כ ו כ ב א (דער זוהן
פון דעם שטערן) אָדער דיא
לעצטע טעג פון ירושלים
אינע מוזיקאלישע כעלאָדראַמע אין
ריימען און 4 אַקטען און איין פּראָלאָג
מיט 14 בילדער.

אַנגעשריבן אין רוסלאַנד אין 1882.
אויסגאַבן: (1) וואַרשע, 1887. 84 זי. גע-
דרוקט ביי אַלאָפּין. (2) אויך וואַרשע,
1890 (מיט אַ באַמערקונג אויפ'ן שער-
בלאַט: „בעאַרבייטעט נאָך פּיעלען היסטאָ-
רישען קוועלען". „מוזיק פאַן דעם פּער-
פּאָטער". די רעכט האָבן געקויפט אַלאָפּין
און מרגלית פון קראָקווא. (3) לעמבערג,
1909. „מיט דעם בילד פּיניס פּערפּאָסער".

(27) דער לייגנער אָדער
טודרום בלאָז — קאָמיישע אָפּע-
רעטע אין 4 אַקטן.
אַנטשטאַנען צווישן 80-1878. מאָנ-
סקרופּט אין אידישן טעאָטער מוזוי. גע-
דרוקט אין פּשעמישל ביי אַמקרויט און
פּריינד אין 1911 — וואַרשוינלאַך פון
אַ עלטערן עקועמפּלאַר, וועלכער איז מיט
נישט באַקאַנט.

(28) דער פּאַנאַטיק אָדער
דיא ביי דע קוויילע מייל
אַפּערעטע אין 4 אַקטן און 8 בילדער.
גערודקט: (1) וואַרשע, 1887. (2) ניו-
יאָרק, 1893; (3) וואַרשע, 1905. (גאָלד-
באָדענס טעאָטער מאָגאָזין); (4) אויף הע-
ברעאיש א. נ. הקנאי או שני יקטן-יקטן.
ירושלים, אָן אַ יאָר. אַ ביולאָגע צו
„השקפה".

דער מאָנסקרופּט אין אידישן טעאָ-
טער מוזוי איז צענווררט אין אדעס אין
1882. אין דער „פּאָבליק לייבעררי",
ניו יאָרק, געפּינט זיך אַ מאָנסקרופּט,
וואַרשוינלאַך אַ קאָמאַדישער עקועמפּלאַר
— אַז אַדעט (55 זי.).

(29) דאָקטאָר אַלמאַסאָ-
דאָ אָדער דיא יודען אין
פּאַלעראַ. היסטאָרישע אָפּע-
רעטע אין 5 אַקטען און אין 11 בילדער.
באַרבעט נאָך אַ דויטשן ראַמאַן. (1)
וואַרשע, 1887; (2) ניו יאָרק, 1893;
אַנגעשריבן, לערד, 1880.

מאַנסקרופּט אין דער "פּאָבליק ליי-
בעררי", 30 בילדער.

(30) שולמית אָדער בת
ירושלים. מוזיקאלישע מעלאָד-
דראַמע אין ריימען אין 4 אַקטען און
15 בילדער.

אַנגעשריבן אין רוסלאַנד אין 1880.
גערודקט אויסגאַבן: די ערשטע דריי
אויפּלאַגן זענען מיר נישט באַקאַנט, איך
האָב געזען פּאַלגענדע אויסגאַבן: (1) וואַר-
שע, 1886, מיטן פּאַלגענדיקן באַראַקטער
רעסטישן צושריפט אויפ'ן שער-בלאַט: —
"דאָס פּובליקום וואָס האַט געזעהן שוין
שולמית אויף דער ביהנע, וועט בעמערקען
יעצט וויפּיעל איך האָב געענדערט אַ טהויל
שטעללען. דיא אירזאַכע דערפּון וועל איך

ג א ל ד פ א ר ע ז ב ו ד

גערדוקט אין קראקוי אין 1897 ביי פישער, געשיפלט אין ניו יארק, צום ער-ישטען מאל אין 1887, אין לעמבערג אין 1891, אונטער „דער פערזענלעכען לוי-טונג דעס אויטאָרס“, פאַרבסערט מיט פיל נייע לידער.

דער מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַ-טער מוזיי, טראָגט דעם נאָמען „דער אשמודאי“, ער איז צענומערט אין אדעס דעם 15 מאי, 1888.

(36) ד י א ל י ע ב ע פ י ר
געלד — מעלאַדראַמע אין 5 אַקטען
מיט געזאנג.

געשיפלט אין לאַנדאָן דעם 25טן יאָ-
נואַר, 1885. („צוקונפֿט“ נומ. 27).

(37) ט ה ע א ט ע ר פ אָ ז ק ע נ י ג
א ח ש ו ר ו ש א ד ע ר ק ע נ י ג י ו
א ס ת ר — ביבלישע אָפּערעטע אין
5 אַקטען און 15 בילדער.

אַנגעשריבן אין 1887. גערדוקט;
(1) לעמבערג, 1890, פאַרלאַג געבעדעס; (2)
ניו יארק, 1900, א. נ., „קעניג אחשוורוש“
פאַרלאַג ראַבינאוויטש; (3) וואַרשע, 1900.
מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-
זיי, ניו יארק.

(38) ע ק ד ת י צ ח ק א ו
מ ה פ כ ת ס ד ו ם ו ע מ ו ר ה —
ביבלישע אָפּערעטע אין 4 אַקטען און
40 בילדער. אָריגינאַל פאַרפאַסט פּאָן
.....

אַנגעשריבן אין 1887. גערדוקט אין
קראַקוי ביי פישער, 1897.
מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-
זיי, ניו יארק.

(39) ד ע ר ס מ ב ט י ו ן .
אַנגעשריבן פאַר 1889 (מוה, 16). די
אַקטיאָרן פישקינד און ווייסמאַן געדע-
קען די פּיעסע, דער טעקסט פּעלט.

(40) ד י א ל ו ס ט י ג ע
ב ח ו ר י ם — אַ קאָמעדיע.
ווערט דערמאַנט אין דעם פּויליש-אי-
דישן וואַכבלאַט „איזראַעליטא“, וואַרשע,
1890, נומ. 27.

(41) מ ש י ח ' ס צ י י ט ע ן —
עפּאָכען בילדער דער רוססישען יודען
אַלס שוויטפיל מיט געזאנג און טענצע

(4) ניו יארק „היברו פאָבלישונג קאָמפּאַ-
ני“ אָן אַ דאַטע. אָפּטמאַל איבערגעדוקט.
(5) נאָדוואָרנע (גאָלוצינען), 1911 א. נ.
קלוינער טעאַטער-פּוהערע, באַארבעט פּון
נ. ראַטשפּרעכער, 36 זײ. ענגלישע ליברע-
טאָ פּון פּראָפּעטאָר דאַרק, ניו יארק, אָן אַ
דאַטע 24 זײ.

(32) ר ב י י א ז ע ל מ א ן אָדער
ד י א ג ז י ר ו ת פּו ן ע ל ז א ם —
היסטאָרישע אָפּערע אין 5 אַקטען און
23 בילדער.

אַנגעשריבן און צום ערשטען מאל
אויפגעפירט אין לעמבערג (פּרעמיערע דעם
14 יאָנואַר, 1891); גערדוקט: (1) לעמ-
בערג, 1891, מיט פּאַלגענדעס אויפּשריפּט:
„איך פּערבוטע יעדען מענטשען דאָס ווערק
„רבי יאזעלמאַן“ הן במדינות עסטרייך
אונגאַרן והן במדינות רוסיא ושאָר מדינות
עס נאָכצודרוקען דען איך האָב עס פאַר-
קויפּט אויף איממער להמדיפּים הר' צבי
הירש נעכעלעס.“ (2) א. נ. מלין יושר
אדער רבי יאזעלמאַן, ניו יארק, 1900.
דיא פּיעסע איז געווידמעט דעם פּראַנצויז-
זיישאַידישן געלערנטן איזידאַר לעב,
עלואס לעב און ד"ר לעהמאַן — די „מא-
נאַראַפּיסטן פּון דעם העלד“.

מאַנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-
זיי, ניו יארק.

(33) ר א ט י ל ד — אַ אָפּערע-
טע, מוזיק פּון מאַריס פּאַל (דעם פּאָ-
טער פּון לעאַ פּאַל).

געשיפלט אין לעמבערג, אן ערך, אין
1890 (זע בערטא קאליש „פון מוין לע-
בע“, — דער ניו יארקער „טאָג“ 1925).

(34) ד א י א י נ ט ר י ג א נ ט ע ן
א ד ע ר א ו נ י ש ו ל ד י ג פ א ר -
פ א ל ג ט ע — קאָמעדיע אין 5 אַק-
טען מיט געזאנג.

געשיפלט אין לעמבערג, אן ערך, אין
נאָוועמבער, 1884. זע „צוקונפֿט“, לאַנדאָן
1884, נומ. 18.

(35) ד ע ר ש ט ז אָד ע ר ד ע ר
ע ע נ ט ע ר ג ע ב אָ ט — קאָמישע
אָפּערעטע (צוויבערמעכען) אין 5 אַק-
טען, 10 פאַרוואַנדלונגען און 28 ביל-
דער.

ג א ל פ א ד ע ו נ ב ו ד

— 47) אוריעל אקאסטא —
באארבעט אונד איבערזעצט מיט צו-
פיגונג מוזיק פיר דעם ניויארקער אי-
דישען פובליקום.
מאָנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזיק-
זיי, ניו יאָרק.

48) דיא פארשטויסענע
כ לה .
אן א דאטע.
מאָנסקריפּט אין פּערלמוטערס קאָ-
לעקציע.

49) בן-עמי אדער דער
זאהן פון מירין פאלק —
מוזיקאליש נאציאנאל שטיק אין 4 אקט
טען.

דאָס איז די לעצטע פּיעסע פון אברהם
גאלדפאדען. געשפילט אין ניו יאָרק אין
יאָר 1908. אויפגעפירט פון באריס מאָד-
מאַשעווסקי (זע זכרונות פון מאָמאַשעוור-
סקי אין זיינע „מעאַטער שריפטן“ 1908,
77-81. דאָרט ווערן אויך געבראַכט קור-
פלעטן פון „בן עמי“). רעצענזיע אין
„מאָרגן זשורנאַל“, נ. י. 1908, נומ 1940.
מאָנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזיק-
זיי, ניו יאָרק, האָט א דאטע — 8 נאָוועמ-
בער, 1906.

50) פראנמענטן פון פארשירדענע
נישט פארענדיקטע פיעסן געפינען זיך
ביי דר. ש. גאלדפאדען, א ברודער פון
אברהם גאלדפאדען. צווישן אנדערע
אויך א נישט פארענדיקטע פיעסע א-
נ. „מירן צואה“.

ב) גאלדפאדענס לידער, ארטיקלען און קארעספאנדענצן

(אין א כראנאלאגישן סדר)

ה) פאמיליען פריינד, 1888. I. 35-
57-59 II, 27.
ו) הויזפריינד, 1889. II. 5-7.
ז) יודישע פאלקס ביבליאטעק. קיעוו,
1888-90, בוך II. ז. 188, 247, 267-
268.
ח) דאָס הייליגע לאַנד, 1891, ז. 29-

אין 6 אקטען, 4 פארוואנדלונגען אין 30
בילדערן.
געשריבן און אויפגעפירט אונטער דער
לייטונג פון דעם מחבר אין לעמבערג,
1891. צום צווייטען מאל געשפילט אין
בוקארעשט אין 1893 און „פארבעסערט“
מיט נייע לידער. געדרוקט ביי יוסף פיר-
שער אין קראקוי אין יאָר 1900 (100
זי).

אין אידישן טעאַטער מוזיי געפינען
זיך צוויי מאָנסקריפּטן פון דער דאָזיג-
קער פּיעסע, אויכע צענזורירט אין יאָר
1891 און די צווייטע — אין 1893.

42) דער ליגנער —
אין דער רשימה פון גאלדפאדענס
פיעסן אויף אן אָפיש (פאָוסטער).

43) יהודה המכבי —
אָנגעשריבן צווישן 99-1891.
מאָנסקריפּט אין אידישן טעאַטער-מוזיק-
זיי, ניו יאָרק.

44) יהודית און הולפרנס
אָנגעשריבן צווישן 99-1891.
מאָנסקריפּט אין פּערלמוטערס קאָלעק-
ציע.

45) דער מענשען פּרע-
סער —
אָנגעשריבן 1899. (פון א פאָוסטער).

46) דער ציגיינער בא-
ראָן — גראַססע אָפּערערטעטע אין 3
אקטען לאָקאליזירט פאָן אברהם גאלד-
פאדען.
אן א דאטע.

מאָנסקריפּט אין פּערלמוטערס קאָ-
לעקציע.

51) גאלדפאדענס לידער זיינען
געדרוקט אין :
א) קול מבשר, 1863.
ב) ישראלויק, 1875-76.
ג) וועקער, 1887, אָדעס, ז. 7-15
און 56-62.
ד) דער יודישער האַנדעלסקאַלענדאַר,
1891. ז. 114-118.

ג א ל פ א ד ע ז ב ו ד

25. זשיטאָמיר, אַרויסגעגעבן פון בערטא פלאַסקער און נאַראָניצקי.
 (ט) ניו יאָרקער אילוסטרירטע ציי-
 טונג, 1887-1888.
 (ו) "מוניקעס יום-טוב בלעטער", זיין-
 ער אָפּט. מערסטנסטויל זיינען דאָס אָבער
 איבערגעדרוקטע לידער.
 (52) א ד מ ל ע ת ע ר ב —
 א ליד געדרוקט אין "המליץ", 1862
 (נומ. 31). איבערגעדרוקט אין זיין זאַמ-
 לונג, "ציצים ופרחים".
 (53) א ל ו ז ב כ ו ת — עלעגיע
 אויפ'ן טויט פון יעקב אייכענבוים.
 המליץ, 1862. ז. 260.
 (54) צ ו ו י י ק א ר ע ס פ א נ —
 ר ע נ צ ע נ פ ו ז ס י מ פ ע ר א פ א ל.
 המליץ (1865). (1) וועגן אן אַרימען
 תלמיד, וועלכער דאַרף געלט כדי אַרוינצו-
 טרעטן אין דער ראַבינער שולע. (2) וועגן
 אידוישע סאַלדאַטן, וועלכע ווילן בויען אַ
 תלמוד תורה און האָבן נישט קיין געלט.
 אונטערגעשריבן אברהם חוט-זוהב מורה
 בבית הספר בסימפער־פּאַל.
 (55) ס פ ר ד י מ ו ז ב נ ג ו ר י ז .
 א ליד געדרוקט אין "הכוכבים", וויל-
 נע, 1865. 95-91. געווידמעט יהודה ליב
 באַרסקי. אונטערגעשריבן: אברהם גאַלד-
 פּאַרען, תלמיד בית ספר הרבנים בזיטאמיר.
 (56) צ י י מ ו פ ר ח י מ —
 אספת ישרים שונים כּאת אברהם בן
 חיים-ליפּא גאַלדפּאַדען, יליד קאַנ-
 סטאַנטין יישן; זשיטאָמיר, שנת תרכ"ה
 לפ"ק (1865) 64 + 8 ז. 80.
 רעצענזיע פון קאַוונער'ן אין המליץ.
 1866. נומ. 39-42. צווייטע אויפלאַגע;
 קראקוי, 1897. 54 ז. מיט אַ ספּעציעל-
 לער הקדמה פון אַ אויטאָביאָגראַפישן כאַ-
 ראַקטער.
 (57) ד א ס י ו ד ע ל ע — יודע-
 שע לידער אויף פּראָסט יודעשער
 שפּראַך פון אברהם גאַלדענ-
 פּאָר די מ א יינ אלטקאַנסטאַנטינער.
 (א) זיטאָמיר, 1866 (נישט געווען).
 (ב) " 1868 39 ז.
 (ג) " 1873 88 " "
 (ד) " 1876 88 " "
- (ה) לעמבערג, 1879.
 (ו) וואַרשע, 1891. ז.
 (ז) " 1892 (אַרויסגעגעבן פון
 בערנאס און יאקאָבי).
 (ח) לעמבערג, 1898 (געבעלעס).
 (ט) וואַרשע, 1903, (לידסקי), 108 זייטן.
- (58) ד י א י ו ר ע נ ע — פּאַר-
 שיעדענע געדיכטע און טהעאַטער אין
 פּראָסט יודעשען פון אברהם גאַלדפּאַ-
 דען (דער מחבר פינעם יודעלע).
 (1) אדעססא, 1869 90 ז. 80.
 (2) " 1872 92 " 80.
- (59) מ ק י ז נ ר ד מ י מ (א הע-
 ברעאישע איבערזעצונג פון זיין אי-
 דישן ליד "שטעה אויף מיין פּאָלק")
 פון אליהו מדרכי ווערבעל.
 הבוקר אור 4 (1879) 2-1041.
- (60) ד א ס פ י ד ע ל ע ; ז א מ -
 לונג יודישער פּאָלקס ליעדער, הומאָד-
 ריסטישע און ערנסטע. אָדעס, 1883.
 16 ז.
- (61) י ש ר א ל י ק — אידישע ליד-
 דער.
 אדעס 1884. 24 ז. 80.
- (62) א ש ט י י ז פ ו ז ה א ר -
 צ ע ז — (לידער).
 דער "יודישער וועקער", רעדאַקטירט
 פון מ. ל. ליליענבלום; "הערויסגעגעבן
 פון י. ת. ראַבניצקי און צ. ז. פּראַנקעלד;
 אדעססא, 1887. ז. 7-14. געשריבן אין
 1885. אָפּטמאַל איבערגעדרוקט. מערסטנ-
 טויל אין מוניקעס בלעטער.
- (63) י ו ר ע ל ס ע מ י ט ש ר י ו ב ט
 א בריעף צו זיין מוטטער. — "דער
 יודישער וועקער, רעדאַקטירט פון מ.
 ל. ליליענבלום; הערויסגעגעבן פון י.
 ח. ראַבניצקי און צ. ז. פּראַנקעלד;
 אדעססא, 1887.
 57-61 ז.
- 64) *Das Juedele Das Pintele*
Jued. Dalman. Juedisch-Deutsche
Volklieder. Leipzig, 1888, 1-16.
- (65) ג ב ו ר י י ה ו ד ה . — (פּאַר-
 עיע). "הויזפריינד", 1889. II. 5-7.

ג א ל פ א ד ע - ב ו ד

יונגען פיאנאָ קינסטלערין מינא ביר
(בער).

דער טעאָטער זשורנאַל, ערשיינט אין
צווי וואָכען. ב. גאַרין, רעדאַקטאָר.
נומער 4; ז. 18-19. נאָוועמבער 15,
1901.

(74) קבר אבות אויפ'ן
אלטען בית עולם ב"ה
אלול.

(אין פּראָזע) "מיניקעס בלעטער",
1902. באַרבעט אין אַ פּאַרס פּון אַ
סצענע אויפ'ן בית עולם. דאַרמץ 1909.

(75) וואָס פאַר אַ מינ איד
איז שייַל אַק, איבערזעצט פּון
פּראַנצויזיש ספּעציעל פאַר'ן טהעאָטער
זשורנאַל פּון א. גאַלדפּאַדען.

דער טעאָטער זשורנאַל ערשיינט אין
צווי וואָכען. ב. גאַרין, רעדאַקטאָר.
נומער 9, ז. 2-3. פעברואַר 1, 1902.

(76) דער עז הדעת. (כאָ-
לאַדע) געווירמעט דעם ניויאָרקער יוד-
דישען אַקטיאָרען יוניאָן.

געדרוקט אין "זשורנאַל" אַרויסגעגעבן
פּון די אירדישע אַקטיאָרען יוניאָן. דעצעמ-
בער, 1903.

(77) גאָלדפּאָדענס פּער-
זען (1 — תּורבן ירושלים; 2) על
נהרות בבלי. "מיניקעס בלעטער", יוני
1903.

(78) דער משוגענער פּו-
ל אַז אַף — (פּילאָזאָפּישע זעאָלאָג-
נישען!) סקיצען פּון זיין טאָנעבוכ
אין דער אירענאַנשטאַלט). אין צוויי
טהייל פּון . . . "היברו פּאַבלישינג
קאָמפּאַני" (אַן אַ יאָר) ניויאָרק. 109
זו. 80.

פּראַגעמנטן (מיט'ן מחבר'ס בילד) אין
"מיניקעס בלעטער" אַפריל, 1903.

(79) דור הולך ודור בא.
געגענווערטיגע אונד צוקונפטיגע גע-
נעראַציאָנען אין צוויי טהייל. פּון "היב"
רו פּאַבלישינג קאָמפּאַני", ניויאָרק (אַן
אַ יאָר), 114 זו.

צוגעגעבן "דיא ריווע אַרום דער "אי-
דישער נשמה". 7 זו. אַ פּראַגעמנט א. נ.
וואָס פאַר אַ סדרה געהט?" געדרוקט פּון

(66) אַ איבערזעצונג פּון היינע.

געדרוקט צום ערשטן מאל אין שלום-
עליכום פּאַלקס ביבליאָטעק, 1890. אי-
בערגעדרוקט א. נ. "דער געטרויער פּרוינדר"
(מיניקעס בלעטער" 1907) און אויך אונד
טער פּאַרשידענע נעמען אין די זעלבע בלע-
טער.

(67) א. נ. גאָלדפּאָדען —
"הצמאך'ס קרעמעל" פּון פּערשידענע
אַנטיקען. 25 אירדישע פּאַלקסלידער,
וואָס זיינען געזונגען געוואָרן אין גאַלד-
פּאַדענס אירדישען טעאָטער. צוזאַמען
געקליבען פּון אברהם יצחק טאַנצמאַן.
וואַרשע, 1891. 88 זו. 120.

(68) דיא נויעס טעגל'ך -
פּאָדענס אירדיש. טהעאָט-
טער-ליעדער — ניויאָרק, 1893.
26 + (1) 120.

דאָס זעלבע צוזאַמען מיט אַ פּאַר ליד-
דער פּון ראָזענפּעלד, צונדער און הערענ-
קראַניץ, 1893. 38 זו.

(69) שבת יאל — פּאַעמען אין
10 קאַפיטעל (געראַנקען נאָך דעם
פּאַגראָם אין רוסלאַנד) פּאַן א. גאַלד-
פּאַדען, קראַקא תּרנ"ז 1897. 44 זו. 80.
געווירמעט יעקב מאַשלער (די וויד-
מונג אויף דייטש און העברעאיש). צום
סוף אַ ווערטער-ביכל פּון רוסישע ווער-
טער.

(70) יודישע נאַציאָנאַל
געדיכטע, זאַממט איינער פּאַר-
דעך פּון ר. א. ברורס. קראַקוואַ,
1898. 38 זו.

(71) גאָלדפּאָדענס ליד-
דער —
איבערגעדרוקט אַלס פּאַלקסלידער אין
אַ לאַטיינישע טראַנסקריפּציע און "דיא
מיטטוילונגען פּיר וודישע פּאַלקסונדע",
וויין — האַמבורג, 1898-1901.

(72) דריי פּוס מתזור'ל
פּון זיינע ימים נוראים —
אַ פּאַראַדיע.

געדרוקט אין "מיניקעס יום טוב בלע-
טער", סעפט. 1899. ז. 17-19.

(73) האָט איהר אַ מאָהל
געהערט (ליעד געווירמעט דער

ג א ל פ א ד ע ן - ב ן ך

(88) אללע נייעסטע יודישע טהעאטער און פאלקסליעדער פון...
י. לאטיינער, א. גאלדפארען, ש. מאָנר לעסקא און ר. מאַרקס. ניו יאָרק [18-] 47 ז. 12.

(89) דיא נייעסטע גאָלד-פארענ'ס יודישע טהעאטערליעדער פון דיא בעסטע טעאטערשטיקע און אייניגע פאלקסליעדער פון ציונער, ראָזענפעלד א. א. וו. ניו יאָרק (אָן א יאָר). ז. 287 ביז 360.
א סעפאראט אַפּירוק פון דעם בוך "דיא אידישע ביהנע".

(90) יודישע קאָנצערט און טהעאטערליעדער. גאלדפארען, מאָגולעסקא און צונוער, ניו יאָרק. קאצענעלענכויגען, 1980. 54 ז. 12.

(91) יודישע טהעאטערליעדער אין 4 טהיילן — ניו יאָרק, 1894.
דערשיינט 26 אויפלאַגן. צווישן אַנדערע אונד גאלדפארענס לידער, אַזעלכע זאַמלונגען זענען אַרויס אין אַמעריקע אין פאַרשידענע צייטן. א רשימה בוי פרוי-דום'ן. נומ. 415-400.

(92) דיא יודישע ביהנע צווייטער טייל.

אַרויסגעגעבן אין יאָר 1897, צום 20 יעהריגען יובילעאום פון אידישען טהעאטער" (?) II טע אויסגאַבע, 1903. שפעטער אַ פאַר מאָל איבערגעדרוקט אַן אַ דאַטע. אַרויסגעגעבן פון "היברו פאָבלי-שינג קאָמפאַני". צוזאַמענגעשטעלט פון יהודה קאַצענעלכויגען. איבער 500 ז. אַנטהאַלט לידער פון שולמית, בר כוכבא, משיח'ס צווייטען עקידה זעקא, א. א. וו. אונד אַ אויסוואַל פון זויגע לידער און פּאַעמען.

(93) דער ליעדער אלבום — אַ זאַמלונג פון אללע אידישע טהעאטערליעדער, קאָנצערט ליעדער, קופּ-לעטען און פּאַלקס ליעדער. מעהר פון

מאַנסקרויפט אין "מיניקעס בלעטער", אַפּ-רייל, 1904.

(80) קינדערישע חכמה — (אַדער דער אפיקומן). "מיניקעס בלעטער", 1906.

(81) אַ פאַרשאַלטענער פּרינץ. "מיניקעס בלעטער", 1907. (82) דער שבת גוי — (פּאַע) מע נאָר'ן פּאַנראָם). "מיניקעס יום-טוב בלעטער", 1907.

(83) דאָס יודעל — (אינע פון דיא פּאָפּולערסטע פּאַלקסליעדער פון דעם פאַרשטאַרבנעם א. גאלדפארען). איבערגעדרוקט אין "וואַרהייט", יאַנר אַר, 9, 1908.

(84) דאָס פאַרבלאָנדזשע טעטיף — (באַללאַדא). "אינע פון דיא בעסטע געדיכטע פון דעם פאַרשטאַרבנעם דיכטער אברהם גאלדפארען, וועלכע איז ווייניג בעקאַנט צווישען זיינע פאַרהערער" — "וואַרהייט", יאַנואַר 9, 1908. ז. 4.

איבערגעדרוקט אין "מיניקעס יום-טוב בלעטער", 1909 (פּסח בלאַט). ז. 61.

(85) דאָס פינטעלע יודליעדער.

(אַ פּאַעמע אונטער דעם זעלבען נאָמען, ימים נוראים, דער מלאך, אַ ייטויין פון האַרצען, וודעל סעמיט, דער הימעל שפּאַלט זיך, למלחמה א. א. ג.). "היברו פּאַבלישינג קאָמפאַני", 1909. אַ סעפּאראַט אַפּירוק פון דער "אידישער ביהנע". 22+26 ז. 8.

(86) דור הפלגה און נאָך אַנדערע ליעדער. אַרויסגעגעבן פון דער "היברו פּאַבלישינג קאָמפאַני". נ. י. 1909. 26 ז.

"דור הפלגה" האָט זיך אונד געדרוקט אין "מיניקעס יום טוב בלעטער", פּסח, 1907, א. ג. "אידישע מאַנקוס" אַפּט-נאָל איבערגעדרוקט אין פאַרשידענע צייט-רשיפּטן און זאַמלונגען פון לידער.

(87) דיא בערייה מטעליפאן ישטעה אויף מיינפאלק. — ניו יאָרק. קאצענעלכויגען. (אָן א יאָר) 3 זייטן.

ג א ל פ א ד ע ן - ב ו ך

200 (95) נ ב י א (א פאטריאָטישע עלעגיע אויף פראַנצויזיש).
געדרוקט אין דעם זשורנאַל "פלאמא" 13.

(96) ג א ל פ א ד ע נ ס ל י ע - ד ע ר אין באַסינ'ס אַנטאָלאָגיע. — "פינף הונדערט יאָהר אידישע פּאָעזיע" ניו יאָרק, 1913, ז. 190-193.
אויך אין אַנדערע עלטערע אַנטאָלאָג-יעס, ווי, למשל, פּיכמאַנ'ס, משה טויטש'ס, קאַטעל'ס, א. א. וו.

200 ליעדער פון אללע אידישע טהעאַטער-טער-טיקע געזאַמעלט און צוזאַמענגעשטעלט אין אַרדנונג. 4טע פערט מעהרטע און פערבעסערטע אויפלאַגע. פערלאַג פון דיא היברו פאָבלישינג קאַמפּ. ברוקלין, ניו יאָרק. 1901.

(94) א ב י נ ט ע ל ע ב ל ו מ ע ן — אין פיער טהיילען. ערשטער טהייל: אלע ליעדער פון עקידת יצחק פון א. גאַלדפאָדען. 8-10, 279-285. היברו פאָבלישינג קאַמפּאַני. יאָר (?).

ג) ליעדער געווידמעט אברהם גאַלדפאָדען

(לויט'ן א"ב)

(100) פ. מ. ר א ס ק י ן — „אויף גאַלדפאָדען'ס קבר" (ליעד) "דער אַמעריקאַנער" פּעברואַר, 1908.
(101) א. מ. ש א ר ק א נ ס ק י — אַן אקראַסטיד ליד א. נ. וואַס אברהם גאַלדפאָדען קען זאָגען. דאָ-טירט — ניו יאָרק דעם 26 יאַנואַר, 1879.

געדרוקט אין דער "אידישער ביהנע".
(102) א. מ. ש א ר ק א נ ס ק י — "יודישע נגונים" (1890-1895), ניו-יאָרק, תרנ"ה. "צו אברהם גאַלדפאָדען" (ליעד) ז. 56-57.

(97) א נ א נ י ס „ליעד צום אַנדענקען פון גאַלדפאָדען" — „דער מאָרגען זשורנאַל", יאַנואַר 13, 1908.

(98) ר. ג. ב ן - י ש, "אויף גאַלדפאָדען'ס טויט" — "ידישעס טאַגעבלאַט", יאַנואַר 15, 1908.

(99) פ ז א מ א ש ט ש י ן — צו א. גאַלדפאָדען (געשיקט צו זיין גער-בורסטאַג).

הויזפריינד I 170-168. איבערגע-דרוקט אין „מיניקעס יום טוב בלעטער", (1900, סעפטעמבער).

2) מאטעריאַלן צו גאַלדפאָדענס ביאָגראַפיע און צו דער געשיכטע פון דעם גאַלדפאָדענישן טעאַטער

א) ביאָגראַפיעס און אויטאָביאָגראַפיעס פון גאַלדפאָדען

(אין א כראָנאָלאָגיישן סדר)

גאַלדפאָדענס אויטאָביאָגראַפיע, געדרוקט אין „ניו יאָרקער אילוסטרויטער בייטונג" (יולי 1887), איבערגעגעבן אפילו מיט זיין שפראַך.

(105) ד " ר ג ו ס ט א ו ו ד א ל - מ א ן — איבער גאַלדפאָדען.

א קורצע ביאָגראַפיע אַנטנומען פון גאַלדפאָדענס אויטאָביאָגראַפיע אין "ניו-יאָרקער יודישער אילוסטרויטער בייטונג" פון 22 אָקטאָבער 1887. געדרוקט אין דער הקדמה צו זיין זאַמלונג —

(103) א ב ר ה ג א ל פ א - ד ע ן 'ס קורצע אויטאָביאָגראַפיע.

געדרוקט צום ערשטן מאל אין „ניו-יאָרקער אילוסטרויטער "יודישער בייטונג", 1887, נומ. 4. איבערגעדרוקט אין דער „וואַרהייט", 1908 (9 יאַנואַר).

104 א. ו ו א ה ל י נ ע ר - ר' אברהם גאַלדפאָדען (איינע קורצע ביאָגראַפיע). „הויז פריינד", 1888, I 165-168.

דאָס איז א ביאָגראַפיע, געשטיצט אויף

ג א ל ד פ א ד ע נ ב ו ד

(111) גאָלדפאָדענס בײַאָ-
גראַפֿיע אין דער יודיש-רוסישער
ענציקלאָפּעדיע. 650-652

(112) גאָלדפאָדענ'ס לע-
בען און טהעטיגקייט —
"דער מאָרגען זשורנאַל", יאָנואַר 10,
1908.

(113) פ. וויערניק —
"אברהם גאָלדפאָדען" — "דער אַמערי-
קאַנער", יאָנואַר 1908.

(114) גאָלדפאָדענס בײַאָ-
גראַפֿיע — אין זלמן רייזנס לעקט-
סיקאָן. 1903. ז. 147-157.

(115) דר. יעקב שאַצקי
אברהם גאָלדפאָדען — זיין לעבן און טע-
טיגקייט. "טעאָליט" — חודש שריפט
פאָד טעאָטער אין ליטעראַטור, דעצעמ-
בער 1923, נומער 2. מיט אַליווסטראַד-
ציעס.

(116) דר. יעקב שאַצקי
— אברהם גאָלדפאָדען (זיין לעבן און
טעטיגקייט) 2 בל. געדרוקט אין דעם
פראַגראַם פון דעם אידישן קונסט טעאָ-
טער אין ניריאָרק, צו דער פרעמיערע
פון "די צוויי קוני לעמעלס" — דעם
25 יאָנואַר, 1924.

(ב) זכרונות, אַרטיקלען, ערשטע רעצענזיעס, קריטישע אַפּשאַצונגען
(רוסיש, פּויליש, אידיש, העברעאיש)
(לויט'ן א'ב)

טעאָטער זשורנאַל" ערשיינט איין מאָל
אין צוויי וואָכען; ב.ב. גאָרין רעדאַקטאָר.
(1901-3).

(119) א נ אָ נ י ם —
פון די איינדרוקן פון דעם פאַרגאַנג-
גענעס יאָרהונדערט (זכרונות—רוסיש)
"יעוורעסקאָיאַ סטאַרינאַ", 1915, ז.
190. איבער גאָלדפאָדענס טעאָטער אין
בוקאַרעשט בישעט דער טערקישער
מלחמה.

(120) ב ל ו מ ע נ פ ע ל ד א נ -
נ א — גאָלדפאָדען אין כערסאָן.

Juedisch-deutsche volkslieder aus
Galizien und Russland. Leipzig
1888.

(106) גאָלדפאָדען אַ כרחה
— ספר הזכרון, 1889. ז. 18.

(107) , א י ב ע ר ד ע ר ע ר -
ש ט ע ר פ ע ר י אָ ד ע פ ו ן ד ע ם
י ו ד י ש ע ן ט ע ה א ט ע ר —

אַ אַרטיקל צוגעשיקט פון גאָלדפאָדען
אין יאָר 1897. ער האָט באַדאַרפט זיין
געדרוקט אין צווייטן באַנד פון דער "יודי-
שער ביהנע", דער צווייטער באַנד אין
אַבער קיינמאָל נישט דערשינען.

(108) פ. וויערניק — א.
גאָלדפאָדען. אין דער אידיש-ענגלישער
ענציקלאָפּעדיע 23-24.

(109) א. גאָלדפאָדען —
דיא ביאָגראַפֿיע פון יודישען טעאָטער
(א אויטאָביאָגראַפֿיע).

געדרוקט אין "מוניקעס בלעטיער"
1902. (אין דרוי פאַרשעצונגען — נישט
פאַרענדיקט. אַ פראַגמענט איבערגעדרוקט
דאַרטן אין יאָר 1913).

(110) גאָלדפאָדען אַברהם
בן חיים לייפאָ.
"אוצר ישראל" III, 230. נישט ריכטיק
אַנגעגעבן די דאַטע פון צווייטן באַנד אין
אַמעריקע (1893 אָנשטאַט 1903).

(117) ג. א ב ר א מ ס ק י —
במת ישחק או גי — חזיון. סאַלאָן
"פאָמא ווערדע" בקרת, מאת הרואה
אברהם הגרשוני — לבניקהת. 30 ז.
אַן אַ דרוק יאָר. געדרוקט מסתמא אין
רומעניען אין יאָר 1877 אָדער 1878.
דאָס גאַנצע בוכל — אידיש, דאָס איז די
ערשטע רעצענזיע, זייער אַ וויכטיקע קווע-
לע פאַר גאָלדפאָדענס טעאָטער אין רומע-
ניען.

(118) יעקב אַדלער — מיין
לעבענס בעשרייבונג (געשריבען ספּע-
ציעל פאַר'ן "טעאָטער זשורנאַל") "דער

ג א ל ד פ א ר ע ז נ ב ו ד

- קארעספאנדענץ אין "ראזסוויט" (רו-
סיש), 1880, 21.
- (121) מיכה יוסף בערדי-
טשעווסקי — אברהם גאלדפאך-
דען, "יודישע כתבים" פינפטער טייל,
ז. 107-109. פארלאג שטיבל, 1924.
- (123) ב. צ. גאלדברג —
ווען פון דער אידישער דראמע (רוסיש)
אין "רוסקי יעוורעי", 1880, נומ. 32-
36.
- (123) ב. צ. גאלדברג —
די צייט פון אברהם גאלדפאדען, "דער
טאג", פעברואר 17, 1925.
- (124) א. גאניק מאן —
"פארלאנגט א גאלדפאדען פאר דער
אידישער ביהנע", "ווארשייט", נומ.
788. יאנואר 11, 1908.
- (125) ב. גארין — אידישע
דראמאטורגען, I אב. גאלדפאדען, "דער
טעהאטער זשורנאל", ערשיינט אין
מאָל אין צוויי וואַכען. ב. גארין, דער
דאקטאָר, נומער 7, 8, 9, 6. (1901-3).
- (126) ב. גארין — געשיכטע
פון אידישען טעהאטער. צוויי בענד-
דער, ניו יאָרק.
ערשטע אויפלאַגע — 1918. צווייטע
— 1923. וועגן גאלדפאדען און זיין
טעאטער. ב. I, 167-256. ב. II, 45-72.
און passim. פּאַרענעם פּאַבלישען קאָמפּאַני.
- (127) ש. י. דארפזאן —
אינגע פון גאלדפארענס ערשטע אָפּ-
טיאָרטן (יונה רייסמאנס 50-יעריקער
בינע יוביליי), "ליטערארישע בלעטער"
נומ. 77-78, 1925.
- (128) דיינארד אפרים —
זכרונות בת עמי, 2 ב. 1920. ניראָר-
פּאַבלישען.
- גאלדפאדען דערמאנט אָפּטמאָל.
- (129) י. דינעזאָהן —
זכרונות וועגן גאלדפאדען.
געדרוקט אין "פריינד", 1908 (?).
(פעטערבורג).
- (130) ד. מ. הערמאלין —
ווי אזוי דאָס אידישע טעהאטער אין
- געבאָרען געוואָרען, "די טעהאטער
וועלט", יאנוואַר 1909, נומ. 3.
- (131) מ. וויכערט — צו
דער געשיכטע פון יידישען טעהאטער.
"טעאטער און דראמע" ז. 21-26.
- (132) מ. וויכערט —
וועגן א טעאטער בנין. "טעאטער און
דראמע" 54-69.
- א רשימה פון אידישע טעאטער גע-
ביידעס אין ווארשייט. אידן די, וואו גאלד-
פאדען האָט געשפּילט.
- (133) ב. וויינישטיין —
א קליינע מיידעלע טרעט אויף מיט
אברהם גאלדפאדען אין אָדעס" — א
קאָפיטעל פון די ערשטע יאָהרען פון
אידישען טעאטער. "פאָרווערטס", ניר
יאָרק, פרייטאג, אפריל 18, 1924.
- (134) ב. וויינישטיין —
די ערשטע אידישע טעאטער פאָרשטע-
לונג אין אדעס. "פאָרווערטס" יאנואר
1924.
- (135) ב. וויינישטיין —
מאָגולעסקא אין א פיעסע "דיבוק" מיט
44 יאָהר צוריק. "פאָרווערטס", 1924
14 מאי.
- וועגען דעם אידישן טעאטער אין
אדעס. "מאָגולעסקא פלעגט איבערמאָכען
גאלדפאדען פיעסען און שפּילען אונטער
זיין נאָמען."
- (136) פ. וויערניק —
אברהם גאלדפאדען (צום 60-יאָריגען
געבורטס-טאָג). "מיניקעס בלעטער",
1900.
- (137) פ. וויערניק — ווע-
גען דער אויפנאָמע פון גאלדפאדען אין
ניו יאָרק. "מיניקעס בלעטער", 1901.
מסתמא איבערגעדרוקט פון "מאָרגען
זשורנאל" — עס איז אָבער נישט קלאָר,
וועגן וואָס פאַר א אויפנאָמע רעדט זיך
דאָרטן. ג. איז דאָך אין יענער צייט גע-
ווען אין פאַרזי. זאָל עס זיין פון זיין
ערשטער באַזוך אין אמעריקע אין יאָר
1887?
- (138) ב. וולאדעק — דאָס
אידישע טעאטער אין רוסלאַנד. "דיא
טעהאטער וועלט", 1909, נומ. 3-4.

ג א ל פ א ד ע נ ב ו ד

(148) טהמאשעווסקים
טהעאשערשריפטען —
ניו יארק, 1908, 82 ז. 80.
וועגן די אויפפירונגען פון גאלדפאד
דענס פיעסן אין אמעריקע. דער לעצטער
האפטיגער איבער ג. לעצטע פיעסע "בן-
עמי".

(149) טאמאשעווסקי
באריס — א ניט געהאלטענער הספד
— „ווארהייט" יאנואר 13, 1908.

(150) טאמאשעווסקי
בעסי — מיון לעבענס געשיכטע ...
איבערגעגעבען פון א. טענענהאלץ, ניו-
יארק, 1916, 304 ז. 80.
וועגן גאלדפאדענס פיעסן אין אמערי-
קע. — *passim*, „מיון בעגעגעניש מיט
אברהם גאלדפאדען". ז. 69-72, (1887).

(151) י. י. פ. ה. — דער יודישער
טהעאטער ווי ער איז. "אידיש-אמע"
ריקאנער פאלקס-קאלענדאר, 1895-96,
60-63.

(152) מ. ליטוואקאו —
פינף יאר מלוכנישער אידישער קאמער-
טעאטער (1919-24) מאסקווע, 1924.
130 ז. (איבער די גאלדפאדענישע
אויפפירונגען אין קאמער טעאטער).

(153) ליטמאן-ראזענ-
טהאל — הערצל און גאלדפאדען (א
קאפיטעל זכרונות).
געדרוקט אין א ביאליסטאקער אידי-
שער צייטונג, איבערגעדרוקט אין ניו-
יארקער "טאגעבלאט" דעם 8 אפריל, 1925.

(154) י. י. פ. ש. י. ז. — דאס
יודישע טהעאטער און דיא יודישע
שווישפילער — רעצענזיע איבער דאס
יודישע טהעאטער אין ווארשע, "יודי-
שער פאלקסבלאט. באנד 8 (ביילאגע)
נומ. 26. ז. 773-784.

(155) מארגוליס מנשה —
זכרונות, „וואסכאד" 1896 (זשיטאמיר
רער ראבינער שולע. תלמידים-יאק
טיארז).

(156) ד. ר. א. מוקדוני —
ישלמית און גאלדפאדען. "דער פריינד"
1910 (?) (פעטערבורג).

(139) ד. ר. הלל זאלאטא —
רעו — אברהם גאלדפאדען.
געדרוקט אין יעקב גארדינס, "יוכי"
לעאום סאוועניר, 1901.

(140) ד. ר. ה. זאלאטא —
רעו — ביים קבר פון אברהם גאלד-
פאדען. "דיא צוקונפט" נומ. 2. פעב-
רואר, 1908.

(141) ד. ר. הלל זאלאטא —
רעו — ביים קבר פון אברהם גאלד-
געדרוקט אין זיינע "געקליבענע
שריפטן", 1924, II, 161-170. דאס איז
א איבערדרוק מיט קלוינע פארקירצונגען.
פון די אויבן דערמאנטע ארטיקלען.

(142) מ. ז. י. פ. ע. ר. ט. — די
געשיכטע פון יודישען טעהאטער.
געדרוקט אין דער זאמלונג „דיא יוד-
דישע ביהנע", ניו יארק, 1897. דער
ערשטער פרואוו צו שרייבן א געשיכטע פון
טעאטער. ארויס אויך באזונדער אין דעם
זעלבן יאר, 47 ז.

(143) מ. ז. י. פ. ע. ר. ט. — דאס
אידיש טעהאטער אין אמעריקע אין
גאלדפאדענ'ס צייט.
א בריוו אין „בראניקא וואסבאדא",
1887/6.

(144) מ. ז. י. פ. ע. ר. ט. —
(פאררעדע אין) "א בינטעלע בלומען"
אין פיער טהיילען; ערשטער טהייל.
היברו קאבלישינג קאמפאני, ז. 275-
279. אן א דאטע.

(145) זיססער איגנאז —
א פאר ווערטער איבער זשארגאן אין
דעם אידישען טעהאטער. „איוראע"
ליטא" (פוליש) 1890. נומ. 25-26.
זייער וויכטיק פאר דער געשיכטע פון
גאלדפאדענס רעפערטואר אין גאליציען.

(146) ג. זעליקאוויץ —
גאלדפאדען דער פאעט; גאלדפאדען
דער מוזיקער. "יודישעס טאגעבלאט".
יאנואר 10, 1908.

(147) ז' ז' ק — א קארעספאנדענץ
פון ווארשע, "המליץ", 1888, נומ. 102.
מען שפילט שלעכט טעהאטער, ווייל
גאלדפאדען איז נישטא, ער איז אין ניו-
יארק.

ג א ל ד פ א ר ע ן - ב ן ד

- 173) צינבער, ש. — די
 וואסבאך (רוסיש) 1903, III.
 איבער גאלדפארען דעם ליריקער.
- 174) קאברין — ערינדע
 רונגען פון א אירישען דראמאטורג. איז
 בער גאלדפארען. באנד II, 157-165.
 איבערגעדרוקט אין „ליטערארישע
 בלעטער" נומ. 70. 1924.
- 175) בערטאקאליש — פון
 מיין לעבען. זכרונות. ניו יארקער "טאג"
 1925.
- וועגען גאלדפארען ספעציעל אין א
 קאפיטל "דער גאלדענער פארם" 22 מאי,
 1925). און אויך בא אנדערע געלעגנ-
 הייטן.
- 176) קוילישער — "איז
 טאג". מעמוארן. „וואסבאך" (רוסיש).
 1891-94.
- באשרויבט די זשיטאמערער ראבינער
 שולע וואו גאלדפארען האט זיך געלערנט.
- 177) יונה קרעפל —
 גאלדפארען און אהרדהעם. אין זילע
 זכרונות א. נ. "צום הונדערטיגיאריגען
 יובילעאום פון דער אירישער פרעסע".
 „נייע צייט", וויי, 1924.
- 178) א. קעמערטי —
 געשיכטע פון דער אירישער ליטערא-
 טור (אויף אונגאריש) בודאפעשט, באנד
 II. 1908.
- ווידמעט א סך פלאץ דער אירישער
 ליטעראטור און טעאטער. אויך גאלדפאר-
 רענען.
- 179) ראמברא (קראניץ) —
 דער אירישער טהעאטער אין אמערי-
- קא. "שטאטאנצייגער" 1893, I, 9-5,
 II, 13-8.
- 180) ד. ד. יעקב שאצקי
 — צוויי טיוונט יאר איריש טעאטער.
 "דאס נייע לעבן" ניו יארק, נומ. 11-12,
 1923.
- א רעצענזיע אויף גארניס בוך. בא-
 רורט שטרויט פראגן בנוגע גאלדפארען.
- 181) ד. ד. יעקב שאצקי
 — דער יחוס בריוו פון דער "כישופמא-
 כערין". פרעמיערע-פראגראם פון דעם
 אירישן קונסט טעאטער, ניו יארק. דעם
 13 מארטש, 1925.
- 182) ב. שיגארין — אידען
 פאָריראָטישקעס אין דער לעצטער טערן
 קיישער מלחמה. „ביבליאטעקא זאפארד"
 נאָי פּאָלאָסי ראַסיאַ" 1879, ב. II.
- א ערשט קלאַסיק בילד פון דעם איז
 דוין טעאטער אין בוקארעשט. דערשיגען
 אויך באַזונדער אין קיעוו (71 זי.). דער
 מחבר איז געווען אַ מלחמה קאָרעספּאָנדענט
 און אַ אַפּטער אַרױנגױער אין אירישן
 טעאטער.
- 183) שייקעוויטש'ס
 (שמר'ס) ביאָגראַפיע (אנטנומען פון
 זיין אויטאָביאָגראַפיע — אין ערניין
 נייט געדרוקט). „מיניקעס יום טוב
 בלעטער" סעפטעמבער 1900. (וועגן
 זיין באַזוך ביי גאַלדפאַרען אין בוקאַ-
 רעשט).
- 184) שולום-עליכם —
 התיאטרון העברי „האסיף", 1889,
 באנד 61-55.
- א קאפיטל אין דער דערציילונג "שי-
 מעלע".

ג) אַנאַנימער מאַטעריאַל

(כראָנאָלאָגיש)

- 185) היועין לבית ישראל
 ברומניה — צייטונג פיר געמיינ-
 דע אונד פאמיליע. בוקארעשט.
 פון 12 יוני, 1874 ביז דעם 3 יולי
 1896. ארויסגעגעבן פון מיכאל עוואל.
 געשריבן איבער דעם אירישן טעאטער אין
 רומעניען.
- 186) יודישער טעלע-
 גראף — בוקארעשט.
 דערשיגען פון 1 אפריל 1877 ביז
 דעם 15 סעפטעמבער, 1878. רעדאקטאָר
 יוסף אויעלסקי. געשריבן איבערן טעאטער
 פון גאלדפארען.

ג א ל ד פ א ד ע - ב ו ד

- 187) ג א ל ד פ א ד ע נ א י ו
פ ע ט ע ר ב ו ר ג —
(א) „רוסקי יעוורעי“, 1881, נומ.
31. (ב) „ראזשויעט“, 1881, נומ 32.
(ג) א. פלעקסער (וואָלינסקי) אַ רעצענט
זיע איבער שולמית „ראזשויעט“, 1882
נומ. 10.
- 188) א י ד י ש ט ע א ט ע ר
א י ו א ד ע ס —
(א) „ראזשויעט“ 1880, 5. (ב)
„אָדעסקי ליסטאָק“, 1883. (ג) „נאָוואָך“
ראַסיסקי טעלעגראַף“ 238, 1883. (ד)
בריוו פון א „יעוורעי“ געגן דעם „לי-
כטאָק“ און זיין באַציהונג צום אירישן
טעאָטער. (ד) מ. ס. — א י ו ד ע ס זעלבן
„טעלעגראַף“ 1883, 2404. (ה) אַ בריוו
אין רעדאָקציע. א. נ. ברענגט דען דאָס
אידיש טעאָטער נוצו? אין דעם זעלבן
„טעלעגראַף“, 1883, 2440. (ו) באַמער-
קונגען וועגן אידיש טעאָטער — דאָרטו
1880, 1534 און 1889, 1234.
- 189) ג א ל ד פ א ד ע נ א י ו
ס י מ פ ע ר אַ פ אָ ל. —
אַ קאָרעספּאָנדענץ אין „נאָוואָסיו“,
1880, 196.
- 190) א י ב ע ר ג א ל ד פ א -
ד ע ז — „המליץ“ 1881 נומ. 17 און
1900, נומ. 153.
- 191) א צ ו ש ו י ע ר (זריטעל)
— איבער דער דראַמא „בר כוכבא“,
„כראַניקא וואַסכאָדא“, 1883, 23.
- 192) ד י ט ע א ט ע ר מ א -
נ י ע — (וועגן דעם אידישן טעאָטער)
„כראַניקא וואַסכאָדא“ (רוסיש), 1883.
נומ. 3.
- 193) א צ ו ש ו י ע ר (זריטעל)
— דער אידישער טעאָטער. „כראַניקא
וואַסכאָדא“, 1883, נומ. 7.
- 194) ג ר ע נ צ ב א ט ע (פּסיידאָ-
נים) — בריוו פּונ'ס פּוילישען גרע-
ניץ (וועגן גאָלדפּאָדענס טרופע). „דיא
צוקונפּט“, לאַנדאָן, 1885, נומ. 42.
אַ אינטערעסאַנטער קולטור־היסטאָרי-
שער זאַקומענט אין אַ פּאַרס פּון אַ רע-
געבויע־ קאָרעספּאָנדענץ.
- 195) ש ו ל מ י ת אין וואַרשע
- אויף אידיש און אויף פּויליש. „אי-
זראַעליטא“, 1888, נומ. 30. (פּויליש).
אַ אינטערעסאַנטע רעצענזיע.
- 196) א י ב ע ר ג א ל ד פ א -
ד ע נ ס „בר כוכבא“ — אין
פאָרגלייך מיט די בר כוכבא'ס פון נאָ-
סיג און פאלענסקי. „איזראַעליטא“
(פּויליש), 1890, נומ. 26.
- 197) א י ב ע ר ג א ל ד פ א -
ד ע נ ס ט ע א ט ע ר א י ו פ א ר י ז
Univers israelite, 1895, 790-792.
אַ רעצענזיע אויף שולמית געשפּילט
אין פאָרוו אין טעאָטער des Folies-Voltaire
דער אַנאָנימער רעצענזענט דערמאָנט די
פרוי געליס און דעם אַקטאָר נאָטאַנסאָן.
- 198) „אויס מייַן נאָטיצ-
ביכעל“ (באָדערס קאלענדראַר. לעמד
בערג ערשטער יאָר) 1896.
וויכטיק פאָר דער אידישער טעאָטער
געשיכטע און לעמבערג און פאָר גאָלדפּאָדע-
נע'ס איינפלוס.
- 199) א ו נ ז ע ר ט ע א ט ע ר -
אָרישער פּאָלקסקאַלענדראַר. III. 86-81
לעמבערג, 1896.
- 200) א י ב ע ר א י ד י ש ט ע -
ט ע ר —
אין „המליץ“ נומ. 289, 1889.
- 201) ד י א א י ד י ש ע ב י ה -
נ ע — ערשטער טייל. אַ זאַמלונג פון
אַרטיקלען, ערצעהלונגען, רעדאָקטירט
פון חנן מיניקעס. ניו יאָרק, 1897. אי-
בער 500 זייטען.
- זויער וויכטיק פאָר דער געשיכטע פון
אידישן טעאָטער בכלל און גאָלדפּאָדען
בפרט.
- 202) נ אָ ט י צ ע ז — „טעאָטער
זשורנאַל“. ערשיינט אין צוויי וואָכען.
ב. גארין רעדאָקטאָר; נומער 7; ז. 9.
יאַנואַר 1, 1902.
- 203) „דיא, נקמה“ אין
דעם אידישען טעאָטער
„דיא יענטיגע סלעק איז אַ שטראַפע
פאָר פּריהערדיגע חכאים — גאָלדפּאָדען'ס
„בן עמי“ אין פּופּעלס און דיא, אלמנה“
אין קאָלוזש. „זוואַרהייט“, יאַנואַר 4,
1908.

ג א ל ד פ א ר ע ן - ב ן ך

- (204) אדלער און קעסלער
וועגען גאלדפאדען —
„ווארהייט“, יאנואר 10, 1908.
(205) גאלדפאדען'ס לעצ-
טע עהרע — „ווארהייט“, יאנואר
11, 1908.
(206) גאלדפאדען'ס
לוייה — „ווארהייט“, יאנואר 10,
1908.

- (207) „גאלדפאדען'ס
קאריערע“ — „יידישעס טאג-
בלאט“ נומ. 8. יאנואר 9, 1908.
(208) טעאליט — גאלדפאדען
נומער.
פרינציפאלע געשיכטע (עדיטאריעל)
„טעאליט“ חודש שריפט פאר טעאטער און
ליטעראטור, דעצ. 1923, נומ. 2.

(ד) נאטעריאלן אין פרעמדע שפראכן (הויפטוועכלאך דייטש און ענגליש) (לויט'ן א"ב)

- 209) (*Anonyme*) — Death of Abraham Goldfaden. American Hebrew and Jewish Messenger, Jan. 10, 1908.
210) *Harold Berman* — Goldfaden as Poet and Dramatist. The Maccabean, 1908, p. 172-175.
211) *Dr. Nathan Birnbaum* — Die Juedisch sprechenden Juden und ihre Buehne. Ausgewaehlte Schriften. Czernowitz, 1910, II, 254-260, 265-266.
212) *I. L. B(rill)* — Abraham Goldfaden, The Father of the Yiddish Stage. The Jewish Chronicle, Oct. 13, 1899.
213) *Bril, Isaac Leep* — Development of the Yiddish Stage. Jewish Comment, Baltimore, 1902.
214) *Buchwald, N.* — Yiddish Literature in America. The Cambridge History of American Literature, 1921, III, 607-608.
215) *David, J. J.* — Vom Juedisch-Deutschen Drama. Buehne und Welt. Wien, 1907, p. 155-160.
216) *Einstein* — The Father of the Jewish Stage. The Jewish Comment, Nov. 1, 1901, No. 3.
217) *Freidus, A. S.* — List of Dramas in the New York Public Library relating to the Jews, and of dramas in Hebrew, Judeo-Spanish and Judeo-German; together with essays on the Jewish stage. New York, 1907.
א רויבער ביבליאגראפישער טאטעריאל.
218) *G. Fried* — Die Entwicklung des Juedischen Theaters. Menorah. Wien, 1924, No. 4.
219) *Gino Gori* — Il teatro contemporaneo. Torino, 1924, אירידיש טעאטער 228-232.
220) *Goldberg, Isaac* — The drama of transition. Cincinnati, 1922, p. 341-358.
221) *Hutchins, Haggood* — The Spirit of the Ghetto. History of the Yiddish Stage, 149-76.
דער דאזיקער קאפיטל אין איבערזעצט אין דייטש א. נ. :
Zur Geschichte des Jargontheaters. Die Welt, 1904. Wien, No. 6-7.
222) *Louis Lipsky* — The first period of Yiddish Drama. The Maccabean, 1907, No. 3.
223) *S. Meisels* — Die Juedische Buehne. Eine Theater-geschichtliche Studie. Allgemeine Zeitung des Judenthums, 1921, Nos. 3-8.

ג א ל פ א ר ע ן - ב ן ך

224) *Menkes, Herman*—Juedische Theater in Galizien. Allgemeine Zeitung des Judenthums, 1893, p. 526-528.

איבער "משיה'ס צייטען" פון גאלד-פארען.

225) *Dr. A. A. Roback*—The Borrowing Chazan. The Jewish Tribune and Hebrew Standard, November 6, 1925.

226) *S (F)*—Das Theater und die Juden. Die Welt, 1899, Wien, Nos. 7, 9, 15, 23.

227) *Schach, F.*—Das Juedische Theater, sein Wesen und seine Geschichte. Ost und West, 1901, p. 347-358.

228) *Ernst Schultze* — Das Jiddische Theater.

א טעפאראט אפדרוק פון א דייטשן זשורנאל ארויסגעגעבן לערך 1912-13. וועגן גאלדפארענס טעאטער (געשטיצט אויף האפגורד און ווינער).

229) *Weichert, M.*—Zur Entwicklungsgeschichte des Juedischen Theaters. Der Jude, 1918, 548-559.

230) *Wiener*—The History of Yiddish Literature. New York, 1899.

גאלדפארען דער פאָעט : 87-89.
גאלדפארען דער טעאטראל ; 236-239.

231) *Zangwill (Israel)* — The Jargon Players. — אין זיין בוך Children of the Ghetto. 1892.

(232) ג א ל פ א ר ע ן ה א ט
ר ע ד א ג י ר ט —

(א) ישראל'יק „צייטונגס בלאט פאר כל ישראל". לעמבערג פון 23 יולי, 1875 ביז דעם 2 פעברואר, 1876 (צו זאמען מיט יואל לינעצקי).

(ב) אייראעליטישע פאלקס-בלאט, טייערנאוויטין, 1876.

(ג) ניו יארקער „אילוסטרירטע יודישע צייטונג". (יערע צוויי וואָכן), 1887-88 — דערשינען 17 נאָמערן. קיין זיין קאָמפּלעט נישט באַקאָנט.

א י נ ה א ל ט :

I גאלדפאדען און די געגנווארט

פון אידישן טעאטער-מוזיי.
מ. ט ע פ ל י צ ק י — מיין באגריסונג צו דעם גרינדונגס קאמיטע.
ד ר . א . מ ו ק ר ו נ י — אברהם גאלדפאדען.
א ל י ה ו ט ע נ ע נ ה א ל י ז — דר-ראיץ פאר אברהם גאלדפאדען.
י ע ק ב מ ע ס ט ע ל — גאלדפאדען אלס טראדיציע אויף דער בינע.
א ב ר ה ס ט י י ט ע ל ב ו י ס — טעאטראלישקייט ביי גאלדפאדענען.

II גאלדפאדען אין דער פערזאנלעכע

ד ר . י ע ק ב ש א צ ק י — גאלדפאדענס בריוו צו שלום-עליכם'ן.
ל . ק ר י ש ט א ל — גאלדפאדען מיט 35 יאר צוריק. (לויט א געשרעך
מיט דעם שוישפילער קלמן יואוועליר).
גאלדפאדענס אויטאביאגראפישע מאטעריאלן. מיט א הקדמה פון —
ד ר . י ע ק ב ש א צ ק י .
י . ש . — מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון דעם אידישן טעאטער אין
גאלדפאדענס תקופה.

I א קארעספאנדענץ פון 1885.

II גאלדפאדענס א בריוו פון יאר 1904.

ד ר . י ע ק ב ש א צ ק י — גאלדפאדען — ביבליאגראפיע.

די ציוכנונג אויפ'ן שער-בלאט איז אנטנומען פון גאלדפאדענס א מאגסקרופט
„דער אשמדי“ אדער דאס X געכאט“ (אין באזין פון אידישן טעאטער מוזיי).

געבירלס פיפעלס טעאטער

0358 דריידאק

0601 ארטשאַרד

201 באוערי, נייער דעלענסי

מיר באגריסען דעם אידישען טעאטער מוזיי
און ווינשען איהם ווייטערע פרוכטבארע און
ניצליכע ארבייט פאר דער אידישער טעא-
טער קולטור.

מאָסקע געבירל און דזשעני גאלדשטיין

אידישער קונסט טעאטער

מאָרים שוואַרץ, דירעקטאר

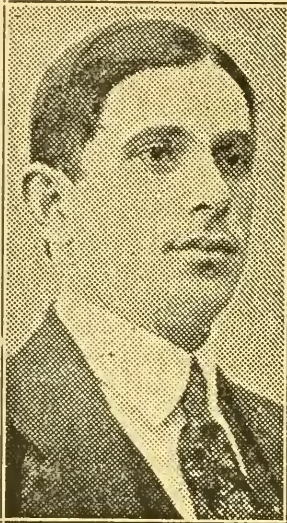
אין נאָראַ בעים טעאטער 44טע סט. וו. פון בראַדוויי, טעל. לאַקאוואַנאַ 6565

א יישר כח דעם אידישען טעאטער מוזיי
זאָל ער ארבייטען מיט ערפאָלג פאר דער
פארשפרייטונג פון אידישער טעאטער
קונסט און טעאטער קולטור צווישען די
ברייטע מאַסען.

מאָרים שוואַרץ

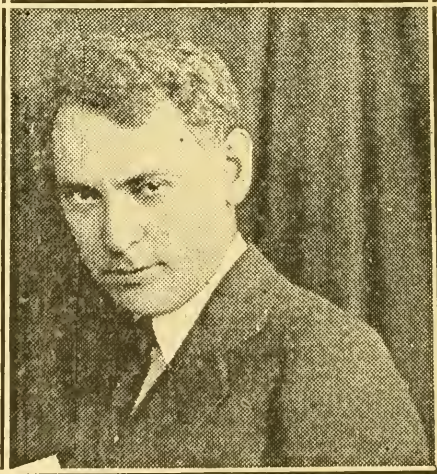
נעשנאר טעאטער

האיסטאן סטריט און טעקאנד עוועניו
טעלעפאן ארטיס אדד 2612

י. סאקס און ל. גאלדבערג

מענעדזשיעס פון נעשאנאל טעאטער באגריסען דעם „אידישען טעאטער מוזיי“ מיט
"ער האפנונג אז די איצרות
יואס דאס אידישע טעאטער
האט נעשאפען און וועט
שאפען, וועט דורד'ן מוזיי
פאראייביגט ווערען.

יערען פרייטאג
און שבת און זונ-
טאג מאט. און און
דער נרעסטער סוקסעס
די מאדעלס
פון ליעבע

קעסלער סעקאנד עוועניו טעאטער

טעלעפאן דריידאס 1643 — 4315

35 סעקאנד עוועניו

דאס מענעדזשמענט פון

סעקאנד עוועניו טעאטער

פארהייליגט דאס אנדענקען פון
דעם „באישפער פון אידישע אפע-
רעמען“

אכרהם גאלדפאדען

דורך איהרע פארשטעהער פון די
מאדערנע אפערעמען.

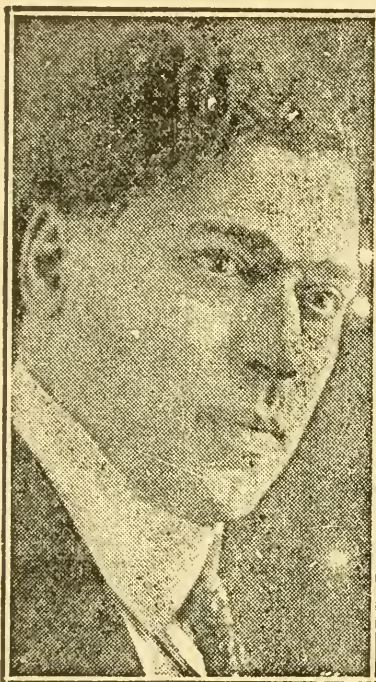
דזשאזעף עדעלשטיין.

מענדעזשער

ליבערטי טעאטער ברוקלין

ליבערטי און וואטקינס סטריט

טעלעפאן
דיקענס 5236

מיר באגריסען דעם אידישען
טעאטער כוויי מיט דער גרוי-
סער ארבייט וואָס ער האט
אָנגעהויבען פאַר דער זאַמלונג
און אויפֿהאַלטונג פֿון די היס-
טאָרישע אוצרות פֿון אידישען
טעאטער.

מיכאל מיכאַלעוויטש

דירעקטאָר

וויליאַם ראָלאַנד

מענדעזשער

מעקינלי סקווער טעאטער

160 טע סטריט און באסטאן ראוד. קירפאטריק זאג

מיר באגריסען דעם אידי-
שען טעאטער כוויי און וויי-
שען אים ערפֿאַלג אין זיין
שיינער ארבייט פֿאַר דער
אידישער קולטור.

יאָזעף קעסלער, דירעקטאָר

רודארף יילדקרויט, דו שאַזעף יילדקרויט, אסיף די מאַוו, דירעקטאָרן.
לעזן האַפּטאָן, פאַרוואַלטער.

שילדקרויט טעאַטער

2135 באַסטאָן ראָד, 181 טע סט. און באַסטאָן ראָד טעלעפאָן פאַרדעם 3284

פייערט מיט דער גאַנצער טעאַטער
משפּחה דעם 50 יאַריגן יובילעאָום
פון אידישען טעאַטער מוזיי צום
אַנפאַנג פון זיין וויכטיגער טע-
טיקייט.

שילדקרויט טעאַטער

2135 באַסטאָן ראָד, 181 טע סט. און באַסטאָן ראָד טעלעפאָן פאַרדעם 3284

טרייענגל ליינאַטייפ קאַמפּאַני

אַ מאַדערנע דרוקעריי

אונטער דער פאַרוואַלטונג פון

מ. שעליובסקי

112 פערטע עוועניו, לעבן 12 טער גאַס, ניו יאָרק.

טעלעפאָן סטיוועסאַנט 9851

פון אַ ליפלעט ביז אַ בוך אין אַ צייטונג.

לעזט און פארשפרייט

די איינציגע עכט-אידישע נאציאנאליסטישע צייטונג

טאגעבלאט

די עדיטאָריעלס

שאַרף, אנרעסיוו, אויסגעשפּראַך-
כען אין עכט אידישען
גייסט.

די נייעס

אין „טאגעבלאט" אין ראיעל,
פינקטליך, אונפארטייאיש,
ניט געפעלשט.

די ראַמאַנען

און ערצעהלונגען אנשטענדיגע:
אייער פרוי און קינדער
מעגען עס לעזען.

די הומאָר

אין „טאגעבלאט" אין ריוו,
איידעל, און פול מיט
אידישען חן

דאָס „טאגעבלאט" האָט ספּעציעלע קאָרעספּאָנ-
דענטען אין יוראָפּ איבער אַלע לענדער און אין ארץ
ישראל. זיי קייבלען רעגעלמעסיג וועגען אַלעס
וואָס האָט אַ שייכות מיטן אידישען לעבען.

די טעאָטער פּיידזש

יעדען פּרייטאָג דרוקט דאָס „טאגעבלאט" אַ פּיידזש נעוירמעט דעם
אידישען טעאָטער. קריטיקע, רעצענזיעס און אַכאָנדלונגען וועגען יעדער
פּראַגע, וואָס האָט צו טהאָן מיט דער ביהנע, וועדען נעטריבען פּאַרן
„טאגעבלאט" פּון ה. קעסנער, ישראל דער יענקי, גרשם באַדער, א. באַדאָו,
ל. ב. בייעלי און אַנדערע.

דאָס „טאגעבלאט" דרוקט יעדען טאָג
אַז ענגלישע אַבטחילונגן מיט נייעס
אין אַרטיקלען וועגען אידישען לע-
בען פיר אַמעריקאנער קינדער.

דאָס „טאגעבלאט" אין אונגאַרעניג,
דינט קיין "קלויזעל" און קיין פּאַר-
טיי, און אין דאַרום אין יטאַליע צו
זאָגען דעם פּולען אַמת, אונגעשראַקען

די גרויסע וועלט איז דער גרויסער צייטונג

— ד ע ר —

מאָרנען זשורנאַל

אלע נייעס
לעצטע נייעס
ראיעלסטע נייעס

ספעציעלע קייבעלס פון אונזערע אייגענע
קארעספאָנדענטען פון אלע עקען וועלט

יעדען טאָג אַ פאַמיליען פּיידזש

מיט לייכטע פאָלערע לעזע-שטאָף

יעדען פּרייטאָג אַ טעאטער פּיידזש

מיט נייעס פון טעאטערע און רעצענזיעס פון די אַנערקענטסטע
אידישע טעאטער קריטיקער

50 יאָהר אידיש טעאטער

די עראינערונגען פון איינעם פון די גרינדער פון אידישען טעאטער

א ב ר ה ס פ י ש ז א ן

יעדען פּרייטאָג אין "מאָרנען זשורנאַל"

לעזט דעם מאָרנען זשורנאַל יעדען טאָג

דער „פארװערטס“

די גרעסטע אידישע סאציאליס-
טישע צייטונג אין אמעריקא,
באגריסט מיט אלע אידען דעם
50 יאהריגען יובילעאום פון אי-
דישען טעאטער, אין דעם גרינד-
דער פון דער אידישער ביהנע
אכרתם גאלדפאדען

The FORWARD

JEWISH THEATRE MUSEUM
Thirty-One East Seventh Street
New York

טרייענזל ליינאטייפ קא. 181 112 פערטע עוועניו, ניו יארק